

Jörn Svensson
Korporatismerna och den borgerliga
klassdiktaturen

Utg. Av Bo Cavefors bokförlag 1969

Innehåll

Presentation	1
I. Den sociala maktkampens grundval	2
Stat och klassamhälle	2
Det moderna klassamhällets rötter	3
Vår tids motsättningar	14
II. Borgarklassen och fascismen.....	17
Vad är fascismen?	17
Fascismens tidigaste stadium	23
Den fascistiska massrörelsens stadium	29
III. Det korporativa samhället	75
Definition	75
Korporatism och klassamhälle	78
Den korporativa kapitalismen	81
Samhällsteori och arbetsorganisation.....	86
Arbetarklassen och korporatismen	91

Presentation

Denna bok handlar om fascismen och de fascistiska tendenser som Jörn Svensson (JS) ansåg föreligga i Europa när han skrev boken, dvs i slutet av 1960-talet. Boken är intressant, särskilt avsnitten som behandlar dåtidens Sverige. Men den var/är också kontroversiell och fick utstå en hel del kritik när den kom ut (se debatterna med Bernt Kennerström och Lennart Bertson i *Zenit* resp. *Häftan för Kritiska Studier*¹). Här ska nämnas några av de punkter där JS intar ståndpunkter som är diskutabla och som också många ifrågasatt:

- 1) JS anser att det funnits varianter av fascism långt innan begreppet uppstod – i själva verket ända från 1600-talet – i form av en borgerlig auktoritär reaktion som han kallar ”feodal-kapitalistisk fascism” eller ”junker-fascism”. I motsats till mellankrigstidens fascism, som hade karaktären av massrörelse baserad på småborgerligheten, rekryterade ”junker-fascismen” främst bland militären och ämbetsmannakåren.

Kommentar: Det är inte många som håller med om att detta utgjorde en variant av fascism.

- 2) JS sätter likhetstecken mellan fascistiska och andra former av öppna borgerliga diktaturer. I själva verket behövs inte ens öppet diktatur – alla samhällen som bygger på förtryck är mer eller mindre fascistiska (t ex Tyskland från 1930 fram till Hitlers maktövertagande 1933).

Kommentar: Detta är JS ganska ensam om bland sådana som utgår från en marxistisk ståndpunkt (f ö så har han här inte heller stöd av den borgerliga fascismforskningen).

- 3) JS lägger stor vikt vid *korporatismen* (el. korporativismen) – detta framgår redan av boktiteln – som han anser intar central roll i den (moderna) fascismen. Men han använder inte begreppet i den mening som det förekom i t ex Mussolinis Italien, där man införde ”korporationer” som ersättning för fackföreningar och där såväl ägare/företagsledning som löntagare var representerade, dvs korporationerna representerade det organiserade *klassarbete* som fascisterna eftersträvade. Sådana organisationer fanns inte i Sverige, så JS brukar begreppet på ett mer allmänt sätt – det betyder närmast klassarbetsideologi och klassarbete i största allmänhet, vilket ju alla politiska riktningar som inte vill störta kapitalismen står för.

Kommentar: Att klassarbetstänkande kommit att dominera politiken, i synnerhet efter kommunistpartierna i stort sett försvunnit och socialdemokratin accepterat det kapitalistiska systemets ”spelregler” och övergivit sina reformistiska ambitioner, är uppenbart. Men att vi nu skulle leva i ett fascistiskt samhälle, det vill väl knappast någon hålla med om (inte heller Jörn S).

- 4) JS menar att fascismen är ett ”utvecklingsstadium i borgarklassen för sin makt och sin ledande roll”, och en ”bestående, allmän, i själva utvecklingen liggande tendens”. Hela samhället, inklusive ”folkrörelserna”, fackföreningarna, den kooperativa rörelsen osv utvecklas i korporativ riktning (bl a genom att åta sig tidigare statliga funktioner), varför fascismen, dvs en fascistisk diktatur, växer fram *organiskt* i det moderna kapitalistiska samhället. Efter 2:a världskriget behövs därför inte några fascistiska politiska rörelser för att vi ska få fascism, den kommer ändå.

Kommentar: Detta är en ståndpunkt som knappast kan sägas ha verifierats av historien. Och idag, när ”västkapitalismen” befinner sig i kris, så växer åter högerextremistiska rörelser som är besläktade med fascismen.

Gbg 25/3 2015 Martin F

¹ [Kennerström vs Svensson: Debatt om fascism och korporatism](#) (ur *Zenit*) och [Bertson-Svensson: Debatt om korporatism och fascism](#)

I. Den sociala maktkampens grundval

Stat och klassamhälle

Låt oss först klargöra några mycket enkla men nödvändiga utgångspunkter.

Människans huvudproblem är och har alltid varit hennes ekonomiska försörjning. Detta problem är varken absolut — beträffande antalet individer som berörs — eller relativt i jämförelse med andra problem — mindre i dag än för tiotusen år sedan. Att försörjningen i världens rikare regioner kommit att innesluta även annat än materiella ting ändrar inte heller i sak någonting. De icke-materiella inslagen i försörjningen har ett alltför uppenbart samband med den materiella produktionens omfattning och effektivitet.

Metoderna att lösa försörjningsproblemet bildar grundbetingelserna för människornas samhällsliga liv. De är bestämmande för hur makt fördelas och utövas i det mänskliga samhället.

Utvecklingen av försörjningsmetoderna har — sett ur en enkel synvinkel — tagit formen av olika typer och grader av mänsklig specialisering. Delvis har det skett genom att vissa grupper påtvingat andra bestämda roller i specialiseringens schema. Delvis har fördelningen av uppgifterna framgått som en mer indirekt följd av förändringar i försörjningsmetoderna — förändringar som var för sig framkallats av mänskliga maktgrupper, men vars samlade följder dessa grupper ofta inte överblickat eller behärskat.

Ur dessa former av specialisering uppstår samhällsliga klasser. Högre former av specialisering skärper allmänt sett motsättningarna mellan klasserna. Samtidigt blir de i sina funktioner mer beroende av varandra. De förutsätter varandra. Herren förutsätter slaven. Slaven förutsätter herren — så länge han är tvungen att förbli slav.

Ju skarpare deras specialiserade roller i produktionsprocessen sätter dem i motsättning till varandra, desto starkare blir motiven för någon klass (eventuellt några klasser) att dominera andra. Dessa motiv stärks också, ifall klasserna i sina specialiserade roller är starkt beroende av varandra i produktionsmekanismen. Två klasser med djupt skilda intressen och värderingar kan inte dela på härskarens roll. Något sådant skulle allvarligt störa produktionssystemets möjlighet att fungera. Någon klass måste ha ledningen ”för ordningens skull”. Det är bara ”ordningens” innehåll som växlar. Därför har också orden ”ordning”, ”frihet”, ”tvång” eller ”demokrati” djupt olika mening för skilda klasser och under skilda ”ordningar”.

För att dominera krävs lämpliga tvångsmedel. Behovet av sådana är i varje samhälle, som hunnit uppdelas i klasser, oundgängligt. I äldre tider kunde ett samhälle ofta ha ett mycket litet omfång geografiskt och befolkningsmässigt. Det hade också ofta en enkel ekonomisk uppbyggnad och saknade utvecklade samband med andra samhällen. Under sådana förhållanden kan den härskande klassen utöva sin makt personligen eller genom väpnade grupper, som står direkt i dess privata tjänst. I vissa gamla samhällen hade den dominerande klassens egna medlemmar monopol på krigaryrket eller på innehavet av vapen. I sådana samhällen är alltså klassmaktens redskap *privata* även från rent formell synpunkt. Men samtidigt görs dessa tvångsmekanismer till en allmän samhällslig auktoritet. De börjar anta karaktär av statsapparat.

I samhällen med större omfång, med mer invecklade inre och yttre samband, räcker inte dessa privata tvångsmedel. Större och mer systematiskt uppbyggda mekanismer måste skapas. Familjer och skikt inom den dominerande klassen måste sluta sig samman och kollektivisera sina maktmedel. Så uppstår staten i dess moderna mening. Staten är klassmakt utövad i kollektiv form, eller om man så vill kalla det, *en mängd samlad privat makt*.

Maktpolitiskt är staten vida mer än det som vi i vardagslag kallar stat. Detta vardagstal ger åt

ordet stat en mycket begränsad och juridiskt formell mening. Reellt innefattar staten också det rådande sociala värdesystemet, många organisationer samt kanaler och hjälpmedel för mänsklig kontakt. Sambandet mellan dessa statens olika delar är under vissa förhållanden löst, under andra mycket fast.

Varje härskande klass uppstår ur och bygger sin makt på en speciell produktionsordning, ett visst sätt att specialisera arbetsfunktionerna. Specialiseringens typ bestäms av människans materiella omgivning i förening med hennes egen tekniska och intellektuella utvecklingsnivå. Denna nivå förändras ständigt, ytterst beroende på den mänskliga förmågan att samla och tillämpa nya kunskaper. Ur dessa förändringar växer nya typer av arbetsorganisation och nya klasser. Förr eller senare uppstår en ny klass, som i kraft av sin rikedom, sin funktionella nyckelställning eller sin massa är i stånd att hota den gamla härskarklassens hela ställning. Kulmen i en sådan utveckling är en period av social revolution, i vilken den nya klassen tilltvingar sig statsmakten och upphöjer sina intressen och sociala värderingar till att bli gällande "ordning" för det samhälleliga livet.

Ända in i den industriella tidsåldern har människans förmåga att kontrollera den samhälleliga totalprocessen varit obefintlig. De långsiktiga konsekvenserna av en utvecklingskedja har varit oberoende av människans vilja. Förmågan hos en härskande klass att effektivt försvara sig mot utvecklingens konsekvenser har varit tämligen liten.

I industrialismens högre stadier förändrar sig läget. Den härskande klassen har lärt av erfarenheten. Den har fått vidgade tekniska möjligheter att aktivt påverka politiska förlopp. Den har till sitt förfogande våldsmedel, vars effektivitet saknar tidigare motstycke.

Utifrån dessa förutsättningar skapar den politiska reaktionen kampformer av nytt slag. Ur kampen stiger det korporativa samhället och den korporativa ideologin. Denna bok är ett försök att överblicka korporatismens bakgrund, framväxt och innebörd.

Det moderna klassamhällets rötter

Tre klasser har på olika sätt påverkat det nuvarande samhällets karaktär och tendenser: den feodala aristokratin, borgarklassen och lönarbetarna. Vi ska helt kort överblicka dessa klassers funktion och betydelse.

Den feodala aristokratin bygger sin maktställning på ett monopol eller en kraftigt gynnad ställning i fråga om kontroll över jorden. Ur denna kontroll över de centrala produktionsmedlen växer också ett system av fasta sociala privilegier och en grundläggande värdering, enligt vilken olika grupper och skikt har principiellt helt olika rättsligt och mänskligt värde. Man får under feodalismen en officiellt organiserad personlig förening av auktoritetens och maktens olika funktioner: feodalherren är samtidigt ett ekonomiskt, politiskt, rättsligt, och ofta även religiöst, överhuvud för de behärskade klasserna.

I den feodala samhällsorganisationen upplever människan inte sig själv som individ utan enbart som del av en grupp stam, klan, by eller herremannens följe. Den feodala gruppen är ingen gemenskap av modern kollektiv natur. Den är ingen sammanslutning av personligheter utan en enhet vars delar ännu saknar förmåga att träda fram självständigt. Gemenskapen är sprungen ur en tvångsmässig bundenhet till jorden, en gemenskap där lojalitetsbanden i första hand går uppåt och i andra hand mellan gelikarna i gruppen. Gruppen är främst en mekanism i den feodala härskarklassens intresse. Genom att gripa tvärs igenom klassschemat, uppifrån och ned, söker den feodala gruppauktoriteten skära av förbindelsen mellan människorna i underordnade klasser och skikt.

Feodalismen saknar samband med den naturvetenskapliga världsåskådningen. Den står i motsättning till det individuella kritiska förnuftet. Dess auktoriteter och värderingar söker stöd och motiv i dunklare delar av människans själsliv. Feodalismens sociala föreställningsvärld är

uppbyggd kring tankelinjer typiska för den auktoritära människosynen och dess häftiga kontraster och ytterlighetslägen — det absoluta herraväldet och den absoluta underkastelsen. Den feudala gruppen personifieras i ledaren, som har att rättsligt företräda och förfoga över gruppen. I liknande förhållande står de lägre ledarskikten till den egentliga härskarklassen, den feudala adeln. Att t ex hålla val i ett feudalt samhälle är en ren meningslöshet. För den feudala människan är det inte fråga om ett individuellt ställningstagande eller ett val mellan alternativ, endast om en uppifrån anbefalld handling. Resultatet av ett sådant ”val” blir oundvikligen att ledaren, klanhövdingen, magnaten eller paschan väljes.

Släkt- och klanorganisationen är vida äldre än feodalismen men kom att ganska väl inpassas i det feudala samhället, eftersom klansamhället, speciellt i dess patriarkaliska form, bygger på liknande slag av konstant över- och underordning. Feodalismen förutsätter en hög grad av självförsörjning i smärre geografiska områden. Byte av varor och prestationer är lokalt och sker vanligen utan förmedling av pengar. Sektorer med penninghushållning är marginalmässiga och enkelt organiserade. Arbetskraften är starkt lokalt bunden, ekonomiskt såväl som rättsligt. Det bör understrykas, att feodalismens klassiska skede inte karakteriseras av stora och enhetligt brukade jordegendomar. Typiskt är i stället en långt gående uppdelning och utarrendering av den feudala aristokratins jordinnehav. Detta svarar mot aristokratins strävan att distansera sig från arbetet och vara mottagare av varor och prestationer som av andra klasser betalas för nyttjandet av produktionsmedlen.

En rad faktorer, främst bland dem befolkningsökningen, framtvingar en upplösning av den feudala ekonomin.² Det uppstår ett skikt av människor, som saknar jord eller är hänvisade till otillräckliga brukningsdelar. De måste köpa förnödenheter av andra och kommer därför att utgöra en inre marknad inom systemet. För att köpa måste de sälja, och vad de har att sälja är främst sin arbetskraft. Med en inre marknad och ett utbud av lönarbetare stimuleras ett växande skikt av jordägare och större arrendatorer till produktion för avsalu. Medlet härför är utbrytning av privat egendom ur den feudala gemenskapen, avhysning av små arrendebbrukare, nyodling och skapandet av samlade, systematiskt brukade enheter, fria från gruppens och bysamfällighetens skrankor. Ur denna form av specialisering skapas redan i jordbrukssamhället stommen till två nya klasser: de privata ägarna till produktionsmedel och lönarbetarna. Därmed föreligger också betingelsen för det borgerligt-kapitalistiska produktions sättet.

När allt fler måste sälja sin arbetskraft, framträder arbetskraften som en vara. Den försäljs av dem som skilts från produktionsmedlen till dem, som besitter tillräckligt därav för att behöva andras arbetskraft för sin överskottsproduktion. De besittande betalar ett pris för att disponera arbetskraften — bytesvärdet.³ De får i utbyte ett arbetsresultat arbetskraftens bruksvärde. All produktion byggd på lönarbete vilar på förutsättningen, att arbetskraftens bruksvärde är större än dess bytesvärde. Ur denna skillnad mervärdet — stammar kapitalets ständiga tillväxt i den kapitalistiska produktionen.

Ju mer lönarbetet utbredds inom jordbruksekonomin, desto gynnsammare blir de marknadsmässiga grundvalarna för serieproduktion av billiga, maskingjorda bruksvaror. Ju mer lönarbete, desto större kapitalbildning. Ju fler människor, som tvingas bort från jorden

² I ett samhälle med fast jordbruk slår den naturliga tendensen till folkökning förr eller senare igenom. Man anser sig kunna iaktta en bestående sådan tendens för Europas del åtminstone sedan 1400-talet, och den accelererar våldsamt på 1700- och 1800-talen, då den också sprider sig över hela världen. Ett oundvikligt uppbrytande av alltför stela samhälleliga organisationsformer blir följd, något som ger gradvis ytterligare utrymme för folkökningen och hindrar att ökningstendensen brytes. Folkökningen driver fram en marknadsbildning och klasskiktning inom den stora jordbrukssektorn, något som betyder mer för kapitalismens utveckling än vad de ännu svaga stadsnäringarna i och för sig mäktar åstadkomma.

³ En något förgrovd beskrivning. Bytesvärdet är vad som måste ges ut för att arbetskraften under rådande samhällsbetingelser ska kunna återskapas. På kortare sikt svänger arbetskraftens faktiska marknadspris kring denna nivå. Jfr Marx: *Kapitalet*, band I, kap. 17.

och blir rörliga lönarbetare, desto lättare går omflyttningen av folk från landsbyarna till fabriksorterna. Agrarkapitalismen framförer industrikapitalismen. I den inre marknadsbildningen i jordbrukssamhället ligger själva nyckeln till all industrialisering.

I första bandet av ”Kapitalet”, i det berömda 24:e kapitlet, har Marx beskrivit denna utveckling, som vi här endast mycket grovt hinner beröra. Ännu efter 100 år står hans analys oöverträffad i klarhet och insikt om processens natur. Med de olika faserna i kapitalismens framväxt tillförs borgarklassen nya element och dess maktpolitiska sammansättning förändras ständigt. Agrarkapitalismen ger upphov till borgarklassens första dynamiska skikt: *den lantliga bourgeoisie*. I detta skikt ingår jordägare ur feodaladeln, vilka brutit med de feodala driftsformerna och använt sina rikedomar för att etablera sig som agrarkapitalistiska storföretagare. Där ingår också större och mellanstora ofrälse jordägare och arrendatorer, som vill bryta sig ut ur bygemenskaperna för att bedriva kommersiellt jordbruk i en tid av stigande spannmålspriser och växande marknader.

Denna lantliga bourgeoisie spelar en ytterst viktig roll i sönderbrytandet av det feodala jordbrukssamhället, en roll som ofta underskattats. Lenin har i sitt verk ”Kapitalismens utveckling i Ryssland” däremot mycket kraftigt understrukit hur en sådan bondebourgeoisie bildades i Ryssland och vad detta betydde för feodalismens undergrävande och för småbrukarnas och småarrendatorernas förvandling till lönarbetare. Också i Sverige gick många adliga godsägare i spetsen för jordskiftesreformerna, och de hade stöd från de ofrälse överskottsproducenterna, som ville loss från bygemenskaperna. I den svenska utvecklingen förefaller det som om bondebourgeoisien under 1800-talet omfattat ett mycket brett skikt även bland de mindre jordbrukarna.⁴ Det s.k. Lantmannapartiet blev under ett par årtionden det parlamentariska uttrycket för den svenska bondebourgeoisins politiska inflytande.

Mellan framväxten av den lantliga bourgeoisie och kapitalismens vidare utveckling finns också ett nära samband. De tidiga industrierna uppkom i stor utsträckning som typiska landsbygdsindustrier: tegelbruk, brännerier, stärkelsefabriker, mejerier, sockerbruk. Det är heller ingen slump, att det första mekaniska bomullsspinneriet i Sverige startas av en hemmansägare eller att många av de tidiga textilfabrikerna och mekaniska verkstäderna grundas med köpmans kapital, intjänat på spannmålsaffärer.

Beröringspunkterna är alltså många mellan det kapitalistiska skiktet i jordbruket och det nya borgerliga skiktet, *handels- och industrikapitalisterna*. Detta skikt utkristalliserar sig efter hand som borgarklassens mest medvetna, dess sociala och maktpolitiska kraftcentrum.

Borgarklassens tredje skikt, det *småborgerliga*, har sina äldsta rötter bland de från jordbruket skilda specialfunktioner, som funnits redan i den feodala ekonomin. Kapitalismen ökar till en början starkt antalet sådana specialfunktioner, samtidigt som den utsätter andra småborgerliga grupper för tryck.

I den kapitalistiska industrialiseringens högre stadier sker starka förskjutningar i den här skisserade bilden av borgarklassen och dess olika skikt. Grundvalen härför är den koncentration och centralisation av kapitalet, som kännetecknar den kapitalistiska utvecklingen.

För det första utvecklar sig den industriella bourgeoisie under koncentrationen utefter en bestämd linje. Som skikt avgränsar den sig allt starkare nedåt gentemot det småborgerliga skiktet. Samtidigt utvecklar den i sin övre del toppgrupper, som tenderar att få karaktär av nya skikt. En sådan grupp är *finanskapitalisterna*, vilka med kreditväsendet som förbindelselänk skapar och behärskar stora mångsidiga industriella och kommersiella imperier. Finans-

⁴ Jag har själv undersökt försörjningsläget och avsaluproduktionens storlek i Sveriges c : a 2.000 socknar kring 1880. Resultaten visar bl.a. att många små jordbrukare var ganska starkt marknadsinriktade. I t ex en småbruksbygd som det inre Småland kunde den saluförda spannmålen uppskattas till 35–40 procent eller mer av totalproduktionen.

kapitalisterna som särskild grupp och politisk faktor framträdde redan kring sekelskiftet 1900. Vi urskiljer i dag nya, utvecklingsmässigt än mer avancerade grupper, skapade av denna utveckling.

Följden blir en allt starkare förskjutning av borgarklassens maktcentrum till industrikapitalisternas toppgrupper. Den lantliga bourgeoisien och stadsnäringarnas småborgerliga skikt får i motsvarande mån en alltmer underordnad ställning i förhållande till industri- och finanskapitalisterna. Den lantliga bourgeoisien klyvs allt tydligare — det övre skiktet av stora markägare knyts närmare till industri- och finanskapitalismen, medan den breda delen av små och medelstora jordbrukare i massvis utträngs och exproprieras. Inom det småborgerliga skiktet minskar det expansiva och nyskapande momentet, som fanns i kapitalismens barndom. I stället överväger de negativa tendenserna — basen för de småborgerliga företagens självständiga existens smulas sönder. Inte bara hantverksproduktionen får nu retirera. Koncentrationen går på allvar fram också över detaljhandel, transport- och serviceföretag, s k fria yrken osv.

Det småborgerliga skiktets och de lantliga småproducenternas ställning präglas därför av en egendomlig dubbelhet. Den kapitalistiska utvecklingen pressar dem allt starkare och sätter dem ekonomiskt i motsättning till finanskapitalet. Men samtidigt blir deras karaktär av rent komplement till storkapitalismen allt tydligare, vilket verkar hämmande på deras förmåga till politisk självständighet, framför allt när det gäller att kämpa mot de storkapitalistiska expropriatorerna. På samma gång som storkapitalet i jätteskala tar död på småföretagsamheten, vidmakthåller den ett visst behov av nya specialfunktioner av servicekaraktär. Ännu i småborgerlighetens dödsryckningar lever därför den halvt desperata drömmen om det egna företaget och den individuella ekonomiska självständigheten.

Den högre formen av kapitalism skapar således en ändrad skiktning av borgarklassen. Skillnaderna mellan stads- och lantbourgeoisie får allt mindre betydelse. Klyvningen mellan stora och små kapitalister blir det dominerande draget. Grupperingen lantbourgeoisie-städernas småborgerskap-industrikapitalister avlöses av grupperingen småborgerlighet(stad och land)-storbürgerlighet, den sistnämnda med finanskapitalisterna som ett speciellt och maktpolitiskt ledande skikt.

Den nu skisserade bilden av borgarklassen är avsiktligt schematisk och i första hand giltig för dagens högt industrialiserade regioner. Variationer och avvikelser förekommer i olika länder och framför allt i olika utvecklingsskeden. Man får också ha i minnet, att kapitalismen utvecklas snabbt och att det i varje givet läge finns grupper i mellanställningar på väg från ett skikt till ett annat. I länder som är eller nyligen varit föremål för imperialistisk dominans, är schemat dessutom mer komplicerat. Handels- och industrikapitalisternas skikt tenderar där att klyvas i två: den s.k. *kompradorbourgeoisien*, som står i intimt beroende av den utländska imperialismen, och den *nationella bourgeoisien*, som strävar efter en självständig ställning och har egna intresseriktningar. Borgarklassen tvingar sig fram till ledningen för statsmakten via en lång serie revolutionära aktioner. De första, vanligen fruktlösa ansatserna kommer i Europa redan under senmedeltid och 1500-tal och de första omfattande framgångarna sker i England 1640 och 1688. De två följande århundradena mögnar förutsättningarna för borgarklassens maktövertagande på hela den europeiska och amerikanska kontinenten. Årtiondena kring 1900 segrar den också i flera asiatiska nyckelstater — Japan, Turkiet, Kina. Den sista fasen i dess kamp är ännu inte överallt avslutad.

Det finns i hela världen ingen borgerlig makt, ingen statsförfattning eller parlamentarisk inrättning, som inte framgått ur sådana revolutionära aktioner. Många krig och våldsaktioner har visserligen inte haft ett borgerligt maktövertagande som ursprungligt eller primärt syftemål, men ändå utvecklats till borgerliga revolutioner. Dagens svenska laglighetsivrare kan med fördel erinra sig, att Sveriges första borgerligt präglade författning var följden av en

militärkupp och att 17 år tidigare oppositionen mot det gustavianska enväldet hade resulterat i mord på en statschef.

Men med sitt uppstigande till makt utvecklar borgarklassen egenartade och motsägelsefulla relationer till den gamla feodalismen.

Den tidiga kapitalismen bars upp av den lantliga bourgeoisie. Förutom av ekonomiskt uppstigande ofrälse bönder ingick i detta samhällsskikt många representanter för feodaladeln, vilka förvandlat sig från godsherrar på naturahushållningens grund till kommersiella marknadsproducenter av lantbruksprodukter. Ekonomiskt hade de blivit borgare, men socialt och idémässigt förde de med sig många feodala rester in i det borgerliga samhället.

Regioner med starkt organiserad gammal feodalmakt, som t ex Syditalien, Preussen eller Ungern, uppvisar mycket tydliga företeelser av detta slag. När marknadshushållningen utvecklades, framväxte i sådana regioner en sorts feodal-kapitalism, där storgods blev marknadsproducerande och drogs in i den kapitalistiska hushållningen. Samtidigt bibehölls halvfeodala former för arbetsorganisation med en ekonomiskt och rättsligt starkt bunden arbetarklass, delvis ännu fången i naturahushållningens avlöningsformer. Borgarklassen ”sväljer” alltså delar av den feodala herreklassen och därmed en del av dess sociala värderingar. Detta inslag förstärks genom att de förborgerligade delarna av feodal-adeln ofta kom att bevara nyckelpositioner inom militärväsen, diplomati och civil administration — områden som ännu in i våra dagar konserverat rester av den feodala tankevärlden. Processen underlättades av den allt tydligare ekonomiska intressegemenskapen mellan godsägare och industrikapitalister. Godsägarna investerar i industri-, bank- och järnvägsaktier, industri- och finanskapitalisterna uppträder i växande skala som spekulanter på jordegendom. En än viktigare anknytning till feodalismen sker, när kapitalismen inträder i sitt stadium av kolonialistisk expansion. Borgarklassen av europeiskt ursprung förstärker därigenom på två vägar sina feodala kontaktytor.

För det första sker vad man kan kalla en export av feodalism till de behärskade regionerna. Den koloniala ekonomin organiseras efter feodalkapitalistiska principer: stora produktionsenheter med rättsligt hårt bunden och i naturahushållningen till stor del kvarhållen arbetskraft. Borgarklassen upprätthåller därmed en ordning, innebärande att de behärskade regionernas inre marknadsbildning hämmas och deras industrialisering förhindras.

I extrema fall befördrar agrarkapitalismen i kolonierna t o m en intensifiering av slaveriet, som egentligen hör ihop med ännu äldre samhällsformer än den feodala. Denna form av arbetsorganisation krossas i USA, Brasilien och Västindien av modernare kapitalistiska grupper, vilka har intresse av en penningavlönad och geografiskt rörlig arbetarklass. Men traditionerna från slaveriet ger en speciell prägel åt klassmotsättningarna såväl i dagens högindustriella Amerika som på andra håll.

För det andra förstärker kolonialmakten den befintliga inhemska feodalismen. Feodalherrarna garanterades av imperialisterna ett skydd för sin ställning, i utbyte mot att de utförde dräng-tjänst åt beskyddarna: uppbar skatter, tvångsrekryterade arbetskraft, uppehöll en lokal administration osv.

Förbundet med den besegrade eller reformerade feodalismen förkroppsligar en dubbeltydighet, som går igen också i andra avsnitt av borgerlighetens ideologiska värld och politiska beteende.

Borgarens livsvillkor är marknadsproduktion, lönarbete och kapitalackumulation. För att garantera dem måste han förstöra det feodala systemets ekonomiska grupp-gemenskaper och därur skapa en rörlig massa av individer. Han blir automatiskt en svuren fiende till de fasta privilegier, som den feodala herreklassen åtnjuter, och som begränsar hans egen utveckling som fri producent och spärrar hans maktpolitiska uppstigande. Att producera och göra affärer

i det kapitalistiska marknadssystemet kräver slutligen att lokala rättsliga olikheter liksom feodalherrens domsrätt och personliga godtycke ersätts med en nationell statlig rättsordning, innebärande en likformig, konsekvent och av borgaren själv kontrollerbar rättspraxis.

Genom att ekonomiskt och idémässigt bryta med feodalismen befrämjar borgarklassen uppkomsten av en socialt mer frigjord och individualiserad människa, hos vilken det kritiska förnuftet börjar växa upp ur vidskepelse och låsta uppfattningar. Den borgerliga produktionsordningens framväxt och dess snabba materiella kraftutveckling släpper också lös en vetenskaplig expansion, vars resultat är i stånd att fräta sönder alla dittills accepterade världsbilder. Men här gör sig tvetydigheten i borgarklassens ställning genast gällande. Borgaren är inte ute efter att frälsa och frigöra den samlade mänskligheten. Hans avsikt är enbart att bryta eventuella hinder för hans egen tillvaro som borgare. Frihet är för honom frihet från de feodala skrankor som hindrar honom att fylla sin funktion. Jämlikhet är för honom hans egen rättsliga likställdhet med den gamla privilegierade herreklassen. Han ger åt frihets- och jämlikhetsbegreppen en speciell, borgerlig innebörd, även om han givetvis söker inbilla andra och ibland även lyckas inbilla sig själv att just denna tolkning utgör friheten i allmän, ”sann” mening, giltig för alla.

Mellan borgarens klassintresse och den utveckling han själv frambesvurit uppstår därför en med tiden allt tydligare disharmoni. När det feodala höljet av institutioner och värderingar krossats och borgaren som borgare blivit ”fri”, kan inte utvecklingen stanna på den punkt där hans grundläggande intressen uppnåtts. Har en gång det feodala värdesystemet brutit samman, är det en tidsfråga, när man börjar kritisera det borgerliga. Rädslan för konsekvenserna av den egna revolutionen börjar framträda inom borgarklassen. Det visar sig både i motsägande attityder hos klassen som helhet och i differenser mellan dess olika skikt. Mot den liberala strömningen står en konservativ, mot frihandels och internationalismens representanter ställer sig protektionister och ”fosterlandsvänner”, mot fritänkeri och darwinism står klerikalism och religiositet, mot kvinnoemancipationen mobiliseras det viktorianska familjeidealet. Borgarklassen slits mellan bejakandet och förnekandet av utvecklingens konsekvenser.

Med kapitalismens framskridande kommer borgarklassen i ett allt uppenbarare tvångsläge. Dess eget system utbreder oundvikligen lönarbetet och därmed omfånget av en klass med potentiellt annorlunda uppfattning av den sociala frigörelsens grad och riktning. De ideologiska krafter borgarklassen ursprungligen släppt lös får därigenom en fast intresse- och maktpolitisk bas. Borgarklassen och dess vunna ställning kommer tvångsmässigt i strid med denna utveckling och övergår under intryck härav allt mer från en förnyande till en konserverande kraft, från en offensiv till en defensiv roll.

Det är en situation, som inte blivit utan verkningar för borgarklassens ideologiska utveckling. Borgarklassens maktpolitiska intresse får den att värja sig för den andliga frigörelseprocessens fortsatta rörelse. Dess tankevärld blir därför i politiskt och psykologiskt hänseende ofullgånge. Borgarklassen har varit den första samhällsklass som framgångsrikt brutit igenom de urgamla sociala organisationsformer, vilka kapslat in människorna i grupper vilande på absoluta och totala auktoriteter. Den personliga friheten och upplevelsen av sig själv som individ är något som på allvar föds just i och med borgarklassens kamp. Men i den nya situationen tvingas borgarklassen själv sätta upp auktoriteter, själv skapa privilegier, själv befordra fördomar som ska hindra undergrävandet av dess politiska maktställning. Den börjar se tillbaka mot feodalismen, som den inte hunnit frigöra sig ifrån, och söker allianser med dess företrädare. Den börjar själv stötta upp irrationella och socialt konserverande auktoriteter — familj, fosterland, anständighet, ordning osv. — och börjar kräva samfäll underkastelse under sina proklamerade gudabilder och ”eviga värden”.

Men lika litet som det går att ta steget tillbaka till den feodala produktionsordningen, lika

omöjligt är det att återgå till ett passerat ideologiskt utvecklingsstadium. De gamla gudarna är alla döda, och den borgerliga revolutionens syndafall kan inte göras ogjort. Fasta auktoriteter kan inte upprätthållas i ett produktionssystem, där de exakta vetenskaperna, det kritiska förnuftet och den materiella dynamiken ständigt belyser alla värderingars relativa natur. Borgarklassen begär i sitt maktpolitiska intresse det orimliga: att få genomföra den industriella utvecklingsprocessen utan dess ideologiska och tankemässiga följdverkningar. Det är en uppgift, som kräver att man borttränger och undertrycker — i yttre och inre mening — den ideologiska frigörelsens väsentligaste resultat. När borgerligheten ger sig i kast med denna uppgift (och dess klassintressen tvingar den härtill), blir den auktoritär och inträder ideologiskt och maktpolitiskt i *fascismen*.

Liksom borgarklassen skiktas *lönarbetarna* fram under loppet av den kapitalistiska tillväxtprocessen. Deras talrikhet och rörlighet gör att gruppbildningen, särskilt i de tidigare kapitalistiska skedena är både brokigare och mer flytande än inom borgarklassen.

Agrarkapitalismen, pådriven av folkökningen, skapar de första mer omfattande grupperna av lönarbetare. Det sker via en delning av feodalsamhällets "bönder". Dessa "bönder" har dittills bildat en ekonomiskt djupt oenhetlig massa av olika grupper, lokalt sammanhållna av de feodala grupp gemenskaperna. När dessa upplöses tenderar landsbygdsbefolkningen att, utifrån redan befintliga sociala skillnader i grupp gemenskapen, delas i två skikt: marknadsproducenterna, som uppgår i den lantliga bourgeoisie, samt det agrara hel- och halvproletariatet. I det sistnämnda finner man en mängd varierande grupper, som representerar olika stadier eller produktionsmetoder inom agrarkapitalismen: småbönder, som i större eller mindre grad måste komplettera sin försörjning med lönarbete, torpare och andra småarrendatorer, vars jordarrenden mest är en skylt, som döljer deras egentliga lönarbetarfunktion, arbetare städslade för längre, fixerad tid (vissa av dem i producentens hushåll, andra i peon- eller statsystem), rörliga daglönare och säsongarbetare. Som industrikapitalisterna föds ur lantbourgeoisien, så föds än mer direkt industriproletariatet ur det agrara hel- och halvproletariatet. Den delvisa sammansmältningen mellan dessa två element är redan tidigt iakttagbar. Landsbygdsindustriernas uppkomst, den tidiga stadsindustrins ofta säsongbetonade karaktär liksom överbefolkningen i jordbruket bidrar till att betydande arbetar- och småbrukargrupper både bokstavligt och bildligt vandrar mellan agrart och industriellt arbete.

Industrialiseringen utplånar gradvis skillnaderna mellan agrart och industriellt proletariat, samtidigt som den numerärt reducerar agrarproletariatet. I länder med låg industrialiseringsgrad bildar de fortfarande två olika skikt av lönarbetare. Vid en hög industrialiseringsgrad är det däremot skäl att räkna samman de båda grupperna till ett enda skikt: lönarbetarnas huvudskikt eller det *egentliga* proletariatet.⁵ Redan i feodalsamhället fanns ett tunt skikt, som utan att tillhöra herreklassen var knuten dit, uppbar inkomster av jordens brukare och gick feodalherrarnas ärenden. Hit hörde t ex prästerskapet (med undantag för de högsta kyrkliga dignitärerna med fursterättigheter), fogdar och andra ofrälse med särskilda förtroendeuppdrag ur de feodala fölkena — alla sammankopplade med feodalsystemets olika tvångsmekanismer. Med den kapitalistiska produktionen och uppkomsten av en nationell statsmakt framträder ett skikt av lönarbetare, som på liknande sätt är knutna till den härskande klassen. Här ingår bl.a. toppadministratörer i näringslivet, högre

⁵ Ordet stammar från latinets *proles* och *proletarius*. Det förstnämnda betyder "avkomma" eller "uppväxande släkte". Det andra var under det romerska rikets äldre skede benämning på den lägsta klassen i den officiella klassindelning, som byggde på skatte- och militärprestationer. De som betalade minst jämfördes i språket med "det uppväxande släktet", d v s de icke egendomsägande, icke fullmyndiga. I marxistisk mening innebär termen en från produktionsmedlen lösgjord och utestängd lön-arbetande grupp eller klass. Däremot har den inte nödvändigtvis något samband med gruppens absoluta levnadsnivå, vilket ordet proletär annars gärna får i vardagligt samtalsspråk.

organisationsfunktionärer, den högre byråkratin inom samhällsadministration och rättsväsen, officerskåren osv. Gemensamt för dessa är, att de funktionellt utövar befogenheter för upprätthållande av rådande maktförhållanden. Till samma skikt hör också de, som med sitt lönarbete kombinerar viss kapitalinkomst, något som ofta går parallellt med en toppfunktion av den nämnda sorten. Kännetecknet för medlemmarna i detta skikt är att de ekonomiskt klart tenderar åt borgarklassen och att de i motsats till de nedpressade småborgarna — normalt gynnas av den monopolkapitalistiska utvecklingen.

Den starka tillväxten i arbetets produktivkraft och produktionslivets alltmer komplicerade former framkallar en ökning av sådana arbetsuppgifter som är kompletterande och sekundära i förhållande till den direkta produktionen: arbetsledande, kamerala, kontorstekniska, vårdande, övervakande och undervisande m fl. Dessa funktioner avskiljs och specialiseras i den alltmer breddade och i organisationshänseende koncentrerade kapitalistiska produktionen. Särskilt under övergången från lägre till högre industrialisering växer dessa grupper förhållandevis snabbare än det egentliga proletariatet. De intar en mellanställning gentemot proletariatet och det mot borgarklassen tenderande skiktet.

Det högre industriella stadiet förändrar läget för dessa grupper. De delas alltmer upp mellan två strömningar. Den ena tenderar att genom massrationaliseringar, skärpt åtskillnad mellan yrkesfunktionerna via ytterligare specialisering, samt mekanisering av arbetet, tränga växande grupper in i det egentliga proletariatet. Den andra avskiljer mindre uppåtsträvande grupper och ansluter dem till de med monopolkapitalet direkt lierade funktionärerna och löntagarna med kapitalintressen. Klyvningen av löntagarnas mellangrupper är i de högindustriella staterna i full gång, men ännu återstår ett löst sammanhållet *mellanskikt*, för vilket klyvningsprocessen inte medfört ett definitivt avgörande.

Med den kapitalistiska koncentrationen utträngs en mängd småproducenter ur borgarklassen och förvandlas till lönarbetare. Särskilt gäller detta om de lantliga småproducenterna. Här skapas alltså ett bestående övergångsskikt av lönarbetare med småborgerligt ursprung. Deras nedtryckande är obönhörligt, men ideologiskt och delvis även praktiskt hänger de kvar vid den småborgerliga produktionens förhållanden. Också detta skikt är på längre sikt ett övergångsfenomen, men det existerar så länge utträngandet av småborgarna pågår. Eftersom denna process normalt intensifieras med ingåendet i monopolkapitalismen, ökar för närvarande skiktets omfattning i de avancerade kapitalistiska länderna.

Lönarbetarna och särskilt deras huvudskikt är de stora grupperna i samhället. De utgör resultatet av en lång utveckling, som ständigt tillför dem nya element. De berörs av produktionens materiella och tekniska variationer på ett mer direkt sätt än kapitalisterna. Av dessa och andra skäl uppvisar de en mängd inre gruppolikheter: lönemässiga, etniska, språkligt-nationella, regionala osv.

När de uppträder punktvis, ger gruppoligheterna i regel inte upphov till några ur klassynpunkt betydelsefulla politiska följder. Men kombinerade med varandra eller med klassmotsättningar kan de förstärka varandra. En afroamerikan, som tillhör borgarklassen, är diskriminerad endast som afroamerikan. Med hjälp av sin sociala och ekonomiska ställning som borgare kan han i viss mån mildra effekterna härav. Hans motsättning till den angloamerikanska delen av borgarklassen dämpas också genom att han samtidigt står i klassmotsats till det färgade proletariatet. En afroamerikan ur proletariatet är utsatt för flerdubbel diskriminering som proletär, som vanligen särskilt dåligt ställd proletär och som afroamerikan. En sådan kombination förstärker kraftigt hans klassreaktion och kan också sätta honom i motsättning till det vita proletariatet.

På basis av sådana speciella typer av motsättningar kan ur lönarbetarnas huvudskikt uppstå tendenser till bildandet av ett *underproletariat*, som kan framträda som ett särskilt socialt skikt. I USA utgör afroamerikanerna och en del latinska folkgrupper (mexikanare,

puertoricaner) samt indianer kärnan i ett sådant underproletariat. I denna egenskap utgör de i allt högre grad den amerikanska lönarbetarklassens mest militanta skikt.

Nu lånar den amerikanska situationen åtskilligt av sin karaktär från den allt klarare internationella huvudmotsättningen mellan världens imperialistiska nationer och folkmajoriteten inom de utsugna nationerna. Delvis är den en förgrening på nationell botten av denna internationella motsättning.

I andra avancerade kapitalistländer finns också tendenser till bildande av ett underproletariat.⁶ Basgrupperna härför (lågavlönade, kvinnor, arbetslösa och undersysselsatta, immigranter m fl) är dock både olikartade och splittrade. Det är därför ännu endast fråga om en tendens, och dess politiska följdverkningar är fortfarande oklara. Det hindrar å andra sidan inte, att redan själva tendensen kan påverka de andra grupperna i lönarbetarnas huvudskikt. Att uppleva en begynnande motsättning till underproletära grupper i det egna landet kan — med övriga omständigheter oförändrade — delvis överskyla motsättningen till borgarklassen.

Av helt särpräglad karaktär är den speciella motsättningen mellan kvinnorna och samhället i övrigt. Näst efter det imperialistiska förtrycket är det sociala utnyttjandet och undertryckandet av kvinnorna det mest omfattande i det mänskliga samhället (räknat i antal berörda individer), och det har dessutom åtföljt nära nog all mänsklig civilisation genom dess kända historia.

Undertryckandet har försiggått inom klan- och feodal-gemenskaperna eller i cellfamiljen — d v s under förtryckarnas ständiga, personliga kontroll av de förtryckta och därmed under en extrem social uppsplittring av de senare, vilken effektivt förhindrat varje revolt. Först när kvinnans ekonomiska individualisering och delvisa oavhängighet av primärgemenskaperna kombinerats med den storindustriella arbetsorganisationen, har förutsättningar skapats för kvinnornas framträdande som social maktfaktor. Liksom beträffande afroamerikanerna kommer detta inte att ske genom den lilla minoriteten av de undertryckta vilken kommit sig upp och fått del av den härskande klassens förmåner, utan via det i massa framträdande kvinnliga proletariatet.⁷ Utvecklingen har här hittills gått ytterst långsamt och hämmats av en rad omständigheter, främst familjebindningen. Den är ännu bara i sitt tidiga stadium. Det hindrar inte konstaterandet, att de kvinnliga lönarbetarnas flertal bildar den talrikaste tänkbara basgruppen för rekrytering till ett underproletariat.

Kvinnofrigörelsens låga utvecklingsnivå hindrar heller inte, att den speciella formen av förtryck får effekt ur en annan synpunkt. Den fulla insikten om ens egen ställning gentemot ens egna förtryckare fördunklas, ifall man själv utnyttjar och förtrycker andra. Detta har tillämpning både nationellt och internationellt. I den mån det manliga proletariatet därför betraktar undertryckandet och utnyttjandet av kvinnorna som ett intresse — vilket vanligen är fallet — verkar detta försvagande på dess revolt mot det borgerliga samhälle, som bl. a. är upprätthållaren av kvinnornas utnyttjande. Det konserverar också socialt reaktionära idéer hos det manliga proletariatet.

Av speciellt intresse är slutligen studenternas position. I de kapitalistiska länderna har flertalet

---

⁶ Underproletariat ska inte förväxlas med vad Marx kallat trasproletariat (Lumpenproletariat). Trasproletariatet kommer från det undre skiktet i feodalsamhället — ruinerade bönder och hantverkare, folk ur de upplösta feodala följderna m m. Trasproletariatet har spelat en betydande roll i många folkliga uppror före industrialismen. Dess sammanhållning har dock ofta varit svag. Genom att det samtidigt värjt sig för sitt eget nedsjunkande till lönarbetare, har dess medlemmar ibland låtit sig missbrukas av reaktionen eller hängett sig åt parasitism, banditväsen o dyl. I världens mer agrart betonade länder finns ett rätt betydande trasproletariat. Marx har en ganska låg värdering av trasproletariatet (*Kommunistiska manifestet*, s 26, Stockholm 1947), Mao Tse-tung en mer positiv (*Analysis of the classes in chinese society*, s 11, Peking 1956). I motstats till trasproletariatet är det moderna underproletariatet inte en rest från äldre samhällsformer utan en produkt av den fortskridande kapitalistiska utvecklingen.

⁷ En tidig förespråkare för denna uppfattning var den tyske socialistledaren August Bebel i boken "Kvinnan under socialismen".

av dem i mycket sen tid antingen direkt bestått av kapitalister eller tillhört det till borgarklassen intimt knutna skiktet av lönarbetande. Med industrikapitalismens vidareutveckling har kommit en snabbt inträdande massproduktion av högskoleutbildade för nya specialfunktioner och därmed också en striktare uniformering, en ”industrialisering” av själva utbildningen. Studenternas sociala skiktning blir alltmer markerad. En grupp för den traditionella funktionärsrollen vidare. Den större gruppen tillhör närmast löntagarklassens odeciderade mellanskikt, men är punktvis i opposition mot det rådande systemet. En snabbt växande minoritet förebådar i sitt bredare och mer medvetna antiborgerliga ställningstagande sitt sociala närmande till proletariatet. Genom den relativt lösa sociala kontrollen över studenterna och genom deras tillgång till vetenskapens internationella informationsmaterial övar studenterna över hela världen ett mycket aktivt inflytande i förhållande till sitt begränsade antal. Svårigheten att förslava och kontrollera dem gör dem också till det av reaktionen mest hatade oppositionella elementet, och detta i vida högre grad än vad deras faktiska politiska styrka vanligen motiverar.

Konflikten mellan lönarbete och kapital utgår dels från själva det hittillsvarande sättet att organisera den kapitalistiska produktionen, dels från de bestående sociala och ekonomiska grundtendenserna hos kapitalismen.

Kapitalismens allmänna tendens har varit att lösgöra arbetet, göra det till ett flyttbart och utbytbart element. Den bundne arbetarens personliga beroende av klanhövdingen, slavägaren eller feodalherren har ersatts med den rörlige arbetarens kollektiva beroende av kapitalisten. Den moderne proletären är inte möjlig att personligt kontrollera. Med lönarbetarnas sammanförande i massa inom arbetsliv såväl som i bosättning bildas också förutsättningarna för deras självständiga organisation och uppträdande som kollektiv och som klass.

Kapitalets fortlöpande koncentration och utträngandet av de småborgerliga producenterna medför en ansamling av profitens huvudmassa i händerna på en allt snävare minoritet av storkapitalister. Produktionens växande monopolkaraktär, det spekulativa elementet i den växande industriella ekonomin samt inte minst rovdriftskonsumtionen av naturtillgångarna vid sidan av arbetets exploatering ökar rikedomskoncentrationen.

Kapitalismen, framför allt den industriella kapitalismen ökar enormt arbetets produktivkraft. Men det betyder bl. a. att arbetets hjälpmedel, produktionsmedlen, det fasta kapitalet, ständigt ökar mer än det mänskliga arbetet. Av det per timme producerade värdet förvandlas en allt större del till fast kapital medan en allt mindre andel åtgår till lön.

Samma process som ökar arbetarens möjligheter att höja sin standard, ökar alltså samtidigt i än högre grad kapitalets tillväxt och koncentration samt andelen lönarbetare bland befolkningen. En höjning av arbetarens levnadsstandard sker alltid samtidigt med en än mer markerad ökning av rikedomanshopningen hos finanskapitalisterna och en förstärkning av det ekonomiska underlaget för borgarklassens makt.

Även under gynnsammaste betingelser skapar alltså kapitalismen ökade klasskillnader och skärpta motsättningar. De italienska strejkerna, revolterna i USA:s städer, fabriks- ockupationerna i Frankrike och den svenska låglöneproblematiken är var på sitt sätt reflexer av denna folkflertalets relativa utarmning och ökade maktlöshet.⁸ I världens folkrikaste regioner har å andra sidan utbredningen av det kapitalistiska produktionssättet och dess speciella utvecklingsform, den imperialistiska exploateringen, framkallat ett direkt nedpressande av levnadsstandarden, en utarmning i absolut mening.⁹

⁸ I de nämnda länderna framträdde under 1960-talet en tendens också till absolut utarmning för stora grupper. Detsamma gäller, fast svagare, för Sverige efter 1966. Den officiella statistiken fördunklar detta, bl a genom att mäta timförtjänster och totala inkomster, däremot inte ersättningen jämförd med den faktiska prestationen.

⁹ Reaktionen söker ständigt hävda tesen, att utarmningen beror på den stora folkökningen. Detta är att missbruka

Kapitalismens historiska tendenser och dess sociala organisation är således utgångspunkterna för lönarbetarnas revolt mot kapitalet. I och för sig är underklassens uppror lika gammalt som klassamhället självt. Men det har varit revolter av desperation, nederlagsmärkta och fruktlösa, revolter av de gamla by- och klangemenskaperna mot den frammarscherande feodalismen, slavarnas uppror mot slavägarna, de socialt nedsjunkna restsiktens sista politiska uppfammande. Vi känner bondeuppror från det gamla Kina och från Gamla Rikets upplösningsperiod i Egypten. Vi känner vederdöparna från 1500-talets Tyskland och ”grävorna” i 1600-talets England, de nu utrotade gammalpreussarna som reste sig mot Tyska Orden i ett 23 år långt uppror på 1200-talet, 1890 års ”messias-uppror” i Nebraska eller Maji-Maji-upproret i Tanganyika 1905.

De historiskt kända upproren av denna typ räknas i hundratal, nederlagen i lika stort antal. Upprorsledarna är kända: Kina har haft sin Li Tzu-cheng, Indonesien sin Ken Anrok, Rom sin Spartacus. Tyskland har haft sin Thomas Müntzer, England sin Winstanley, Sverige sin Jon Stinn, Brasilien sin Lampião och sin Conselheiro, Afrika sin Kamwana.¹⁰ Genom århundraden har de vidmakthållit en upprorstradition, vars psykologiska och agitatoriska betydelse för den moderna tidens revolutionärer inte får underskattas.

Det av den kapitalistiska utvecklingen burna moderna proletariatet träder fram som en separat maktpolitisk kraft efter franska revolutionens seger — i opposition mot den segrande bourgeoisin. Första hälften av 1800-talet betecknar i de tidigast industrialiserade länderna en stegvis utveckling av dess sociala kamp till allt större självständighet och målmedvetenhet, det senare 1800-talet dess framträdande som organiserad massrörelse över nära nog hela Europa. 1917 kommer den första avgörande framgången och åren efter första världskriget följer dess första mer brett organiserade framträdande i Asien och Amerika. I Afrika utgör John Chilembwe's uppror i Nyasaland 1919¹¹ det första proletärt präglade framträdandet i öppen strid — också där blir mellankrigstiden en kontinental uppbyggnadsepok för den självständiga proletära rörelsen. Revolutionens seger i Kina och på Cuba har medverkat till ett

---

en komplicerad fråga i avsikt att avvända kritik från produktionssystemet. Befolkningsfrågan har två helt skilda sidor. Det finns en relativ överbefolkning, som kort uttryckt beror på, att övergången till kapitalismen öppnat portarna för folkökningens acceleration, samtidigt som det imperialistiska utnyttjandet hämmat den inre marknadsbildningen och hindrat produktionssystemet att tävla med folkökningen. En sådan relativ överbefolkning ligger det helt i utsugarens intresse att vidmakthålla. Men det finns också en absolut överbefolkning, d v s en överbefolkning i förhållande till det maximum av folk, som jordens i sig själv slutna biologiska system kan hålla vid liv utan att återskapandet av förtärda resurser skadas. Denna unika historiska situation innebär dock ett lika brännande problem för de rika nationerna. Deras befolkning också ökar starkt, och därvid skärper de utsugningen av jordens fattiga för att uppehålla och öka sin egen standard i ett läge, där den genomsnittliga försörjningspotentialen per individ internationellt sett går tillbaka. Imperialismen förvärrar alltså även den absoluta överbefolkningens verkningar.

¹⁰ Li Tzu-cheng, ledare för bondearmén i upproret mot Ming-dynastin 1644, besegrad av Manchu-trupperna.

Ken Anrok, ledare för flera revolter mot den härskande monarkin på Java i början av 1200-talet.

Spartacus, anförare för det romerska slavupproret, stupad i Syditalien år 71 f Kr.

Thomas Müntzer, politisk och religiös ledare under tyska bondekriget 1524–25, avrättad efter upprorets nedslående. Gerard Winstanley, ledare för ”grävorna” i England, anförde 1649 en lokal jordockupation, betydande socialkritisk författare, död i obemärkthet.

Jon Stinn, ledare för bondeuppror i Kalmarbygden 1624, avrättad. Okänd i officiell svensk historieskrivning.

Virgulino Ferreira Lampião, brasiliansk banditledare, hjälpte i en rad folkliga ballader med socialkritisk udd.

O Conselheiro (”Rådgivaren”), eg. Antonio Vicente Mendes Maciel, i motsats till Lampião företrädare för den mystisk-religiösa linjen i nordöstra Brasiliens folkliga strömningar. Angripna av upprepade militärexpeditioner försvarade sig hans tusentals anhängare till sista man i byn Canudos. Kort före det slutliga nederlaget 1897 avled Maciel.

Elliott Kamwana, predikant, ledde i början av 1900-talet en proteströrelse mot kolonialmaktens beskattning av afrikanerna i Nyasaland.

¹¹ John Chilembwe, grundare av en oberoende afrikansk kyrkoförsamling i Nyasaland. Inspirerad av radikala skotska missionärer och afro-amerikanska kontakter ledde han och en grupp skolade afrikaner plantagearbetarna vid upproret i Chiradzulu. Dödad i strid på flykt undan de brittiska trupperna.

uppflammande i internationell skala av resningen mot borgarklassen. En slags verklig gemenskaps känsla mellan rörelserna i Asien, Afrika och Amerikas båda halvöar har för första gången slagit rot. Formerna, den ideologiska accenten och tidsschemat för den proletära revolten har starkt växlat, likaså de omständigheter som får den att övergå i öppen revolutionär form. Gemensamt är däremot den härskande klassens motreaktion, dess anammade av sin repressiva roll. Allt eftersom lönarbetarklassens revolt blir hotande övergår motståndet gradvis i fascistisk form. I dagens högt industrialiserade imperialistiska nationer håller detta på att få sin fullbordan genom det korporativa samhällets uppbyggande.

Den typiska sociala strukturen i det senkapitalistiska samhället bildar grunden för den maktkamp, ur vilken korporatismen hämtar näring. I detta avsnitt har gjorts ett försök att skissera denna strukturs framväxt. För den situation vi här vidare ska diskutera kan urskiljas följande typindelning i klasser och skikt:

(1. Feodalaristokratin: upplöst)

2. Borgarklassen

- A. Finanskapitalisterna
- B. Övriga storborgerliga grupper
- C. Det småborgerliga skiktet

3. Lönarbetarna

- A. Det till borgarklassen tenderande skiktet (lönarbetande med kapitalintressen, högre funktionärer)
- B. Det ur småborgerligheten utträngda skiktet
- C. Det odeciderade mellanskiktet
- D. Det egentliga proletariatet (E. Underproletariatet)

Härnäst ska vi gå in på arten och omfånget av de motsättningar, vilka karakteriserar detta stadium av kapitalismen.

Vår tids motsättningar

Klasserna och deras skikt bildar den närmaste utgångspunkten för det omfattande systemet av sociala motsättningar. Dessa olika motsättningar utgör villkoren för klasskampen samtidigt som de är redskap för de i klasskampen deltagande parternas politiska handlande.

Den marxistiska analysen skiljer på antagonistiska och icke-antagonistiska motsättningar. Antagonistisk är — grovt uttryckt — en motsättning mellan två kvalitativt så olika sociala krafter eller intressen, att den kan upphävas endast genom att den nya, framväxande kraften påtvingar den gamla, tillbakagående sitt slutgiltiga övervälde. Motsatsen, d v s att den gamla, härskande kraften skärper våldet för att hindra eller krossa den framväxande, endast undertrycker motsättningen men löser den inte.

Borgarklassens livsvillkor, den kapitalistiska produktionen, är helt oförenlig med en feodal organisation av samhället. Borgerlig och feodal klassmakt ryms inte under samma tak. Borgarklassen måste påtvinga feodaladeln sin ”ordning” för att kunna upphäva motsättningen. Detta är en typisk form för antagonistisk motsättning. Av samma art är motsättningen borgarklass-lönarbetare. Lönarbetarnas ”ordning” förutsätter undergång för borgarklassens.

Motsättningen mellan t ex republikaner och demokrater i USA är däremot typiskt icke-antagonistisk. De båda krafterna är där politiska apparater med samma intresse av det rådande systemet och dess grundläggande utvecklingsriktning. Två grenar på samma träd kan sträva åt olika håll men får näring ur samma rot. Detsamma gäller motsättningen mellan Wedén och Wickman. Den ryms utan svårighet inom ramen för Enskilda Bankens allmänna dispositioner och upphävs, så snart de båda herrarna frivilligt förflyttar sig till riksdagsrestaurangen.

Men i praktiken tillhör flertalet motsättningar inget av dessa entydiga slag. Motsättningarnas art och kombinationen av motsatta krafter växlar. Man kan framhålla tre väsentligare orsaker härtill. Varje klass ändrar med tiden sin struktur och sin intressepolitiska position, varvid också tyngdpunkten i dess ideologiska mönster förskjuts. Två länder eller två delar av världen kan samtidigt befinna sig i helt olika ekonomiska stadier och därmed ömsesidigt påverka klassmotsättningarnas och klasskampens karaktär i respektive länder. Slutligen kan av två olika motsättningar den ena överskyla den andra.

Motsättningar av antagonistisk natur kan därför uppstå inte bara mellan klasser utan också mellan olika skikt inom samma klass och mellan en och samma klass i olika länder.

Motsättningar, som i ett visst skede är icke-antagonistiska kan övergå till att bli antagonistiska.

Vad innebär detta mer konkret? Vi har redan diskuterat, hur borgarklassen förändrar sin sociala roll under sin utveckling som klass. Den har ett offensivt eller revolutionärt stadium, när dess huvudmotsättning gäller feodalismen. Den har ett repressivt eller reaktionärt stadium, när den som etablerad härskande klass söker hålla tillbaka lönarbetarna. Denna utveckling påverkas givetvis av klassens ekonomiskt betingade inre förskjutningar, d v s den allt starkare maktkoncentrationen i händerna på det storbürgerliga skiktet och finanskapitalisterna. Förskjutningen i borgarklassens intressepolitiska och ideologiska inriktning sker emellertid ofta i ojämn takt och grad inom dess olika skikt. Borgarklassen själv har alltid varit full av inbördes motsättningar, som ofta övergått i antagonistisk och våldsam form.

Redan under franska revolutionens tidigaste år utvecklades en tydlig motsättning mellan högre och lägre skikt inom borgerligheten, en konflikt som tog sig häftiga former. Samma typ av konflikt gick igen i västra Europa under 1800-talets hela första hälft och spelade långt in på 1900-talet en roll t ex i Balkanstaterna. Huvudmotsättningen gick tvärs igenom borgarklassen: på ena sidan stod småborgerligheten, mer eller mindre aktivt stödd av det framväxande proletariet, å andra sidan industrikapitalisterna lierade med toppgrupperna inom lantbourgeoisien och feodalklassens rester.

1890-talet betecknar i industriländerna det definitiva inträdandet i kartellernas och imperialismens epok. Därmed får motsättningen mellan borgarklassen i olika länder en central betydelse. Först och främst växer motsättningen mellan de imperialistiska ländernas borgarklass, något som kulminerar i de båda världskrigen. Vid sidan härav utvecklas alltmer motsättningen mellan de imperialistiska och de undertryckta länderna. I denna konflikt står i regel den samlade borgarklassen i imperialistländerna tillsammans med feodalklassen och kompradorbourgeoisien i de behärskade regionerna. Mot dem står de behärskade regionernas nationella bourgeoisier och småborgerlighet, eventuellt förstärkt med proletariet. Motsättningen mellan storbürgerlighet-finanskapitalister och småborgare är till själva sin grundläggande natur antagonistisk. Kapitalismen kan inte utvecklas utan kapitalkoncentration, koncentrationen inte fortgå utan att skoningslöst uttränga den småborgerliga produktionen. Men motsättningen mellan borgarklassen som helhet och det växande proletariet kan av småborgerligheten upplevas som starkare och därför överskyla motsättningen till de storbürgerliga skikten. På liknande sätt kan motsättningen mellan imperialistiska och anti-imperialistiska strävanden verka dämpande på motsättningen mellan borgarklass och proletariet i de imperialistiska länderna, ifall intresset av extraprofiten från den imperialistiska utsugningen även upplevs av den imperialistiska nationens proletariet.

I den sk tredje världen kan den oundvikliga motsättningen mellan nationell bourgeoisier och proletariet småningom tendera att överskugga motsättningen mellan den nationella bourgeoisien och imperialistländernas borgarklass. Den sistnämnda motsättningen var mycket påtaglig under de koloniala områdenas politiskt-nationella frigörelsekamp. Därefter har vissa imperialistiska länder, främst USA och Västtyskland, sökt etablera kontakter till de nationella

bourgeoiserna. Kongo (Kinshasa) är ett illustrativt exempel härpå. De gamla koloniala intressena av belgiskt och brittiskt ursprung band sig i hög grad vid stödet till en utpräglad komprador som Moise Tshombe. USA lät däremot Tshombe falla och satsade på grupper ur den nationella bourgeoisien (Adoula, senare Mobutu). Man undgick att diskreditera sig i den nationella bourgeoisens ögon, samtidigt som man kunde spränga den antiimperialistiska fronten och hindra att den kongolesiska revolutionen fick proletära eller neutralistiska förtecken. Att på detta sätt spela ut en motsättning mot en annan tillhör den normala ”skapande verksamhet” som politiska maktgrupper bedriver inom ramarna för klasstrukturen och övriga ekonomiska förutsättningar.

En social revolution, buren av en viss klass, kan från land till land inträda vid olika tidpunkter i klassens utveckling. Det finns ingen bestämd punkt för ”mognad” före vilken en revolution skulle vara omöjlig, och strax efter vilken den oundvikligen inträffar. Avgörande är ingalunda bara det ekonomiska utvecklingsstadiet. Om bildandet av ett proletariat sammanfaller med andra faktorer, t ex motstånd mot ett imperialistiskt förtryck eller landets invecklande i krigskatastrofer, kan ett land som ännu är övervägande agrart uppleva en socialistisk revolution tidigare än ett land med långt framskriden industrialisering, där dessa skärpande faktorer inte finns. Det spelar då ingen avgörande roll, att industriproletariatet ännu befinner sig i minoritet. Därför var den ryska, den kinesiska och den kubanska revolutionen möjliga, därför har den s k tredje världen i så hög grad blivit den centrala skådeplatsen för den proletära revolutionen i vår tid.¹²

Sammanfattningsvis kan vi konstatera: storbourgeoisin och finanskapitalisterna i de imperialistiska nationerna ställs inför en flerdubbel uppgift, om det vill söka bevara sin maktställning och det kapitalistiska systemet som sådant. Denna uppgift består av följande moment:

- 1) att söka undertrycka den internationella motsättningen till de behärskade ländernas proletariat och till länder, som undergått en proletär revolution,
- 2) att undertrycka eller överskyla sin motsättning till de behärskade ländernas nationella bourgeoisin,
- 3) att undertrycka eller överskyla motsättningen till lön-arbetarklassen i de egna länderna,
- 4) att undertrycka eller överskyla sin motsättning till det småborgerliga skiktet i de egna länderna — d v s hindra att storkapitalets massexpropriering av småborgarna utvecklas till en politisk fara,
- 5) att söka undvika framväxten av antagonistiska motsättningar mellan storbourgeoisin i olika imperialistiska länder — vilket enklast sker genom att den internationella storbourgeoisin underordnar sig den ledande imperialistiska supermaktens politik.

Lösandet av dessa uppgifter är den primära målsättningen för det fascistiska, korporativa samhället.

---

¹² Åtskilliga västeuropeiska socialister har från föregivet ”marxistisk” ståndpunkt velat bestrida att socialismen överhuvud vore möjlig i ett ”primitivt bondeland”. Detta har lett till en total brist på förståelse för situationen i världens lågt industrialiserade regioner. Det är inte graden av industrialisering som avgör revolutionens möjligheter utan den lönarbetande klassens utveckling och klassmotsättningarnas styrka. Detta förutsätter inte alls att lönarbetarnas flertal ska arbeta i industrin. I sitt stora arbete ”Kapitalismens utveckling i Ryssland” visade Lenin hur ”böndernas” huvudmassa redan på 1890-talet förvandlats till agrara lönarbetare. Förhållandet var likartat över hela Europa, men i dess västliga del lättades det sociala trycket på landsbygden genom emigrationen. Argumentet om de fattiga agrarländernas bristande mognad för socialismen har, ironiskt nog, spelat en viss roll för hur dagens sovjetryska ledning betraktar händelserna i Kina. För att undvika denna typ av missuppfattningar har jag i denna bok helt sökt avstå från ur klassynpunkt meningslösa beteckningar som ”bönder” och ”bondeklass”.

II. Borgarklassen och fascismen

Vad är fascismen?

I de flesta accepterade definitioner med vilka vi har blivit omgivna i det borgerliga samhället, knyts begreppet fascism till ett bestämt mönster av idéer och politiskt handlande. Vanligen betonas som fascistiska i första hand sådana kända element som extrem nationalism, rastänkande och herrefolksmentalitet, vidare också enpartisystem och undertryckande av de borgerligt-demokratiska friheterna med särskild udd mot radikala och socialistiska grupper. Med fascismen kombineras ofta en anti-intellektuell hållning och handlingsromantik samt ett starkt betonde av statens praktiska och ideologiska roll i samhällslivet, liksom individens nationella plikter och underkastelse under nationalstatens krav. Man pekar ibland — särskilt med hänvisning till den italienska fascismen — på den korporativa organisationen av ekonomin, d v s sammanförandet av företagare och lönarbetare i gemensamma yrkesorganisationer under statligt överinseende. Som modeller visar man på Italien mellan 1922 och 1945, Tyskland 1933-45 och i viss mån också till den österrikiska fascismen 1934-38.

Utelöpande uppslagsverk, text- och läroböcker är i sina redogörelser vanligen angelägna om att betona fascismens motsatsförhållande till konservatism och liberalism. I ”Svensk uppslagsbok” (1950) erkänner t ex dr phil Eric Wittenberg en tankegemenskap mellan konservatism och fascism, men anser samtidigt den fascistiska rasteorin bilda en helt avgörande skiljelinje.¹ Överlag framställs fascismen som en åskådning eller strömning vid sidan av andra nutida sådana: fascismen står alltså bredvid konservatism, liberalism och socialism som ett politiskt alternativ.

Det framhålls ofta, att fascismen lånat spridda delar av sitt tankegods från andra håll, och att dess ideologi består av element med olika ursprung. De officiella textförfattarna har ibland en smula svårt att bringa reda i denna speciella sida hos fascismen. Det talas om dess syn på nation och folk som ett lån från ungnskonservativt håll, medan dess uppfattning om statens aktiva roll i det ekonomiska livet samtidigt säges vara lånat från socialistiskt håll. Ibland använder man uttrycket ”nationell revolution” om den fascistiska rörelsen. Det understryks, att fascismens ideologi själv inte är särskilt originell annat än möjligen i fråga om ras- och herrefolksidéerna.

Alla dessa beskrivningar har kommit att bli uttryck för och prägla den i Sverige och västvärlden överhuvud gängse uppfattningen om fascismen. Begreppet fascism väcker hos det stora flertalet omedelbart tanken på diktatur, militarism, raslära och koncentrationsläger. Man upplever vid ordet fascism motsatsen till vad man reflexartat lärt sig förbinda med begreppet demokrati. Det framkallar bilden av marscherande kolonner, misshandlade motståndare, lössläppta omänskliga

¹ I *Svensk Uppslagsbok* 1950, Band 16, spalt 667, säges det finnas ”... negativa beröringspunkter mellan national-socialismen och de ungnskonservativa .... men deras positiva program är oförenligt med nationalsocialismen, då de helt förkasta dess rasteori.”

I spalt 669 heter det om den franska konservatismen, att ”... dess tankegångar stå fascismen och nationalsocialismen nära. Den är däremot genom en oöverstiglig mur skild från den klassiska konservatismen, såsom den kommer till uttryck i England hos Burke ...”

I spalt 668 heter det däremot om Burke: ”I 'Chartism' framlägger han sin sociala teori om födda herrar och undersåtar .... Fanatiskt bekämpande den moderna demokratin sätter han sitt hopp till en Caesar, som tämjer massorna. Han ogillar negerlavarnas emancipation under hänvisning till den vita rasens och de vita folkens kulturella överlägsenhet.”

Först sägs den fascistinfluerade franska konservatismen vara skild med en ”oöverstiglig” mur från den gamla fina engelska konservatismen. Sedan framgår, att muren inte är oöverstigligare, än att också den engelska konservatismens store ideolog är en kvalificerad rasist och elitdyrkare. *Svensk Uppslagsbok* gör ett något förvirrat intryck i försöken att dölja, att den gamla fina konservatismen är en gren av fascismen.

lidelser och politiskt massvansinne. En del skönlitterära författare har humanistiskt nit velat se speciellt den tyska nationalsocialismen som ett slags manifestation av ”det onda” inom människan.

I och för sig är dessa skilda element i den traditionella uppfattningen inte direkt falska. De flesta innehåller någon kärna av sanning eller går tillbaka på någon faktisk observation. Men de äger en lång rad brister av skilda slag. De är därför inte bara olämpliga som rena sakdefinitioner utan är också missledande som utgångspunkter för vidare politiska reflexioner.

Man kan peka på några avgörande svagheter. Definitionerna anknyter huvudsakligen till yttre praktiska och ideologiska manifestationer av fascismen. De är oftast helt beskrivande och ger ingen egentlig ledning för att bedöma fascismens djupare maktpolitiska bakgrund. De hänför sig dessutom väsentligen till en bestämd tidsperiod i ett par speciella länder, vilka görs till typ-exempel på och inspirationskällor för fascism överhuvudtaget. Det betyder med andra ord, att de vanligaste föreställningarna rörande fascismen inte alls förklarar vad den egentligen är, utan bara hur den tar sig uttryck under vissa bestämda betingelser.

Ideologier och rörelser spelar en roll inom en större samhällelig gemenskap endast om de har en klar social bas. De måste kunna tillgodose behov hos någon grupp, vilken genom att omfatta ett avsevärt antal eller genom att besitta maktpolitiska medel kan göra sina behov gällande i samhällelig skala. Det faller inte den mest inbitne borgaren in att t ex diskutera socialism och arbetarrörelse annat än på basis av den moderna arbetarklassens framväxt och roll. Lika givet är, att fascismen har en sådan klassmässig grund och tillgodoser maktpolitiska behov hos bestämda samhälleliga grupper.

Fascismen är en borgerlig social reaktion. Den är uttryck för behovet hos den etablerade borgarklassen att tvångsvis undertrycka de hotande maktpolitiska konsekvenserna av proletarietets framväxt inom den kapitalistiska ekonomin och av de revolutionerande idéer på alla områden öppnade vägen för under sin egen revolt mot feodalismen. Ju mera tvång och ju öppnare våld borgarklassen behöver för detta yttre och inre undertryckande, desto mer utpräglad och desto hårdare blir den fascistiska reaktionen.

Detta borgarklassens maktpolitiska behov är inom fascismen överordnat allt annat. Idéer och politiska aktioner, som främjar tillgodoseendet av detta behov, kan ingå i fascismen. Vad som strider häremot måste fascismen förkasta och bekämpa.

Fascismens organisatoriska uttrycksformer, liksom dess ideologiska inriktning kan därför växla inom ramen för det maktpolitiska behovet. De effektivaste metoderna att tillgodose behovet varierar givetvis i olika tidsskeden och i olika praktiska situationer.

Fascismen är alltså opportunistisk, om också hela tiden inom borgerliga skrankor. Dess djupare ideologi har vissa gemensamma grundelement. Men den uppsuger eller avbördar sig annars ideologiska och praktiska normer alltefter stundens och lägets behov.

Denna speciella opportunistik har två särskilt viktiga och intressanta sidor. Den ena består däri, att fascismen på en och samma gång kan rymma olika och till det yttre motsägande idéer. Det sammanhänger med att fascismens huvudsyfte — att bevara borgarklassens makt och slå ned all tänkbar revolutionär opposition — är negativt. Under vilket officiellt bana detta nedslående sker, är i övrigt likgiltigt. Två borgerliga grupper (eller en borgerlig och en feodal grupp) kan därför samarbeta kring detta maktpolitiska huvudsyfte, trots att deras politiska avsikter och förväntningar i övrigt kan vara motstridiga eller rentav oförenliga. Dessa motsättningar överskyles så länge grupperna i den fascistiska alliansen upplever sin stora gemensamma motsättning till dem som vill störta det bestående samhället. Man ska därför förgäves söka efter en bestående karaktär eller

en inre logik i den fascistiska tankebyggnaden.

För det andra ger dessa egenskaper åt fascismen betydelsefulla fördelar i det moderna samhällets politiska liv. Maktägande grupper i ett samhälle, där massorna frigjorts från feodala band, ställs ständigt inför uppgiften att möta och kanalisera stämningar och aktioner. Modern politik har därför utvecklats till ett mästernskap tekniken att skilja olika maktgruppers yttre propaganda från deras reella natur och syften. En reflex av detta är t ex det politiska språket, som är fyllt av fraser och termer utan fast innebörd och med vilka i stort sett vilka maktpolitiska intressen som helst kan döljas.

I ett sådant system av utvecklat och konstant dubbelspel har fascisterna mycket stora fördelar just genom sin obundenhet i fråga om yttre former. Därför kan fascismen också, särskilt under nuvarande förhållanden, uppträda bakom en rad olika skyltar, av vilka ingen ytligt sett behöver ha något att göra med vad de nu gängse definitionerna klassificerar som fascistiskt. Vi rör här vid ett ytterst väsentligt moment av det korporativa samhällets natur och fascismens roll i detta samhälle.

Har man väl fastlagt fascismens maktpolitiska bas, framstår de traditionella beskrivningarnas vilseledande karaktär som helt uppenbar. Så är t ex rasismen och antisemitismen inga nödvändiga inslag i det fascistiska mönstret. Fascismen är en social, klassmässig maktfaktor och har *i princip* ingenting med ras eller religion att göra. Det har alltid funnits en stark fascism i Japan efter dess omdaning till ett kapitalistiskt samhälle. Det finns en afrikansk fascism, representerad av t ex regimerna i Elfenbenskusten och Ghana. Det finns en arabisk fascism, mest dominerande i Persien, liksom en fin segerrik indonesisk.

Lika litet avgörande som rasen är frågan om antisemitismen. Den spelade en mycket framträdande roll för den tyska nationalsocialismen. Den italienska fascismen tog däremot uttryckligen avstånd från antijudiska tendenser. Det finns ju f.ö. sedan länge en israelisk fascism, bl a representerad av ett organiserat parti och allmänt stadd i häftig tillväxt. Romersk-katolska områden som Österrike och Spanien, grekisk-ortodoxa som Bulgarien, protestantiska som nordöstra Tyskland eller Estland — överallt har fascistiska rörelser kunnat skaffa sig stark ställning och vidsträckt förankring.

På samma sätt förhåller det sig med enpartisystemet. Det har visserligen ofta varit en organisatorisk form för fascistisk statsdominans. Det hindrar inte, att en kvalificerad fascistisk regim som den sydafrikanska håller sig med flerpartisystem. Samma sak gäller fascistiska flerpartistater som Colombia eller Venezuela. Och även en borgerlig parlamentariker av det traditionella slaget torde vara klar över att Sydafrika fördenskull inte är mer ”demokratiskt” än Tanzania, som har enpartisystem. Ingenting säger, att fascismen generellt skulle bli hårdare och effektivare med bara ett enda parti.

Man kan också visa på den aggressiva utrikespolitiken och den territoriella expansionen, som spelat en så betydande roll för fascistiska regimer. Konflikten mellan de kapitalistiska nationerna har nu delvis kommit i bakgrunden för dessa nationers gemensamma intresse att bevara sin dominerande ställning gentemot de undertryckta nationerna och de revolutionära strävandena. Därför ändrar fascismens aggressivitet sin tonvikt. Av den stortyske nationalisterna, Frankrikes och Englands arvfiende, blir en förkämpe för det förenade Europa och dess roll som ”civilisationens” företrädare i en värld av påträngande barbari och hotande revolution.

Väinö Linna har i romanen ”Söner av ett folk” träffsäkert beskrivit detta slags ideologiska förskjutningar. Hans folkskollärare Rautajärvi är en äkta fascist, en renblodig Lappoman, som under mellankrigsåren ”skjutsar” och misshandlar socialister. När hans storfinska drömmar efter

1944 lidit skeppsbrott, håller han föredrag om ”demokratin” som en speciell västerländsk kulturyttring, om ”den nordiska rättsordningen” och ”den obesegrade armén”, civilisationens utpost mot barbarerna. Det är ett mer anpassat sätt att säga, att vissa är av Herren utvalda att förvalta makt och kultur och att det måste finnas härskare och behärskade. Också antisemitismen har helt ändrat innebörd för nutidens fascister. Siegfried Müller var i 2:a världskriget Oberleutnant i Hitlers armé och en trogen nationalsocialist. 1964-65 gick hans namn genom världspressen, han blev den beryktade ”Kongo-Müller”, legoofficer hos Moise Tshombe och genom sin skrytsamhet känd för rader av bödelshandlingar mot nationellt sinnade kongoleser. Under kriget i Mellersta Östern 1967 skrev han i en insändare i tysk press:²

det råder inget tvivel om att vi måste ta ställning till det oförsämda, mot freden kränkande tryck, som vissa pampar bland araberna utövar. Jämvikten i världen störes av dessa dansande dervischer. Medan Peking . . . via Vietnam, Afrika och Sydamerika i stor stil vill isolera och erövra den atlantiska regionen, följer trycket från moskoviterna utefter den kortare vägen, längs området vid östra Medelhavet och Nordafrika. Moskoviterna inser klart, att detta är den kortare vägen. Ve västern, om den tror att Israel bara är arabernas mål. Ve den, som på grund av antisemitism inte kalkylerar nyktert.”

För den forne naziofficeren är det inte längre tal om antisemitism. Nu är i stället Israels söner en del av det fasta bålverket mot världsbolsjevismen. Detta är fascistisk åsiktsförskjutning. Men fascismens huvuduppgift förblir ändå för 1960-talets tyske Siegfried densamma.

De flesta författare, som i politisk litteratur behandlat fascismen, visar oftast alltför liten förståelse för vad dess yttre föränderlighet innebär. De skiljer inte på fascismens realpolitiska roll och dess yttre dräkt.

Sådana grundfel vidlåder tyvärr också en av de nyaste och mest ambitiösa böckerna om fascismen, nämligen Ernst Noltes *De fascistiska rörelserna*. Nolte bedömer en rörelses fascistiska karaktär efter förekomsten av vissa yttre fenomen i dess politiska program, stil och framträdande. Han anför sex grundläggande kännetecken på en rörelses fascistiska karaktär: antimarxism, antiliberalism, ledarprincip, partiarmé, tendens till antikonservatism och totalitetsanspråk.³ Med antimarxism och antiliberalism avses fientlighet mot socialistiska och socialdemokratiska grupper samt mot flerpartisystem och parlamentarism. Med totalitetsanspråk menar han fascismens krav på att utgöra det enda organiserade partiet och uttrycket för statsviljan. I praktiken innebär detta att den ska se ut i stort sett som Hitlers och Mussolinis fascism.

Noltes ”kännetecken” är som synes mest ytliga ting, vars förekomst inte alls är nödvändiga för att en rörelse i verkligheten ska fylla en fascistisk funktion. Med Noltes definition (som han dessutom anger vara en minimidefinition) skulle en fascistregim som den sydafrikanska framstå som en hygglig, om också något inskränkt, parlamentarisk demokrati. Och Noltes egen tyska förbundsrepublik skulle närmast definieras som en frihetlig mönsterstat.

Noltes tankemetod leder honom också till en del egendomliga och befängda slutsatser. Den franska ”eldkorsrörelsen”, som på sin tid betraktades som en halvmilitär stöttrupp för den yttersta

² ”Der Spiegel”, 12 juni 1967, s. 5.

³ Nolte: *De fascistiska rörelserna*, not 127, s. 312 —313, Stockholm 1968. Trots kritiken bör Noltes bok rekommenderas. Författaren har stor förtrogenhet med sitt ämne, som är mellankrigstidens fascism. Men hans sifferuppgifter om judiskt inflytande i vissa länder är uppenbart överdrivna. Man kan naturligtvis som fascisterna gör — få höga siffror för judiskt inflytande om alla med en jude i släkten räknas som ”judar”. Det är naturligtvis fullständigt felaktigt, inte minst därför att begreppet judisk är enbart religiöst och sociologiskt, absolut inte biologiskt. Noltes ständiga ordande om ”judeproblemet” är också en smula suspekt, liksom hans åberopande av de båda ökända fascistiska författarna Jean och Jérôme Tharaud betr. rumänska förhållanden. Herrarna Tharaud var bl a upphovsmän till boken ”Där Israel är konung”, som utmålar både Károlyi's och Kun's regimer i Ungern som ett judiskinspirerat verk.

högern, vill han överhuvud inte räkna som fascistisk. Den ungerska diktaturregimen under ”den vita terrorns” organisatör Horthy betecknas som ”konservativ”. Horthys auktoritära och antisemitiska premiärminister István Bethlen får benämningen ”liberal”, låt vara med vissa reservationer. Ännu egendomligare är Noltes bedömning av den litauiska diktaturen, som upprättades genom militärkuppen 1926. Om denna säger han bl.a.:

”Visserligen har också *Litauen* eftertryckligt betecknats som en fasciststat ... Men i själva verket hade den statskupp som den 14 december 1926 förde f d historieprofessorn Voldemaras till makten varit svaret på vänsterns framsteg vid de val som föregick den. Det var dock fråga om en militärkupp som understöddes av det kristligt-demokratiska partiet och som motiverades med att den föregående regimen hade bedrivit ”en förpolsknings- och bolsjeviseringspolitik”. Motiveringen visar att revolten framgick ur den egendomliga litauiska situationen. Denna kännetecknades av obetingad fiendskap mot alla stora grannar som gränsade till landet, först och främst Sovjetunionen och Polen, som strax efter kriget hade fråntagit Litauerna deras gamla huvudstad Vilna. Då litauerna å sin sida hade tagit Memel-området med våld (detta område omfattade visserligen Njemens mynning, som den unga staten absolut behövde disponera), befann sig Litauen i ett utrikespolitiskt så svårt och hotat läge, att den ”styrda demokratin” (hur förkrympt denna än var efter att alla vänsterpartier hade uteslutits) författningsenliga form låg mycket nära till hands och i själva verket gällde både under Voldemaras och hans efterträdare.”⁴

Noltes sätt att klassificera den litauiska regimen och hans förståelse för den ”styrda demokratin” är inte precis förtroendeingivande. Hans motiveringar är dessutom i sak felaktiga. Erövringen av Vilna erkändes av stormakterna redan 1923, Litauens ockupation av Memel (Klaipeda)- området godtogs av stormakterna och Nationernas förbund 1925.⁵ Båda tingen var fullbordade och internationellt rättsligt stabiliserade fakta. Litauen befann sig alltså inte i något särskilt ”svårt och hotat läge” när officerskuppen genomfördes i slutet av 1926. Nolte nämner dessutom inte, att den ”styrda demokratin” ett halvår efter kuppen hade uteslutit såväl de kristliga demokraterna som de förutvarande liberala och socialdemokratiska regeringspartierna. Som regeringsparti kvarstod med militärt stöd endast Voldemaras eget parti, Tautininkai, ett extremt högerparti.

Lika egenartad är Noltes motivering, att Voldemaras-regimen inte var fascistisk, därför att den var ett svar på den liberal-socialdemokratiska valframgången. Överhuvud tycks Nolte fången i föreställningen, att fascism bara kan utövas efter ett speciellt mönster och inom en särskild sorts partier. Han förstår inte, att fascismen väljer former och metoder efter tidsläge och behov.

Allt detta betyder inte att fascismen skulle vara så opportunistisk att den helt vore utan ideologi. Den utgår från vissa fasta grundprinciper, dikterade av dess huvuduppgift. Hit hör för det första principen om eliten och det berättigade i dess övervalde. Det är en princip som ytterst baserar sig på föreställningen om människors eller grupperns kvalitativt olika värde, och som delvis griper tillbaka på en feodal syn. Det yttre uttrycket för principen om eliten kan däremot vara mycket olika. Den äldre, mer primitiva formen för elitteori finns kvar hos fascismen i Sydafrika, Rhodesia eller det portugisiska imperiet, där rasgränser och social skiktning av historiska orsaker kommit löpa nära varandra. I övrigt är rasteorierna så pass klumpiga och misskrediterade, att den moderna fascismen inte har stor användning för dem och ofta inte heller själv tror på dem. Elitteorin söker i stället hänföra sig till rent sociala förhållanden och till mer allmänt förankrade fördomar. Den arbetar med och stimulerar föreställningar och begrepp som ”västerländsk kultur”, ”vår livsstil” (i motsats till ”de andras”), ”de dugliga”, ”de initiativrika”, ”det biologiska urvalet” osv.

⁴ Nolte a.a. s.??

⁵ B. Kalnins: *De baltiska staternas frihetskamp*, s. 89, Stockholm 1950. Kalnins ger också en helt annan bild av den litauiska diktaturen än Nolte. Ehuru partisk i andra delar är Kalnins utan tvivel den pålitligaste skildraren av den baltiska fascismen som är tillgänglig på svenska.

Den nya fascismen är känsligare för respektabla och accepterade yttre former. Den har ingenting emot demokrati, om bara ”demokratin” bekräftar elitens urval, garanterar dess makt och mandat.

Ur elittanken och dess anknytning till borgerlig klassmakt följer fascismens andra princip: den auktoritära sociala idébildningen. Dess centrala tema är vissa människors och grupper bestående underkastelse under andra, personligt och samhälleligt, liksom härskandet över andra som mål för mänsklig strävan och social prestige. Härskandet och härskandets frukter är den fascistiska människans livsmotiv, hennes behov och sporre.

Härskandet är inte inskränkt till den maktägande klassen i den fascistiska ordningen. Det går genom alla samhälleliga förhållanden. Finanskapitalisternas härskarroll i världen upprepar sig i ämbetsmannens herravälde över genomsnittsmedborgaren, arbetsbefälets över proletären, officerens över soldaten, den vuxnes över den unge, mannens över kvinnan, den västerländske lönarbetarens över det stora världsproletariatet. För att härskas och njuta maktens frukter måste alla underkasta sig — alla utom finanskapitalets företrädare, som står över mänskliga auktoriteter. Människans funktion och utveckling byggs i detta system upp kring den dubbla rollen av härskande och underkastelse. Två extrema, perversa sidor av den mänskliga karaktären drives fram som de dominerande för tänkande och handlande.

Så fungerade det feodala samhället, som delvis följt efter oss in i industrisamhället, och i vilket den historisk-traditionella delen av vårt medvetande har kvar så många rötter. När det moderna klassamhället är hotat i grunden och bereder sig till försvar, är detta återvändande till feodala tänkesätt och feodala mänskliga relationer en logisk och närmast ofrånkomlig reaktion. Och ur denna situation stiger korporatismens trogna stöttele och idealmedborgare: den fascistoida människan.

De ytliga motiveringarna för härskande eller underkastelse kan däremot vara skenbart helt olika. Byråkraten kan bli fascist därför att det appellerar till hans vilja att se sig själv tillhöra den intellektuella eliten. Småborgaren eller arbetaren kan bli det därför att det ger ett ideologiskt berättigande åt hans anti-intellektuella känslor och hans hat mot studenter. Dessa motiveringar är djupare sett oväsentliga, de är blott medlen i det större spelet.

Det tredje grundelementet i den fascistiska ideologin är principen att det borgerliga samhällets intressen står över även de ursprungliga borgerliga uppfattningarna om mänskliga fri- och rättigheter. Eliten—antingen den representeras av överklassen eller av världens imperialistiska nationer har i princip rätt till alla medel för att skydda sin ställning och sin ”frihet”. En väsentlig del av den fascistiska propagandan går därför ut på att övertyga och vänja en opinion vid idén om det obegränsade våldet. Kan fascismen skärpa skräcken för det borgerliga samhällets undergång tillräckligt mycket, uppnår den ett socialt accepterande av det totala våldet i elitens tjänst. Därmed har den också brutit ner människans självständiga förmåga att hävda någon annan vilja än elitens. Det starka stöd som huvudparten av amerikansk opinion hela tiden gett åt vietnamkriget, liksom det närmast belåtna accepterande, som över hela Västerlandet följde på massmorden i Indonesien 1965 har gett en föreställning om hur högt våldet kan trappas upp innan elitens rätt ens börjar ifrågasättas inom ramen för något så maktpolitiskt betydelselöst som den s k ”offentliga debatten”.

Vi har hittills uppehållit oss vid fascismen från en väsentligen teoretisk sida. Tidpunkten är mogen att följa dess uppkomst och utveckling i den historiska verkligheten, följa dess väg fram till dess nutida fullt utbildade stadium.

Fascismens tidigaste stadium

I den fascistiska reaktionens framväxt kan man urskilja tre olika etapper.

1. Det tidiga stadiet:

Den fascistiska reaktionen dominerar ännu inte borgarklassens allmänna beteende. Den representerar snarast en reaktion från den konservativare delen av borgerskapet mot ett konsekvent genomförande av det borgerligt-revolutionära programmet. Borgerligheten har fortfarande fiender till höger, vars bekämpande är en väsentlig uppgift. Fascismen är i detta stadium inte heller fast organiserad, utan uppträder vid behov och i givna situationer. Den engagerar aktivt endast begränsade grupper. Dess maktdemonstrationer tar gärna karaktären av palatskupper utan bredare bas eller deltagande. Den riktar sig inte i första hand mot den ännu svaga och föga självständiga arbetarklassen.

2. Det organiserade stadiet — massrörelsens stadium:

Här har feodalismen helt utträngts eller blivit borgarklassens underordnade bundsförvant. Motsättningen till proletariatet har blivit den helt överskuggande. Storborgerligheten och den borgerliga statsmekanismen får nu ett behov av att stödja sig på en massbasis och söker denna främst hos det småborgerliga skiktet och hos mellanskikten bland de lönarbetande. Tiden har nu börjat bli mogen för den breda fascistiska alliansen mot socialismen. Ur denna situation växer de fascistiska massrörelserna. De tar i flera länder formen av fasta organisationer. Under och ( )Medelbart efter första världskriget kompletteras eller ersätts dessa av reguljära politiska partier med fascistiskt program. Även andra partier kan dock spela rollen av fascistisk massbasis. Fascismen har fortfarande en huvudsakligen nationell bas.

3. Det korporativa stadiet:

Den monopolkapitalistiska koncentrationen når sin höjdpunkt och den internationella klasskampen övergår i sin slutliga skarpa form. Den storborgerliga fascistiska alliansen blir världsomspännande. För att bevara sin ställning behöver finanskapitalisterna inte bara en småborgerlig massbasis. Allt ivrigare strävar de efter en total organisatorisk omslutning av så stora delar av befolkningen som möjligt. Organisationer och partier upphöjs mer och mer från fristående komplement till delar av själva den borgerliga statsmakten. All denna officiella och halvofficiella makt mobiliseras nu i den sociala kampen. För maktstrukturen icke önskvärda eller farliga grupper, idéer eller beteenden kriminaliseras eller oskadliggöres.

De motsättningar inom borgarklassen som i det tidiga stadiet framkallar en fascistisk reaktion har naturligtvis sin bestämda ekonomiska och sociala bakgrund. Vi har förut diskuterat borgarklassens ursprung och de skilda rötterna hos klassens skikt. Vi har också berört den lantliga bourgeoisien och dess centrala roll i sönderbrytandet av det feodala jordbrukssamhället.

De konservativa grupperingarna inom borgarklassen utgick i hög grad från den lantliga bourgeoisien och i detta tidiga skede särskilt från dess förmögnare toppgrupper av godsägare. Det till stor del fråga om folk, som redan i det feodala samhället tillskansat sig viss makt. De hade deltagit i jordbrukets kommersialisering och framträtt som marknadsproducenter. De hade aktivt befordrat den feodala organisationens inre sönderfall. De hade haft intresse av att upphäva den gällande feodalförfattningen och bryta upp bygemenskaperna — detta för att säkra sin privata äganderätt till jorden och fullt ut kunna privat disponera sin egendom. Allt detta tjänade deras intresse som kapitalistiska företagare. I alla dessa viktiga hänseenden var de typiska borgare. Men när de väl fått sina intressen på sådana punkter tillgodosedda, önskade de en spärr mot en fortsatt

borgerlig revolution. De hade inget intresse av en fullständig rättslig och personlig frigörelse av det lantliga proletariatet och önskade ingen konkurrens därom från industrins sida. De var motståndare till en demokratisering av de politiska organen och till utsträckande av makten till det småborgerliga skiktet.

De feodal-kapitalistiska grupperna sökte upprepade gånger genom politiska kupper hindra vidareutvecklingen av den borgerliga revolutionen. De utvecklade en halvt feodal ideologi, vilken passade deras speciella ställning som totalitära jorddrottare i en lokal miljö. De önskade givetvis aldrig ett återvändande till den feodala ekonomin. Många av dem hade kommit sig upp genom att tränga ut den gamla adeln från jordbesittning och herremansprivilegier. Men deras strävan att finna spärrar mot en hotande utveckling gjorde att de gärna romantiserade patriarkaliska förhållanden, religion, kyrka och monarki. Som rekryteringsbas för en allt större del av den militära och civila ämbetsmannakåren dyrkade de också gärna makten som sådan.

Ur denna jordmån växer en form av politisk reaktion, som vi kan kalla den feodal-kapitalistiska fascismen eller ”junker”-fascismen. Nästa punkt i utvecklingskedjan nås, när även stadsborgerlighetens förmögnare skikt, handels- och industrikapitalister, fått sina väsentligare intressen tillgodosedda och önskar spärra den borgerliga revolutionen, önskar ”lugn och ordning”. De inriktar då sin auktoritära strävan på att hindra eller politiskt krossa småborgerligheten. De gamla handelskapitalisterna och storköpmännen når dock i många fall denna punkt tidigare än den nya storborgerlighet, som träder fram med industrialismen.

Om nu en självständig aktion kommer från arbetarklassens sida mot de borgerliga intressena i allmänhet — då kan också småborgerligheten gå över till en auktoritär, öppen våldspolitik. Men denna situation har nästan aldrig varit akut i det tidiga stadiet av fascismen. Man kan under denna period inte heller tala om någon småborgerligt-fascistisk ideologi i sentida mening. Tvärtom är småborgerligheten i de flesta fall huvudföremålet för reaktionens angrepp.

Typiskt för den tidiga fascismen har varit, att junkerfascism, storborgerlig fascism och småborgerlig reaktion kunnat förekomma sida vid sida utan att därför deras företrädare upphör att sinsemellan häftigt bekämpa varandra. Den stora fascistiska alliansen har ännu inte sett dagens ljus.

Det nu beskrivna förloppet kan studeras praktiskt i England och Frankrike, som var de ekonomiskt mest avancerade av världens större stater under tiden från 1600-talet och fram emot mitten av 1800-talet.

I England skedde en borgerlig revolution 1640-42 med vidsträckta konsekvenser för lagstiftning och politisk maktfördelning Inom de revolutionära skikten — handelskapitalister, småborgare samt delar av lågadeln och de ofrälse jordägarna — fanns emellertid starka motsättningar. Den radikala riktningen, som med entusiasm kastade sig i striden mot kungamakt och kavaljerer, sökte ständigt driva revolutionen vidare. Talrika grupper ur småborgerligheten och bland de lantliga småproducenterna hade proletariserats genom skiftesreformerna och den begynnande kapitalkoncentrationen i stadsnäringsarna. De bildade en ytterflygel, inom vilken kraven på en radikal egendomsutjämning och en rehabilitering av de utarmade småproducenterna tog sig uttryck i uto-piska jämlikhetssträvanden.

Englands sociala och politiska profil sönderföll vid denna tid i fem olika delar, vilka till väsentlig del sammanföll med och förkroppsligades även i en religiös uppdelning: 1) de feodala restskikten, koncentrerade till vissa provinser (väsentligen katoliker), 2) det feodal-kapitalistiska skiktet med statskyrka och högre ämbetsmannadel (anglikaner, d v s statskyrkliga), 3) storborgerlighet och förmögnare lantbourgeoisier med kommersiell anknytning till städerna (presbyterianer, d v s anhängare till en mindre auktoritär och mer utpräglat protestantisk kyrka,

till en mindre del också independenter, d v s anhängare till fria församlingar) 4) småborgerskapet (independenter och till dels ateister) samt 5) de halvproletära (radikala sekter eller ateister). Revolutionsledaren Cromwell hörde liksom större delen av den revolutionära armén till independenterna. Men socialt och politiskt vacklade han och tenderade alltmer till storborgerslighetens läger.

Cromwell, general Fairfax och andra revolutionens toppmän förde öppet krig mot kungamakt och feodala tendenser. Men inför trycket från de folkliga tendenserna tog de lika klart ståndpunkt. De ställde sig på storborgerslighetens sida och slog med vapen ned försöken att radikaliserar revolutionen. Efter att ha upprättat en militär regim, utarbetade de en republikansk författning med ett parlament utan överhus men med valbarhet och rösträtt begränsat till de förmögna skikten.

Cromwells styre är ett av de allra första exemplen på en diktatur av borgarklassens förmögna skikt, upprättad för att tygla hotet mot de storborgersliga intressena. Nedsläendet av de småborgerlig-radikala ledde till en allvarlig försvagning av regimen, särskilt som storborgersligheten i detta förindustriella stadium var för svag för att ensam behärska samhället. Militärdiktaturens seger över de radikala grupperingarna inom armé och folk banade väg för en ytterligare reaktion. I skrämelsen för de folkliga strömningarna får ”junkern”-elementen från kungadömet tid ny vind i seglen. Efter Cromwells död gick en mängd av de förmögna borgarna samman med feodal-kapitalisterna. De fick garantier för de borgerliga egendomsrättigheterna och i gengäld återinfördes överhuset och monarkin. Från 1660 följde så en period av våldsam social och politisk förföljelse. Den riktade sig främst mot de småborgerliga och halvproletära grupperna, mot ateismen och de fria sekterna. Men den drabbade också många av Cromwells forna anhängare. De icke-statskyrkliga uteslöts från statliga ämbeten och från representation i lokala självstyrelseorgan. Många presbyterianska borgare, som övergivit revolutionen fick nu offra sina politiska rättigheter till förmån för de kungavänliga lantjunkarna, vars ”ordning” gav dem skydd mot de folkliga strävandena. En hård censur gjorde också slut på den politiska agitation, som t o m under militärdiktaturen varit möjlig. Men reaktionen hade — i kraft av sin borgerliga karaktär — också en viss udd åt höger. De feodala grupperna (gammal adel och jordbrukare i klan- och bygemenskaper, inte minst på Irland och i skotska högländerna) uteslöts på samma sätt med hjälp av anti-katolsk lagstiftning.

De förmögna borgarna lyckades först 1688 återerövra delar av den politiska makten från feodal-kapitalisterna. Det skedde genom att kungen sökte spela ut de senare mot de rent feodala grupperna för att öka sin egen makt. Med sann opportunistik ville kungen inte bara häva diskrimineringen av katolikerna utan också bevilja sekterna religionsfrihet. Junkrarna och handelskapitalisterna fick därmed ett gemensamt intresse av att störta honom. I denna kamp mot den rena feodalismen och mot ökad tolerans för de breda folklagren behövde junkrarna de förmögna stadsborgarna, varför de också fick dela makten med dem. Men de radikala och demokratiska rörelserna hölls även under Vilhelm av Oraniens regim nere. De förmår efter nederlagen inte resa sig igen förrän industrialismen över 100 år senare skapat ett nytt utgångsläge.

Den franska revolutionen betraktas med skäl som den ideologiskt och praktiskt mest konsekventa av de borgerliga revolutionerna. Den genomförde ett snabbare och mer definitivt krossande av den feodala samhällsstrukturen än den engelska.

Ändå var några korta år efter 1789 nog för att en fascistisk reaktion inom fransk borgerlighet skulle hinna utvecklas. Fram till Napoleons slutliga fall 1815 går reaktionen fram i flera etapper.

Fram till 1794 skedde först en fortskridande radikaliserings av revolutionen. Feodalismen krossades, de konstitutionella monarkisterna fick vika för republikanerna, det förmögna borgerskapet

och den moderata lantbourgeoisien trängdes tillbaka av storstädernas småborgerliga folkelement. Bland dem som 1789 bildat nationalförsamlingen, avskaffat de feodala privilegierna och utfärdat deklARATIONEN om de mänskliga rättigheterna, fanns djupa motsättningar. Det storborgerliga skiktet, som ledde revolutionens första fas, hade med kravet på frihet och jämlikhet främst menat frihet från feodala lagar och privilegier samt jämlikhet mellan sig själv och den dittills härskande feodalklassen. De var visserligen inte enbart krassa och egoistiska, deras reformer hade kommit också de lägre skikten tillgodo. Men de visade redan nu sin klassmässiga begränsning. Innan de ens befäst sin makt över adel, påvemakt och absolut kungamakt, byggde de nästan instinktivt upp en rättsordning med skydd mot småborgerlighet och proletariat.

Deras författning av 1791 skilde på ”aktiva” och ”passiva” medborgare — de senare var uteslutna från rösträtt och valbarhet. De önskade bevara monarkin, trots dess illa dolda anknytning till den konspirerande feodaladeln. De förbjöd i lag all organisation eller samfällt agerande från lön- arbetares sida gentemot kapitalister.

Försöken att reservera revolutionens landvinningar åt de förmögna, att dämna upp den revolutionära floden, stötte på motstånd. Folkliga strömningar fick spelrum genom den lokala förvaltningen i Paris (kommunen och dess sektioner) samt genom de politiska klubbarna (jakobin- och cordelierklubbarna). Sektionernas möten öppnades för rösträttslösa och klubbarna kom att organisera sig som regelrätta partier med filialer över hela landet.

De ledande borgerliga politikernas nervositet stegrades inför sådana tendenser. När ett stort möte för allmän rösträtt hölls utanför Paris 1791 gick regeringstrupperna opåtalat till anfall. Blod flöt för första gången mellan den härskande auktoriteten och den radikala borgerliga demokratin.

De storborgerliga grupperna kände styrkan i motsättningen. De sökte en väg att överskyla den. Deras ekonomiska expansionsintressen, inte minst gentemot det belgisk-nederländska området, kombinerades med ett mer allmänt intresse att hävda Frankrikes ställning i Europa. Krigsstämningen underblåstes genom de intriger, som feodaladeln och kungahuset inledde tillsammans med utländska statsledningar. Filosofer och ”idépolitiker” draperade krigspolitiken i fraser om Frankrikes ”frihetliga mission” mot Europas feodala förtryck. Vi ser här hur ett handlings- och motivmönster tar form, som vi lärt oss känna igen från senare tid. Kriget skulle skapa den nationella enighet, som den sociala konflikten hade brutit.

Den franska regimen lyckades i detta fall jaga upp misstänksamhet och rädsla hos breda befolkningslager mot utlandet och mot de franska adelsfamiljer, som stämplade mot revolutionen. Men i den lagstiftande församlingen hördes några få röster mot kriget från dess lilla yttersta radikala flygel. Där befann sig bl.a. Maximilien de Robespierre, som med säregen klarsyn befarade, att krigspolitiken skulle bli en språngbräda för reaktion och militarism.

Storborgerlighetens beräkningar slog till en början fel. De första nederlagen för armén, nöden bland befolkningen och kunglighetens dubbelspel drev den sociala konflikten till en höjdpunkt. I juni 1792 reste sig Paris' småborgare och proletariat under krav på inkallande av ett nationalkonvent, allmän valrätt, republik och massbeväpning. Att kommunen och dess sektioner efter det militära övergreppet mot det stora rösträttsmötet beväpnat sig bidrog till upprorets snabba framgång.

De storborgerliga krafterna hamnade nu i allmän besvikelse. En riktning solidariserade sig med ett uppror, som i början av 1793 organiserades i provinsen Vendée. Från början en rörelse av lantbefolkningen mot revolutionens kyrkopolitik, blev det av högborgerliga officerare förvandlat till ett reaktionärt uppror mot nationalkonvent och republik. Militärreaktionen upprättade ett skoningslöst terrorvälde med förföljelser och mord på småborgerligt-demokratiska grupper. Detta

var första gången en ”vit terror” uppträdde i Frankrike i *borgerlig* regi.⁶ Den var också första gången den borgerliga reaktionen tog en fullödig auktoritär form.

Upproret vann dock otillräcklig anslutning och detsamma blev fallet med den andra storborgerliga och monarkistiska resningen, federalistupproret. Nationalkonventet och dess välfärdsutskott grep sig nu an med den desperata inre och yttre situationen. Ur det beträngda läget uppstod stegvis den republikanska terrorn. I motsats till den storborgerliga, som uppsåtligt eftersträvade att på ett bestående sätt hindra och omintetgöra demokratiseringen, var den republikanska terrorn inriktad på att skydda de demokratiska landvinningarna i ett katastrofläge. Republikanerna och Robespierre hade måst ta över ett av utländska arméer och inre stämplingar beträngt land. Robespierre hade varit motståndare till kriget. Hans parti var inga anhängare av bestående auktoritärt våld — vilket däremot var storborgerlighetens enda mål. Den nya jakobinska författningen av 1793 var den mest demokratiska som Frankrike ägt, vare sig tidigare eller senare, ehuru den inte fick prövas under fredliga förhållanden.

Likväl begick Robespierre allvarliga fel. Han trappade inte ned terrorn, när det militära läget förbättrades. Han lät repressalierna mot de upproriska provinserna urskillningslöst gå ut också över grupper, mot vilka han borde ha visat överseende och försoning. Han vände terrorn mot pariskommunens radikala ledare Hébert och Chaumette, när de krävde åtgärder mot stadsbefolkningens akuta sociala nöd. Därmed bidrog Robespierre till att en politisk strid i Frankrike för första gången sedan 1789 slutade med nederlag för den radikalaste parten i konflikten. Genom oförmågan att se vad som skulle följa på en försvagning av den småborgerligt-proletära enigheten beredde Robespierre själv marken för reaktionen.

Robespierre störtades och avrättades i juli 1794. Den regim som därpå följde — det s k direktoriet — blev ansvarig för en landsomfattande reaktionär terror mot hela den småborgerligt-demokratiska riktningen. Den återgick till en författning, som var konservativare än t.o.m. 1791 års. Den slog skoningslöst ner de första mer renodlade arbetaruppror, som 1795 och 1797 igångsattes för att hävda konvents författningen, den allmänna rösträtten och återinsättandet av den jakobinska styrelsen. Beväpnade ultrareaktionära ligor med bisarra namn (”Solens kompani”) härjade bland de radikala ute i landet.

Terrorn och reaktionen till trots blev direktorialregimen inte godtagen av storborgerligheten. Den önskade en gång för alla slut på småborgerligt styre och demokratiska experiment, liksom på försök till radikal egendoms politik. Särskilt starkt rustade sig storborgerligheten, sedan jakobinerna i nyvalen till direktorialregimens parlament vann stora framgångar, trots inskränkningar i rösträtten och allmän terror. Nu krävde man öppen storborgerlig diktatur, och man fann sin man i Napoleon Bonaparte. I kuppen 1799 jagade Bonapartes trupper iväg direktorialförfattningens parlament och generalen upprättade sin diktatur, först som ”konsul”, sedan som kejsare.

Napoleontiden befäste på bred front en storborgerlig, auktoritär samhällsordning. Den katolska kyrkan återtog sina positioner efter regimens fördrag med Vatikanen. Den nya civillagstiftningen byggdes upp utifrån en helt auktoritär och traditionell människosyn. Den nya författningen var helt auktoritär, men saknade inte särpräglade drag. Valrätten var skenbart allmän, men valproceduren skedde genom förslag till ett valkollegium, utsett av regeringen och parlamentskamrarna själva efter invecklade bestämmelser. Regeringen kunde också hålla ”folkromöstningar”. Vi ser

⁶ Om denna säger den gamle, moderate historikern J. A. Fridericia: ”Den gick fram med en grymhet, som på intet sätt stod den senare republikanska terrorismen efter.” (*Revolutionen og Napoleon I*, s. 78, Köpenhamn 1912). Det är ett omdöme, som helt utelämnas i dagens svenska gymnasieläroböcker, trots att det uttalats i ett nu klassiskt vetenskapligt huvudarbete. Skolböckerna ägnar sig enbart åt den jakobinska terrorn. Antalet offer för den senare anges i dag med mer än dubbelt så höga siffror som hos Fridericia 1912.

här en förelöpare till senare tiders på massrörelser byggda fascistiska diktaturer: ”nationen”, ”folket”, utgör en enhet — men dess vilja förkroppsligas av den ledande eliten, gärna med en personlighet som högsta symbol.

Från denna tid daterar sig också den franska byråkratins uppbyggnad. Ämbetsmännen skulle nu ända ner på lokal nivå utses av regeringen och vara beroende av denna. Det var ett skarpt avståndstagande från den självstyrelseprincip, till vilken även de moderata från 1789 hade anslutit sig och sökt realisera i 1791 års författning.

När Bonapartes storpolitik 1815 slutgiltigt misslyckats, överflyttade reaktionen med utländskt stöd sin lojalitet på en kunglig regim, i vilken också den gamla adeln från före revolutionen kom att spela en roll. Denna gammaldags politiska överbyggnad överensstämde dock inte med den ekonomiska och sociala strukturen i landet. 1830 störtades den genom ett uppror, i vilket de småborgerliga och arbetarna gjorde den aktiva insatsen. Revolten utnyttjades av storborgerligheten för att skjuta undan adeln och upprätta en ny monarki mer efter storborgerliga intressen. Någon demokratisering kom ej på allvar i fråga och flera uppror från republikanska och proletära grupper nedslogs under 1830-talet.

Studiet av den borgerliga reaktionens upprinnelse ger vissa observationer, vilka är av stor vikt för att man ska uppfatta det borgerliga samhällets senare utveckling.

För det första är det oerhört slående, hur tidigt det inom den segerrika borgarklassen skjuter upp auktoritära riktningar. Knappt har segern över feodalismen hunnit befastas, förrän det högre borgerliga skiktet mobiliserar skyddsmekanismer mot sin egen revolution. Vaksamheten och rädslan föds i samma stund som vägen till makten beträds. Vi ser alltså hur storborgerligheten som ledande skikt redan från början bär på en dubbel, motsägande politisk karaktär. Det liberala frisinnets och den fascistiska reaktionen är politiska enäggstvillingar.

För det andra är det anmärkningsvärt, hur en fullt utbildad auktoritär reaktion kan framträda, långt innan någon socialistisk rörelse av betydelse uppstått och långt innan lönarbetarklassen gör sig gällande som en självständig maktfaktor. Storborgerlighetens diktatursträvanden riktar sig på detta stadium inte mot försök att kasta omkull den borgerliga samhällsordningen som sådan. Man vägrar acceptera en politisk maktförskjutning och en ekonomisk utjämning även inom den borgerliga ordningens ram. Man gör hellre gemensam sak med de halvfeodala intressena, man offerar hellre en del av sin egen makt och för revolutionen ett steg tillbaka än man godtar en småborgerligt-demokratisk ledning av de politiska instanserna.

För det tredje ser man hur en auktoritär reaktion växer fram i etapper. En reaktionär kupp kommer inte som en blix från klar himmel i ett läge av revolutionär dynamik. Den beredes i en eller flera genomgångsperioder av halvauktoritär eller moderat-konservativ prägel. De konsekvent revolutionäras nedkämpande genom moderata mellangrupper är förstadiet till de moderatas nederlag mot de utpräglade auktoritära.

Slutligen medför reaktionen ytterst viktiga brytningar inom borgerskapets politiska idévärld. Det rör sig om brytningar, som starkt påverkat dagens uppfattningar om grundprinciperna för borgerligt-parlamentariskt styre och representativa system. Brytningarna uppstår främst mellan *två helt skilda och sinsemellan oförenliga meningar om folksuveräniteten*. Enligt den ena riktningen är folkmakten obegränsad också i förhållande till befintliga institutioner, lagar och samhällsförhållanden. Träder institutionen eller lagen i motsättning till folkets önsningar, föreligger rätt till uppror — detta givetvis helt oberoende av om lagen förbjuder uppror eller ej. Denna åsiktsriktning godtar alltså principiellt den sociala revolutionen som ett *legalt* uttryck för folkmakten. Dock begränsas denna rätt, likaväl som institutioners och enskildas handlande av

vissa allmänna mänskliga rättigheter, som under alla förhållanden är okränkbara. Uppror som riktar sig mot dessa rättigheter är illegala och folkfientliga.⁷

Grundtanken i folksuveränitetens konsekventa form är, att en representativ eller verkställande institution aldrig kan upphöja sig till självständig auktoritet. Dess handlingar och beslut är blott att fatta som förslag, vilka måste godkännas direkt av folket, och som folket äger rätt att fritt återkalla, ändra eller upphäva. Vid störning av förhållandet mellan folk och lag, äger folket och icke lagen som sådan företrädet. Omvänt kan inga institutioner påtaga sig folkets ansvar. Den enskilde och folket är alltid ansvariga för socialt handlande.

Den andra riktningen hävdar i stället lagens och institutionernas självständighet gentemot folket. Suveräniteten utövas här på folkets vägnar av statsorganen. De representativa och verkställande organen träder — i bästa fall — i förbindelse med folket vid speciella återkommande tillfällen och i former, som organen bestämmer. Folket kan välja representanter, men prövar inte besluten som sådana. De legala formerna och de befullmäktigade organens beslut äger fullständig auktoritet. Självständiga aktioner från folket mot sådana beslut är alltid olagliga. På motsvarande sätt kan statsorganen överta folkets och de enskildas ansvar för beslut, d v s folket kan förvandlas till icke ansvariga redskap för statsorganens legala handlande.

Bakom dessa två teoretiska uppfattningar står som synes olika sociala maktsträvanden. Folksuveränitetens princip är uttrycket för "folkets", d v s det småborgerliga skiktets strävan att legalisera sin kamp mot de feodala eller storborgerliga samhällsordningar, vilka hindrade revolutionens fullföljande. Principen om statsinstitutionernas självständighet mot folket är garantin för storborgerlighetens önskan att kontrollera andra skikt och klasser inom ramen för bevarandet av den storkapitalistiska ordningen.

Utvecklingen av det moderna parlamentariska systemet har sina rötter i maktkampen mellan de bägge nu nämnda riktningarna. Kampen ledde till de småborgerliga demokraternas nederlag. Den ledde till folksuveränitetstankens gradvisa undanträngande ur statsrättslig diskussion och statsrättslig vetenskap. Allt det vi i dag talar om som "parlamentarism" och "representativ demokrati" — allt detta bygger på den ena, den segerrika av dessa bägge riktningar. Vår tids borgerliga parlamentarism har uppstått i strid med folksuveränitetsprincipen och besekrat denna.

Vad vi kallar parlamentarism är därför inte endast ett uttryck för de storborgerliga intressenas makt. Det är också en ordning, baserad på en teori om makt och ansvar, som djupast sett är auktoritär — på så sätt att den hävdar institutioners och formellt befullmäktigade gruppers suveränitet och självständiga auktoritet gentemot folkets massa. Denna speciella typ av parlamentarism är därför också en fullt användbar byggsten i den fascistiska maktstrukturen. Den bildar det skal, inom vilket det korporativa samhället förpuppats.

Den fascistiska massrörelsens stadium

a) de allmänna förutsättningarna

Det stadium, som präglas av den fascistiska reaktionens strävan efter en massbasis, sträcker sig ungefär från mitten av 1800-talet fram till tiden för det andra världskrigets slut. I många länder kommer periodens inträdande något senare. För Sveriges del bildar 1880 en ungefärlig tidsgräns. Världen utanför Europa och Nordamerika dras i regel in i spelet först under mellankrigsperioden

⁷ Avgörande är givetvis, om grundrättigheterna i sin tur innehåller sådant som är speciellt för det borgerliga samhället, t ex rätt att privat äga produktionsmedel. I så fall blir också de i praktiken ett skydd mot anti-borgerliga strävanden. Men detta är knappast vad anhängarna av folksuveräniteten i princip tänkte sig.

och situationen är där ofta olika mot i Västerlandet. Vad som här närmast ska beskrivas, berör främst den imperialistiska delen av världen.

Industrikapitalismens frammarsch omskapar gradvis villkoren för den sociala maktkampen. Det bestående samhället får som huvudmotståndare en politiskt självständig arbetarklass, som träder fram med egna vittsyftande program, och som inte längre är blott en hjälptrupp åt den småborgerligt-demokratiska riktningen. Med detta kommer proletariatet gradvis i motsättning till de borgerliga samhällsformerna överhuvud. Det uppstår ett gemensamt borgerligt intresse av att bekämpa den nya politiska maktfaktorn. Grunden för en reaktionär allians omfattande folk ur alla borgerliga skikt är därmed förhanden.

Ungefär samtidigt inträffar betydelsefulla förändringar i borgarklassens egen situation. Den industriella ekonomins storbürgerliga skikt går framåt. Från tiden kring 1900 kommer också dess lilla överskikt av finanskapitalister att bli alltmer ledande och tongivande.

Med den storindustriella expansionen, liksom med mekanisering och intensifiering av industri- ländernas jordbruk sker en definitiv vändning i smådriftens och de småborgerliga skiktens villkor. Produktionskostnaderna sänks, minimigränsen för den kapitalinsats, som krävs för etablering eller omdaning av driften höjs. Ett växande tryck mot stora delar av den småborgerliga produktionen gjorde sig härigenom gällande och har fortsatt att prägla smådriftens förhållanden sedan dess. Via kartell- och kreditväsen kunde storkapitalet också medvetet förstärka detta tryck.

Vid sidan av allt detta medförde industrialiseringens spridning till ett större antal stater i den europeisk-amerikanska världsregionen en skärpt konkurrens. Med kvardröjande feodala eller feodalkapitalistiska förhållanden på landsbygden och svaga arbetarorganisationer inom industrin motsvarade fram till 1914 marknadens naturliga tillväxt inte de växande produktivkrafternas. Följden härav blev en växande konkurrens mellan nationerna och en kraftig stöt framåt för imperialism och nationell skyddspolitik. De officiella statsinstitutionerna mobiliserades för att ideologiskt motivera dessa olika "fosterländska" och "allmännyttiga" mål.

Att jorden beredes för en bred fascistisk reaktion beror inte bara på att dessa olika tendenser förekommer. Lika betydelsefullt är det speciella tidsförhållandet dem emellan — d v s att de uppträder parallellt och påverkar varandra. Mer eller mindre utpräglat, beroende på den nationella situationen finner man följande företeelser sammanfalla:

1. en skärpt internationell konflikt, ekonomiskt och politiskt, mellan storbürgerligheten i olika industriländer,
2. ett småborgerskap i jordbruk och stadsnäringar, som riskerar att förlora väsentliga delar av sin trygghet och sin ekonomiska och sociala position,
3. avsevärda kvardröjande rester av feodal-kapitalism och "junkerdöme" i många landsbygds-distrikt samt i statsapparaten,
4. en växande aktivitet inom proletariatet och en framåtgående socialistisk rörelse. En rad olika brytningar uppstod som följd av dessa samtida företeelser. Men motsättningarna kom att röra sig på två olika plan. De verkliga ekonomiska motsättningarna hade sitt mönster. De politiska motsättningar, som framgick därur fick sin speciella karaktär, och denna speciella karaktär är delvis ett resultat av den aktiva reaktionära agitationen och den framväxande fascistiska ideologin.

I realiteten skakades borgarklassen under denna period av mycket allvarliga inre konflikter. Man urskilde, grovt taget, fyra olika maktgrupper: storindustrin, "junkrarna" (godsägar-, militär- och byråkratkretsarna), städernas småborgerskap samt lantbourgeoisins lägre skikt.

De fyra grupperna står i motsättning till varandra i väsentliga hänseenden. Junkrar + lägre lantbourgeoisie + småborgare har en viss anti-industriell gemenskap gentemot storborgarna, som konkurrerar med hantverkets varor och drar till sig arbetskraft från landsbygden. Storborgarna + småborgarna motsätter sig livsmedelstullar emedan det ökar levnadskostnaderna för arbetskraften i städerna. Junkrar + lägre lantbourgeoisie blir emellertid alltmer anhängare av sådana tullar. Junkrarnas militaristiska strävanden fruktas i viss mån av samtliga de övriga tre grupperna, då dessa inte vill ha ökad skattebörd och f.ö. förenas i en allmän antibyråkratisk gemenskap. Storkapitlister + junkrar har ett gemensamt intresse av att behålla dominansen gentemot de båda lägre grupperna, något som de sistnämnda givetvis ser med viss oro.

De fyra grupperna har ett stort gemensamt intresse: bevarandet av den borgerligt-kapitalistiska ordningen, sådan de var för sig uppfattar den. Den gemensamma skräckupplevelsen inför socialismen är det medel, som kan överskylla motsättningarna inom borgarklassen. Den bildar det agitatoriska tillhygge som storkapitalister och junkrar kan använda för att slå mot alla liberala eller demokratiska tendenser bland borgerlighetens bredare underskikt. Antisocialismen blir kittet i alla fyra maktgruppernas handlingsprogram, ett handlingsprogram, som kan lösa intressemot-sättningarna på t.ex. följande sätt:

- 1) Bekämpa socialismen med mer militär och polis
  - b) med borgerlig indoktrinering via statsapparaten
  - c) med ekonomisk expansion och imperialistiska vinster på andra länders bekostnad
- 2) Expandera på andras bekostnad via en aggressiv utrikespolitik och tullpolitiska kampåtgärder. Med ökat byte kan borgerlighetens stridande grupper mutas till enighet.

Trots det ekonomiska och politiska trycket lät sig emellertid inte småborgarna och den lägre lantbourgeoisien utan vidare infoga i den auktoritära alliansen. De hade kvar vissa frisinnade traditioner och reste åtminstone under perioden före 1918 ett visst motstånd. T.o.m. inom storborgligheten och bland enstaka godsägare fanns en svag reservation mot den frammarscherande och segervissa fascismen.

Fascismen fick därför ett starkt behov av att formulera teoretiska och materiella hållpunkter. Den måste kämpa och agitera för att bryta ned det frisinnade motståndet, låt vara att den hade mycket inom den ekonomiska och sociala utvecklingen på sin sida. Det gick inte längre att framkalla en fascistisk reaktion genom att skicka en general att göra slut på parlamentet. Fascismen måste ut på gatan och ut i byarna, framträda och artikulera sig själv bland det folk, den ville erövra.

Behovet av en massbasis tvingar fascismen att organisera sig, både i särskilda organisationer och inom redan befintliga strukturer och maktcentra i samhället. Den måste också skapa en bild av sig själv i medvetandet hos sina existerande och potentiella anhängare. Från denna tid — mitten och slutet av 1800-talet — daterar sig i de europeiska staterna försöken till en fascistisk idbildning. Det är nu fascismen framträder i sina olika varianter, visar sina skilda ansikten. Varje skikt eller grupp inom borgerligheten fyller den fascistiska ideologin med de motiv och det innehåll, som motsvarar deras egen sociala situation. Varje part i den fascistiska alliansen väljer den arbetsform, som faller sig lämpligast.

På så sätt uppnår fascismen den bredd och den massbasis, som i det industriella samhället är en av dess nödvändiga förutsättningar för framgång. Vi ska härnäst betrakta dessa fascistens olika gestalter.

b) olika typer av fascistiska strömningar

Man urskiljer inom den fascistiska reaktionen väsentligen fyra olika strömningar, var och en med

sin sociala anknytning och sin särskilda propagandamässiga tonvikt. De kompletterar alla varandra och i praktiken har alla eller flera av dem kunnat uppträda inom en och samma organisation eller samma politiska arbetsgemenskap. Man kan uttrycka saken så, att de alla utgör ansikten ur en och samma syskonskara — dragen är i mycket gemensamma och igenkännliga över hela linjen, men avvikelserna hos en eller annan i skaran kan likväl vara betydande. Liksom i varje syskonskara kan det finnas något svart får, som blir de andra till besvär och därför kanske måste slås ner. I den fascistiska syskonskaran finns det nämligen en bestämd över- och underordning, som inte får brytas.

De fyra strömningarna kan delas enligt följande schema:

- 1) den storborgerliga fascismen
- 2) den feodalt-konservativa fascismen eller ”junker”-fascismen
- 3) bondefascismen
- 4) den folkligt-småborgerliga fascismen

Liksom den kapitalistiska koncentrationen alltmer gör storborgerligheten och finanskapitalisterna till de ledande inom borgarklassen, så är också den storborgerliga fascismen själva ankaret i den fascistiska reaktionen. Ingen fascism har hittills vunnit avgörande framgång, om den inte accepterat storborgerlighetens ledande roll.

Den storborgerliga fascismen hämtade under den här beskrivna perioden mycket av sin ideologiska näring ur samma källor som den storborgerliga liberalismen. Den är så att säga bara andra sidan av liberalismen. När storborgerligheten trängde undan den feodala herreklassen från dess ledande roll, skapade den ideologiska motiveringar härför utifrån den liberala nationalekonomin, den nya naturvetenskapliga världssynen och de borgerligt-liberala statsteorierna. När nu storborgerligheten skulle försvara sina positioner mot angrepp nerifrån, vändes och omtolkades denna ideologi för att i stället motivera bibehållandet av den storborgerliga maktställningen.

Konkurrensen är i den ekonomiska liberalismens teori ett slags över människan stående domstol, som ”opartiskt” avgör kampen till förmån för den ”skickligaste”. Den maktägande storborgerligheten vidgade denna urvalsprincip till att gälla hela det samhällsliga livet. Konkurrensstanken blev det eviga beviset på det riktiga i den härskande ekonomiska ”elitens” rätt.

På samma sätt omformade storborgerligheten Darwins forskningsresultat rörande naturens urval och djurarternas utveckling till att skapa föreställningen om en liknande princip också för det mänskliga samhället.⁸ Den som bröt eller ifrågasatte urvalet och elitens rätt blev en fiende till förnuft, framsteg och naturlagar. Man fick här en ideologisk motivering såväl för sin härskarställning gentemot samhällets lägre klasser och skikt som för rätten att underkasta andra folk det imperialistiska herraväldet.

Den storborgerliga fascismen hade under 1800- och början av 1900-talet en nationell förankring. Den gjorde sig gällande i dåtida stats- och rättsvetenskap, och den hade i regel ett starkt grepp över den akademiska världen. Den hävdade den starka och överlägsna nationens rätt och plikt att

---

⁸ Denna ovetenskapliga tillämpning av Darwins forskningsresultat bestod bl.a. i att man läste in moraliska och social-etiska värderingar i de biologiska processerna. Man överflyttade också helt felaktigt biologiska utvecklingslagar till att gälla för kortsiktiga samhällsliga perspektiv och t. o. m. för de med mekaniska hjälpmedel förda krigerna mellan nationer. Vissa äldre biologers benägenhet att ibland moralisera utifrån sina observationer har i viss mån kunnat tas som stöd för sådana paralleller. För den som är ute i sådana ärenden, går det faktiskt att läsa in en social moral i den yttranden av Darwin själv (se t.ex. *The Origin of Species*, 6:e och slutliga upplagan, s. 559-560, i nytryck London 1958).

härskra, att i "civilisationens" och "kulturens" intresse förskaffa sig den makt som dess styrka tillät. Ur denna uppfattning formades också en statsteori, enligt vilken den främsta uppgiften var att med största möjliga enighet och nationell disciplin maximera nationens kraftutveckling gentemot andra nationer och folk.

Att söka rationella, vetenskapliga hållpunkter för evigheten hos ett visst samhällstillstånd kan bara resultera i att vetenskapen förvandlas till mystik. Den storbürgerliga fascismen utvecklade därför en rad uppfattningar av mer eller mindre mystisk och spekulativ natur. Hit hörde teserna om en högre statsvilja, som framträdde ovanför de enskilda individernas eller gruppernas vilja, spekulationerna om blods- och ödesgemenskaper hos nationer eller raser, föreställningarna om folksjälen, teorierna om "livsrummet" och idén om härskarviljan som ett styrketecken, en "sund" inställning, och avsaknaden, därav som ett "sjukligt" svaghetstecken. Dessa konstlade, spekulativa idéer grep i hög grad tillbaka på feodala tanke- och känslökategorier men i en nationell skala som feodalismen inte varit mäktig.

Den storbürgerliga fascismen hade därför avsevärda beröringsytor till den feodalt-konservativa eller junker-fascismen. Inom denna drevs det personliga uppgivandet, det militärt-asketiska idealet, jordmystiken och den religiösa auktoriteten mycket långt. Men junker-fascismen hade också en helt annan sida. Den var i viss grad anti-industriell och kritiserade från höger industrikapitalism och ekonomisk liberalism, som den anklagade för att befordra andlig upplösning och social ansvarslöshet.

Den inriktade sig på försvar av det feodalkapitalistiska jordägarskiktets intressen och var därför motståndare till en ohämmad kapitalism som konkurrerade om jordbrukets arbetskraft och till det vid jorden bundna arbetets förvandling till helt fritt lönarbete. Den framträdde med ett mer medvetet och aktivt socialt program än storbürgerligheten, eftersom den hade en uppriktigare fruktan för proletariseringens konsekvenser. Både storbürgerligheten och feodal-kapitalisterna blev benägna att se samhället som en korporativ ständsstat, allteftersom de bägge fick samma ställning av härskarklass. Men hos junker-fascismen var idén om ömsesidiga rättigheter och skyldigheter mellan härskarklass och underklass mer medveten. Hos den storbürgerliga fascismen var härskandet sig självt nog och utan samma försköningar som hos den feodala riktningen.

Den feodalt-konservativa fascismen är en döende företeelse. Den företräds numera av toppskikten i de afrikanska ländernas stamorganisationer och av en del jordägarintressen i Asien och Latinamerika, vilka ännu inte smält samman med industrikapitalistiska grupper. Ett stycke in på 1900-talet fanns dock en relativt stark flygel av detta slag inom reaktionen i de europeiska länderna, speciellt i östra Europa.

Bondefascismen och den folkligt-småbürgerliga fascismen vänder sig till de lägre skikten inom stads- och lantbourgeoisien. Båda riktningarna rekryterar anhängare inom delar av lönarbetarklassen.

Småbürgerligheten har ofta ansetts som fascismens viktigaste operationsbas och som det skikt, där fascismen haft lättast att rekrytera anhängare. Man får emellertid akta sig för en alltför kategorisk och ensidig bedömning av småbürgerlighetens förhållande till den auktoritära reaktionen. Detta förhållande är av mycket dubbelbottnad natur och har haft olika förtecken beroende på den allmänna maktpolitiska situation, i vilken småbürgerligheten har levat. Det småbürgerliga produktionssättet — representerat av den självständiga yrkesutövaren eller företagaren med ett fåtal lönarbetare — har en mycket bestämd och begränsad karaktär. Dess bedrivande vilar i avgörande grad på yrkesutövaren själv. En personlig identifiering med verksamheten, en höggradig praktisk bundenhet och en jämförelsevis sträng arbetsmoral är i regel nödvändiga.

Småborgaren har små eller inga möjligheter att parasitera, missköta sig, tjäna på spekulation eller att överhuvud djupgående förändra sina produktionsbetingelser, när nya ekonomiska krafter tränger sig på. Småborgaren är mer direkt andligt sammankopplad med sitt ekonomiska öde och bunden till ett förhållandevis fast och stramt mönster av handling och värderingar för att överleva som ekonomiskt självständig varelse. För det stora flertalet småborgare är uppstigandet i storborgerligheten bara en orealiserbar dröm. Däremot är nedsjunkandet i proletariatet en ständigt aktuell realitet i det utvecklade, industrisamhället. Utifrån sin starka identifiering med sin ekonomiska självständighet och sitt värdesystem upplever småborgaren risken av en sådan förändring mycket intensivt. Ett negativt tryck på det småborgerliga produktionssättet ger därför upphov till starka reaktioner av personlig och social ångest.

Åtskilliga psykologer och samhällsvetare har i en sådan bundenhet vid ett givet socialt mönster velat se själva grundorsaken till personers eller grupperns benägenhet för auktoritära idéer när deras värdesystem rubbas. Man har hävdats, att den ”rigida”, ”dogmatiska” människan med svag anpassningsbarhet skulle ha ovanligt nära till en auktoritär social attityd.⁹

Just det småborgerliga skiktet skulle, om man fullföljde dessa resonemang, utgöra en speciellt god jordmån för ”rigida” beteenden och auktoritära reaktioner. Det ligger en viss, betingad, sanning i detta. Men det är, enligt min mening, ändå en alltför grov och tacksam metod att deklassera småborgerligheten som politisk faktor. Det finns inget sådant enkelt samband mellan stabila värderingar och politisk reaktion, inte heller mellan elasticitet och framsteg-vänlighet. Andlig stelhet eller rörlighet har i sig själva inget bestämt politiskt innehåll. ”Rigiditet” i betydelsen fasthet i värderingar kan vara en högst progressiv faktor. Det är ju inte anpassliga och kompromissvilliga personer, som går i bräsch för social och andlig frigörelse. Tvärtom fordras i viss mening en fasthet, en ”rigiditet”, en ideologisk principfasthet just för att driva det nya framåt, d v s hävda föränderligheten gentemot det bestående. Omvänt kan rörlighet, ”flexibilitet”, i betydelsen anpassning leda till underkastelse och vara ett tecken på en benägenhet att låta sig påföras en utomstående vilja.

Underkastelse och auktoritetstro kan inte bara gälla ett tillstånd utan också en process. Den storborgerliga formen av fascism kräver ju just ”flexibilitet”, rörlighet, anpassning — till en påstådd naturnödvändig process, som kristalliserar ut sociala eliter och som tvingar på människor en osjälvständig roll i förhållande till det monopolkapitalistiska systemets krav. Fascismen är överhuvud mycket anpassningsbar, ”flexibel” — men den blir fördenskull inte mindre auktoritär. Omvänt, är lönarbetarnas fasthållande vid sina positioner och deras motstånd mot den kapitalistiska utvecklingens krav en form av ”rigiditet”, d v s stelhet, i tänkandet. Men det är ett fasthållande som fyller en progressiv, frihetlig roll. Det uttrycker en vägran att underkasta sig en ”rörlighet”, en värdeförskjutning, som är kravet från en främmande vilja att behärska produktionsprocessen.

I verkligheten kan både fasthållandet och rörligheten ha en dubbel roll. Var och en av dem kan ha dels ett auktoritärt, dels ett frihetligt förtecken. Vad man kan säga om småborgerlighetens ”rigida” mönster är, att en auktoritär reaktion mot en sådan speciell bakgrund kan ge upphov till ovanligt extrema former av fascism. Men utslaget kan också gå i annan riktning. Avgörande blir i

⁹ Komplexet flexibilitet-rigiditet har behandlats av bl.a. S. Rubenowitz i *Emotional flexibility-rigidity as a comprehensive dimension of mind*, Stockholm 1963. Förf. ger där också en snabböversikt av tidigare forskningar i frågan. Teorierna om flexibilitet och rigiditet präglar den nu aktuella diskussionen om den s.k. sociopatin. Anpassningsbarheten som sådan tillmättes där ett socialt värde, medan den som inte förstår att anpassa sig till rådande samhällsmiljö klassas som ”sociopat”. Det är ytterligare ett fall, där vetenskapen själv anpassat sig för att bistå det härskande skiktets intressen.

stället den grad av social och andlig frigörelse, som småborgerligheten uppnått i ett tidigare skede, liksom den aktuella kombination av klassmotsättningar, i vilken den ingår.

Det småborgerliga skiktet kan ha kvar mycket av den feodala periodens traditionella värderingar, om den borgerliga revolutionen inte varit tillräckligt allsidig och genomgripande. Speciellt vanligt kan detta drag vara inom den lantliga bourgeoisie. När i ett senare stadium av den kapitalistiska utvecklingen småborgerligheten råkar i ett ekonomisk och socialt sönderfall, blir följden en häftig uppförstoring av dessa värderingar och en reaktion i auktoritär riktning. Reaktionen pådrives, om de socialistiska strömningarna blivit så starka, att småborgerligheten upplever motsättningen till arbetarklassen som den centrala. Mycket stor betydelse har också om storborgerligheten och finanskapitalet hunnit få en så dominerande ställning, att småborgerligheten fått sin självständighet försvagad och blivit ett objekt för det storborgerliga herraväldet över statsmakten. Av särskild vikt är därvid, huruvida småborgerligheten blivit delaktig i och solidariserad med en imperialistisk politik.

Några av dessa olika faktorer måste vara förhanden för att småborgerligheten ska visa påtagliga fascistiska tendenser.

Även om småborgerligheten tagit del i den borgerliga revolutionen och där utvecklat långt gående demokratiska tendenser, kan den i ett senare skede slå över i reaktion, om övriga faktorer härför finns. Men processen tycks i sådana fall gå trögare. Det har t ex tagit längre tid för den franska småborgerligheten att hamna i det gaullistiska lägret än vad det tog för den tyska att gå i nationalsocialistisk riktning. Ännu fram till 1939 förhöll sig huvudparten av småborgerligheten i Frankrike, i trots av en häftig fascistisk propaganda, lojal till sin gamla borgerligt-demokratiska tradition.

Men man får också ta med i beräkningen, att storborgerligheten kan krossa också den radikala stommen i en sådan gammal ”jakobinsk” småborgerlighet. Efter ständiga nederlag i kampen mot storborgerligheten ebbar småningom småborgerlighetens motståndskraft ut, särskilt om dess ekonomiska bas samtidigt undergrävs genom den storindustriella kapitalackumulationen. Nederlagsmärkt och med rubbat politiskt självförtroende mister småborgerligheten mycket av sitt skydd mot fascismen (som ju djupare sett inte är i dess intresse). Med den småborgerliga demokratins nederlag ökar den sociala ångest och vilshet, den maktlöshetskänsla inför den storborgerliga statens råa styrka, som ger näring åt de auktoritära flyktmekanismerna.

Annorlunda har situationen varit i områden, där den industriella utvecklingen befunnit sig på ett mer premilinärt stadium vid fascismens framträdande. Där har storborgerligheten inte varit stark nog eller också delvis bestått av kompradorer i den utländska kapitalismens tjänst. Det småborgerliga skiktet har då socialt och ekonomiskt kommit i motsättning till imperialismen och dess försvarskamp fått en vidare dimension, en nationalrevolutionär karaktär som underlättat förbindelsen med arbetarklassen. Längre kvardröjande feodal-kapitalistiska jordbruksförhållanden behöver i sådana fall inte verka förgiftande, utan väcker tvärtom motstånd. Den lägre lantbourgeoisien ges en viss radikalism och en viss grad av förbundenhet med det agrara proletariatet mot storgodsägarna. Senare, när en starkare proletär rörelse uppstått, har också i dessa fall en reaktion kunnat märkas. Men småborgerlighetens distans till socialismen har likväl inte drivit dess huvudmassa in i fascismen. Det nu skildrade slaget av relativt stark småborgerlig radikalism har varit vanlig i de afroasiatiska länderna, i Latinamerika och i flera östeuropeiska länder (Rumäniens och Bulgariens bonderörelser är väl där de mest renodlade exemplen). Den fascistiska reaktionen inom samma skikt har å sin sida varit mest framträdande i USA och Tyskland. Trots skillnaden i social och politisk tradition mellan dessa bägge länder, är likheterna påtagliga. Det tyder på att småborgerlighetens delaktighet i imperialismen är en starkare enskild

faktor i spelet än t ex kvardröjande feodala värderingar. Också i andra delar av Nord- och Västeuropa har fascismen vunnit stora delar av småborgerligheten på sin sida. Så har också varit fallet i de forna baltiska staterna samt i inte obetydlig grad i Ryssland och Polen. De båda sistnämnda staterna lutar dock långt ifrån entydigt åt den auktoritära linjen beträffande småborgerlighetens tendenser. De baltiska länderna gör däremot så i utpräglad måtto.

Bondefascismen har i sin ideologi genomgående skjutit fram traditionellt betonade värderingar: religiositet, patriarkalism, moralism. Dess lojalitet mot statstradition och nation har vanligtvis varit starkt utbildad. Något annorlunda har här den egentliga folkligt-småborgerliga fascismen sett sig den har ibland visat dragning till en mer individuell, oberäknelig och godtycklig uppfattning av våldsmakten, som ibland fört den i konflikt med klassiska konservativa värden och med den officiella borgerliga statsmakten.

Gemensamt för båda riktningarna är den intensiva önskan efter social stabilitet och trygghet, efter en social rehabilitering, som kan befria från tillståndet av ångest och nedgång. Härur föds längtan tillbaka till gångna samhällsliga stadiers fasta värderingar och en romantiserad, ofta våldsamt exalterad föreställning om en ny stabil samhällslig tillvaro i form av det krossade forna tillståndets återuppståndelse. Med detta förenas ett häftigt motstånd och ett skräckblandat hat mot tankar och rörelser, vilka väcker tvivel mot de egna värderingarna och mot drömmen om återvunnen respektabilitet. Bondefascismen, den folkligt-småborgerliga fascismen och till viss grad den feodalt-konservativa fascismen bildar var från sin utgångspunkt gemensamt den form av fascism, som brukar kallas *socialfascism*. Socialfascism är att definiera som en strömning, vilken under hävdande av en begränsad, huvudsakligen rent socialpolitiskt präglad, skenradikalism, en känslomässigt uppskruvad men i realiteten svag och svävande ”folklighet” söker kanalisera opposition mot storborgerligheten i för densamma ofarliga eller gynnsamma former. Ju högre koncentrationsgraden i den kapitalistiska ekonomin blir, desto större är behovet härav. Socialfascismen blir mekanismen för storborgerlighetens kontroll över andra skikt och klasser, mycket ofta också ett vålds- och terrorinstrument, som kompletterar den borgerliga statsmaktens tvångsorgan.

Vi kan skilja på en äldre och en yngre form av socialfascism. Den äldre formen är i stort sett den som vi ovan beskrivit som folkligt-småborgerlig, bonde- och feodalt-konservativ fascism. Den vänder sig väsentligen till skikt och grupper, vilkas ställning undermineras av den kapitalistiska koncentrationsprocessen. Det har varit denna typ av socialfascism som övervägt i vad vid här kallat fascismens organiserade stadium.

Den yngre formen av socialfascism utvidgar sitt perspektiv till att på bred front omfatta även arbetarklassen, som ju i klassmässigt hänseende inte krossas utan numerärt ökas i kapitalismens högre stadium. Denna yngre form av socialfascism tillhör det korporativa stadiet i fascismens utveckling och ska vidare beröras i samband med diskussionen härom.

c) förhållandet fascism-stat-partier

I produktions- och arbetsliv föreligger redan auktoritära förhållanden i sådan grad, att inpassandet härav i den fascistiska samhällsbyggnaden inte utgör något problem för det härskande skiktet. Den fascistiska reaktionen använder sig därför väsentligen av tre olika slags redskap för att befästa sin ställning:

1. de borgerliga statsorganen
2. de fascistiska specialorganisationerna
3. enheter inom redan existerande parti- och organisationsväsen

Centrum för detta trefrontskrig är statsorganen. Under fascismens tidiga stadium arbetade den auktoritära reaktionen helt eller övervägande med hjälp av dessa. Senare utvecklas en samordnad aktivitet på alla de tre fronterna. De båda övriga organisatoriska redskapen är medel för att organisera och befästa statsmaktens fascistiska karaktär och utveckling. Deras berättigande ur det härskande skiktets synpunkt står och faller med deras möjlighet att fylla en sådan funktion. Den fascistiska reaktionen föds inom de ekonomiska maktcentra och inom statsorganen. De fascistiska partierna är spegelbilder härav. Fascistpartierna kommer alltså inte först och har inget eget liv.

I massorganisationens stadium har de fascistiska specialorganisationerna spelat en viktig roll. Det sammanhänger med de halvfärdiga liberala reformer, som på det politiska området framtvings i flertalet industriländer under perioden 1850-1920. Storbürgerligheten upplever dessa som en försvagning av statsorganens pålitlighet som auktoritära kampredskap. Den auktoritära delen av bürgerligheten måste kämpa med andra bürgerliga grupper om inflytandet över statsorganen. Därur uppstår behovet av en organisation med renodlat fascistiskt program, vilken kan hjälpa till att driva staten och partilivet i en allmänt auktoritär riktning. Det har också sin grund i att fascismens massunderlag upplevde en stark motsatsställning till den delvis liberaliserade statsmakten och därför inte kunde fångas i högerpartier, som till en början bibehöll lojaliteten mot staten även i dess liberaliserade form.

Det är mycket väsentligt för förståelsen av fascismen att man beaktar dessa särskilda skäl för de rena fascistpartiernas uppkomst. Det fascistiska partiet är närmast följden av ett nödläge. Det uppstår, därför att den bestående stats- och organisations-strukturen inte längre är i allo pålitlig som auktoritär maktkälla. Ju mer den auktoritära reaktionen behärskar denna struktur, ju mer försvinner behovet av ett fristående fascistiskt parti. Detta är vad som sker i fascismens korporativa stadium. Den bestående organisationsstrukturen kan där överta den fascistiska maktutövningen. Partifascismen kan därmed gå till historien.

Redan i massrörelsens stadium förebådas detta. Fascistpartiet utvecklas endast i den mån det ekonomiskt ledande skiktet och de auktoritära krafterna inom statsorganen bjuder det en allians. Vi har i de flesta industriländer en hel flora av olika fascistiska organisationer under denna tid. De som inte upptages i alliansen dömes utan undantag till politisk betydelselöshet och eftervärldens glömska. Fascistpartiet kan endast leva för och av det ekonomiskt härskande skiktet.

I konsekvens med vad som nu sagts, är det också direkt från statsorganen, som de radikala och socialistiska rörelserna till en början bekämpas. Så var fallet, när ludditerna i England slogs ner. Så var fallet, när man sände militär att skjuta på de fredliga massdemonstrationerna av arbetare utanför London och Manchester 1817 och 1819. Den engelska storbürgerligheten hade inte mycket till övers för sin egen "frihetstradition", när det gällde att tillämpa den mot arbetarna. Händelserna vid Manchester ("slaget vid Peterloo") ledde till att det som bürgerliga författningshistoriker kallar Englands stolthet, habeas-corpus-akten, d v s rätten att inte godtyckligt kunna häktas, tillsammans med församlingsfriheten upphävdes på fem år, för att statsmakten skulle kunna effektivt bekämpa arbetarklassens begynnande politiska aktivitet. På liknande sätt gick det i Norge, när Marcus Thrane 1848 bildade sina arbetarföreningar — en snabb polisaktion, 200 häktade och för ledarna mångåriga fängelsestraff. När friheterna i Norges berömda grundlov hindrade de härskandes klasskamp, åsidosattes de genom en enkel ämbetsmannaåtgärd. Vi behöver inte moralisera över detta mycket naturliga förhållande. De konstitutionella friheterna var, som förut påpekats, inte till för folkets frälsning. Storbürgerarna var inga välgörenhetstanter. Författningssgarantierna var deras redskap i kampen mot den gamla feodala överheten och den personliga kungamakten, ingenting annat.

Länge efter att den feodala herreklassen upplöstes, förblev statsorganen en tummelplats för en liten krets av ämbetsmän, militär och smågrupper av valmän, vars litenhet gjorde politiken till en korridorangelägenhet. Före 1870 var det brittiska parlamentets arbete och beslut i stort sett en fråga om familjetillhörighet eller mutor. Detsamma var fallet i de kontinentala staterna, där korporations- och ståndsindelade organ ingick i statsmekanismen, och där detta ofta accepterades inte bara av den redan förborgerligade adeln utan också av den framåtgående industrins män, vilka inte sällan fick adelsskap för sina förtjänster. Både i England och i de flesta kontinentalstater var också den lokala och provinsiella självstyrelsen helt en förlängning av staten. Den berömda engelska självstyrelsen var ett rent bossvälde behärskat av statens ledande personligheter och uttryck för en halvfeodal rättslig struktur (samme godsägare eller industribaron kunde betala de röstande vid valen, låta välja sig själv till parlamentet, vara den ledande lokale arbetsgivaren och samtidigt vara fredsdomare). Ett undantag bildade den franska kommunalismen. Den hade uppstått efter den borgerliga revolutionen. Den var en slags andra statsmakt i konkurrens med den centrala och av storborgerligheten behärskade och bekämpades därför av både Napoleon och hans efterföljare. Men i länder där man hade s.k. urgammal lokal självstyrelse, var denna den mest reaktionära delen av den härskande klassens förtrycksapparat. Det är ingen tillfällighet att t.ex. den lika rösträttens princip slår igenom senare i kommunala val än på det nationella planet. Kommunal "självstyrelse" är en feodal uppfinning och det har satt sina spår långt in i den borgerliga eran.

Proletära och nationella frihetsrörelser bekämpades av statens olika förtrycksorgan. I den mån småborgerligheten och den lägre lantliga bourgeoisie skrämdes av dessa rörelser, kunde den förmås att solidarisera sig med statsorganen. Massorganisationerna hade som en huvuduppgift att tillvarata och ideologiskt motivera de lägre borgerliga skiktens växande solidaritet med godsägarnas och industribaronernas stat.

Reaktionära massorganisationer kan dels vara sådana, som direkt inspirerats av centrala myndigheter, men dels också mer spontant uppkomna sammanslutningar, vilka den härskande gruppen eller statsorganen sedermera knyter till sig. Auktoritära massrörelser utan sådan anknytning kan i och för sig uppstå, men ebbar alltid ut relativt snabbt.

Till den förstnämnda typen hör t. ex. Orange Society, en hemlig terrororganisation, som bildades på Irland 1795. Den anknöt till de inflyttade protestantiska borgare, vars placering den engelska regeringen stimulerat för att stärka sitt grepp över den förtryckta katolska majoriteten på ön. Den bildades som reaktion mot de första försöken att sammansluta irländska nationalisterna (United Irishmen och Defenders) i direkt organisatorisk förbindelse med de engelska statsorganen stod den 1814 bildade *Royal Irish Constabulary*, en kår av specialpolis, som halvt fick karaktär av auktoritär privatorganisation, genom att de ställdes i tjänst hos den engelska storgodsägargruppen på Irland. Den hade till uppgift att bekämpa tendenser till social oro bland arrendatorer och lantproletariat. Även för denna föga ömsinnade tid blev organisationen känd för uppseendeväckande brutalitet. De dunkla lidelser, som det moraliskt välanständiga engelska samhället förträngde, kunde i *Royal Irish Constabulary* utan nämnvärda hämningar spelas ut mot irländarna. Traditionen från denna tid präglar ännu idag den officiella politiken i det protestantiska Nordirland, och pastor Ian Paisley har värddiga föregångare.

En auktoritär massrörelse av helt annan, spontanare typ, uppstod under tidigt 1800-tal i Förenta Staterna. Det började i slutet av 1820-talet, när en tillfällig strömning, Anti-masonrörelsen dök upp med ett allmänt reaktionärt program riktat mot frimurare och liberaler. En mer medvetet och beslutsamt reaktionär inriktning hade *American Republic Party*, som bildades på 1840-talet. Tillsammans med en annan fanatiskt protestantisk gruppering uppgick dess anhängare i det 1854

bildade *American Party*. Partiet opererade bland småbourgeoisien, det omgav sig med hemlighetsfullhet och predikade den sk ”rena” amerikanismen, antikatholicism och främlingshat. Bland dess krav var avskaffande av katolikernas medborgarrätt och uteslutande av alla immigranter från politiskt inflytande. Partiet påminde på flera punkter om Ku Klux Klan. Efter tillfälliga framgångar i delstatsval gick det tillbaka. Några år senare dök dess medlemmar upp i Constitutional Union Party, som helt gick in för att bevara unionen och göra eftergifter för de mäktiga slavägarintressena. Denna tidiga strömning i amerikansk politik brukar kallas nativismen. Dess brist på framgång kan främst förklaras av att Söderns mäktiga politiker i rådande läge inte hade tillräckligt stort intresse för en massrörelse av denna typ — efter deras nederlag i inbördeskriget ändrade sig som bekant läget på denna punkt. Industriidkarna i norr var inte heller intresserade av främlingshat, då immigranterna var en högst välkommen arbetskraft.

Det är en säregen och fångslande kontrast till de begynnande fascistiska tendenserna som däremot erbjuds av den revolutionärt-demokratiska riktningen inom amerikansk småborgerlighet, främst manifesterad i anti-slaverirörelsen. För den som i dag ser det småborgerliga USA:s kompakt och hysteriskt fascistiska ansikte, ska det erinras också om frihetsvännen Garrison, som startade tidningen ”Liberator” för att agitera mot slaveriet och om den legendariske John Brown, som med sin väpnade aktion mot Harper's Ferry i Virginia drömde om att framkalla ett allmänt slavuppror i Södern. Det visar, hur småborgerligheten slits mellan extrem reaktion och revolution, mellan underkastelse och frigörelse. Det visar vilka motstridiga krafter och vilken våldsam intensitet, som präglar detta av den ekonomiska utvecklingen beträngda och i långsam upplösning stadda sociala skikt. Det visar också, hur olika man måste bedöma dess roll under skilda förutsättningar. Särskilt betydelsefullt är att göra denna distinktion mellan småborgerligheten i de imperialistiska länderna och i den övriga delen av världen, där dess roll på avgörande punkter är en annan, utan att dess dubbla karaktär därför försvunnit.¹⁰

d) gaullismens föregångare

Vi har förut nämnt de ultrareaktionära ligor som bildades under franska revolutionen 1791-94 under namn av Jesus ' kompani, Solens kompani osv. De utgör de tidigaste exemplen på formationer av den typ som här definierats som fascistiska. Uppkomsten av dessa illegala terrorband var givetvis betingad av att den lagliga statsmakten då befann sig i händerna på den radikala småborgerligheten. Efter den småborgerligt-demokratiska riktningens nederlag och Napoleon I:s maktövertagande 1799 befann sig Frankrike i realiteten under växlande typer av auktoritära regimer ända fram till 1848. Representationsrätten var begränsad till ytterst små toppgrupper Under den mest ”liberala” epoken 1830-48 saknade 97 procent av den vuxna manliga befolkningen all rösträtt. Arbetarorganisationer var förbjudna, press- och yttrandefriheten, som efter 1830 års revolution i begränsad mån upprättats, krossades åter med septemberlagarna 1835. Den deputeradekammare som valdes 1848 bestod till 40 procent av ämbetsmän och byråkratin kontrollerade i hög grad valen. Parlamentets övre kammare bestod av utnämnda ledamöter. Något behov av reaktionära massorganisationer fanns inte i och med att statsorganen i sådan utsträckning kontrollerade situationen.

Revolutionen i februari 1848 ändrade läget. Arbetarklassen och den frisinna småborgerligheten hade kastat kungadömet överända med väpnad makt och genomdrev en demokratisering av den

¹⁰ Regimer som t ex Egyptens är av den nu nämnda småborgerligt-revolutionära typen. De håller en distans till kommunismen men har feodalism och utländsk kapitalism som huvudfiender. De söker ofta bredda sin bas genom att organisera masspartier omfattande även arbetarklassen. I sådana fall tycks de ha betydande progressiva utvecklingsmöjligheter, såvitt de inte överflyglas av den nationella storbourgeoisie de ibland själva hjälper till att skapa. Att karakterisera dessa regimer som ”vänster-fascistiska” är enligt min mening helt missvisande.

politiska representationen. Arbetarklassen var beslutet att gå vidare och uppnå ”den sociala republiken”. Högern och storborgerligheten var splittrad i en republikansk och tre monarkistiska fraktioner.

Det gällde nu att förena den splittrade reaktionen och motverka demokratiseringens vidare följder. Målet vanns i fyra etapper. Först förvisade man Paris' arbetslösa från staden. Den så framprovocerade resningen bland arbetarna i juni 1848 slogs ner med militär, 3.000 arbetare arkebuserades och 15.000 deporterades. General Cavaignac stod som den mäktigaste mannen i Frankrike. Reaktionen gick nu ett steg längre. Monarkistgrupperna samlade sig kring Louis Napoleon Bonaparte som presidentkandidat och trumfades igenom hans val i december samma år. Knappt två år senare gjorde sig presidenten genom en militärkupp av med parlamentet efter att i Algeriet ha funnit bundsförvanter bland generalerna parallellt är i sanning slående! Försök att skydda nationalförsamlingen från övergreppet slogs ned i blod, 26.000 människor häktades och 10.000 deporterades till Guyana och Algeriet. Ett regeringsförslag om kejsardömet upprättande kom året därpå och godkändes i en ”folkromöstning” med 96 procent ja-röster.

Louis Napoleon Bonapartes regim är intressant, såtillvida att den med en utpräglad polisstat förenade en viss ytlig social reformvänlighet och ett medvetet friande till de fattigare befolkningsskikten. Arbetarorganisationerna som bildats 1848 förbjöds åter, men regeringen sökte understödja försäkringskassor och social välgörenhet. Bonaparte lyckades — till en tid — med det klassiska fascistiska konststycket: han vann majoriteten av storborgerligheten genom att bjuda den skydd mot demokratisering och socialism. Han vann stora delar av småborgerligheten och den lägre lantbourgeoisien genom att framstå som något nytt gentemot den gamla byråkratiska statsmakten. I presidentvalet 1848 spelade han just denna skenroll av förnyare och reformvän gentemot sin motkandidat, den konservativa men republikanske general Cavaignac. Många röstade av motvilja mot arméns trakasserier i desperation med Bonaparte. Han framstod som alternativet till vänster, ehuru han var högers högst kort.

Bonaparte använde sig också av en massrörelse, den s k *10 december-föreningen*. Det var en brokig sammanslutning av trasproletärer, småborgare och bohemer. Den påminner i mycket om Hitlers SA och hade samma karaktär av social försörjningsinrättning. Den var föremål för de förmögna välgörenhet i utbyte mot att den hjälpte regimen att, som det heter, behärska gatorna.

Louis Napoleons diktatur varade i nära 20 år och föll främst genom sina misslyckade krigs-äventyr i Mexico och mot Preussen. De borgerliga ledarna måste offra kejsardömet, dels därför att det var ett krav från de segerrika tyskarna, dels därför att de kommunala valen — de första fria valen i landet på 80 år — gav de monarkistiska grupperna föga mer än 1 procent av de 700.000 fullmäktigeplatserna. Vad som nu hotade var inget mindre än att makten över staten skulle gå storborgerligheten och feodalkapitalisterna ur händerna. I Paris satt en socialistiskt präglad lokal-förvaltning vid makten. I provinserna vägrade man godta den av Thiers i hast sammanrafsade nationalförsamlingens rätt att representera Frankrike.

Det är en vanlig missuppfattning, att Pariskommunen 1871 var ”upprorisk” och att Thiers och hans nationalförsamling representerade ”lagligheten” Pariskommunen framgick ur kommunala val med allmän rösträtt och upprättades efter det att de storborgerliga ledarna och deras armé hade drivits ur Paris av tyskarna. Thiers nationalförsamling var olaglig, därför att den överskridit den stipulerade mandatperioden. Nyvalen påbjöds av tyskarna i fredsfördraget den 10 maj och ägde rum åtta dagar senare — en helt orimlig valprocedur, vars enda orsak var tvånget att i hast ratificera fördraget och därmed få de hos tyskarna fångna trupperna fria för aktion mot Paris. Samma koalition av godsägare och storborgare som valt Louis Napoleon till president (olagligt, eftersom han hade varit förlustig sitt franska medborgarskap) och sedan gett honom en tioårig

presidentperiod (olagligt, eftersom författningen föreskrev fyra år och förbjöd omval av presidenten) ville nu företräda ”lagligheten” mot Pariskommunen och mot de fullmäktigeför-samlingar till vilka man själv utskrivit val. Sanningen är, att Pariskommunen inte var något ”uppror” och att Thiers och armén saknade all juridisk rätt att representera nationen. Allt detta visar, att i det storbürgerliga synsättet är ”laglighet” inte lika med juridisk rätt utan enbart en fråga om makt. Lagligt är vad som gagnar den härskande klassen.

I konsekvens med sin makt- och laglighetsuppfattning angrep Thiers' trupper Paris och besegrade kommunen. 20.000-30.000 människor arkebuserades, 50.000 häktades, 6.000 deporterades och en stor del av de häktade togs snabbt av daga i den summariska ”rättskipningen”. Den republi-kanska regim, som tog vid i Frankrike, var i realiteten en diktatur. Ledarna konspirerade både 1873 och 1877 i avsikt att återinföra monarkin.

e) de första genombrotten

Under 1800-talets senare del ökar borgarklassens behov att nyttja statsorganen för befästande och utbyggande av sin klassmakt. Det sammanhänger med imperialismen och den skärpta ekono-miska och politiska kapplöpningen mellan de imperialistiska länderna. Statens roll för att säkra det industriella produktionssystemets funktion blir rent allmänt också viktigare. Staten stöder industrialiseringen med basinvesteringar: järnvägar, folkundervisning. Man upprustar, driver tull-politik, organiserar beskattning, samlar statistik — allt aktualiserar den nationella statsmaktens roll. Efter 1870 sammanfaller denna utveckling med en period av påfrestande ekonomisk omställ-ning för småborgerligheten och den lägre lantbourgeoisien. Tillika tar nu arbetarklassens aktivitet en allt klarare socialistisk riktning. Pariskommunens rykte sprids hastigt.

De fascistiska massrörelserna började vid denna tid bäras upp av en mer bestående tendens. De fick en medvetnare ideologisk inriktning. De tillvann sig ett naturligt intresse från statsorganens och storbürgerlighetens sida. De fick en annan genomslagskraft än tidigare. De auktoritära idéer-na blev nu också en del av den samtida sociala tänkandet, av kulturuppfattning och statsteori.

I Frankrike hade Louis Napoleons regim förebådat dessa tendenser. Den liberalisering som följde efter 1880 framkallade ett par allvarliga rörelser i auktoritär riktning. Den första var den s k *Boulangier*-rörelsen. 1880-talets depressiva utveckling accentuerade småborgerlighetens ekonomiska problem. Missnöjda officerskretsar, som skjutits undan i samband med demokrati-seringen, sökte efter en ”stark man”, kapabel att förändra det politiska systemet. Förre krigs-ministern, general Boulanger, ställde sig i spetsen för en omfattande valorganisation kallad *Parti national*. Rörelsen agiterade för en stark, personlig presidentmakt, rustningar och revanschpolitik. Den hade en starkt antisemitisk ton. Regeringen hotade emellertid med högförräderiåtal mot den framgångsrike generalen och lyckades skrämna honom ur landet. Den snabbt växande rörelsen bröts och vid valen 1889 fick boulangisterna blygsam utdelning: 45 platser av 580.

Boulangismen hade dock visat att det fanns grund för en bred, folkligt förankrad fascism. En vida starkare sådan rörelse dök upp i slutet av 1890-talet i samband med processen mot Dreyfus. Den oskyldigt dömd och i en militär intrig offrade kaptanen av judisk börd blev centralfigur för en våldsam politisk konflikt mellan det republikanska och det auktoritärt-konservativa Frankrike. Naturligtvis utgjorde denna rättsaffär inte i egentlig mening någon fara för det bürgerliga sam-hällssystemet i dess grundval. Men den blev anledning för ett betydande skikt av människor inom officerskår, prästerskap och småborgerlighet att åter vädra idéerna från Louis Napoleon och Boulanger. I dessa dagar skapades organisationen *Action française* — en fascistisk rörelse, som kom att länge överleva Dreyfus-affären. Den organiserade auktoritära reaktionen hade därmed blivit ett stabilt inslag i det republikanska Frankrikes politiska mönster.

Boulangismen var på napoleonskt sätt uppbyggd kring en ”stark man”. När generalen lämnade valplatsen tappade den anseende. Också dess sociala bas var osäker. Dess angrepp på samtida finansskandaler väckte olust hos storborgerligheten. De marschfärdiga militärförbanden i Paris kom därför aldrig att utföra den planerade statskuppen 1889. Boulanger blev ett tidens tecken och en väckare av förhoppningar, inget mer.

Annorlunda förhöll det sig med den breda strömning, på vilken bl.a. Action française red fram. Den väckte och samlade lidelser i breda borgerliga lager. Den splittrade också de moderata anhängarna av republiken. Rörelsen hade stor stabilitet, god ekonomi och bedrev en omfattande propaganda och skolningsverksamhet. Den hade stöd hos många kända kulturpersonligheter. Efter striden kring Dreyfus sjönk antisemitismen i bakgrunden för en fransk-nationell, halvt mystisk och romantiserande ideologi. Imperialism och revanschism gick sida vid sida med dyrkan av ett starkt styrelseskick och hat mot liberalism och socialism.

Tillsammans med *Ligue des patriotes* och *Ligue de la patrie française* representerar Action française grundvalen för den sentida franska fascismen. Alla dessa gruppen skulle bli drivhus för en rad andra fasciströrelser. De lärdomar de gjorde skulle komma till god användning både för Pétains tyskvänliga regim och för den general, som 1940 gick en annan väg, men som 1958 i samverkan med terrorspecialister från andra sidan Medelhavet störtade den fjärde republiken. Också inom andra delar av borgerligheten visade sig ett och annat tidens tecken. Aristide Briand, som varit socialist, fann sig som regeringschef 1910 inför en generalstrejk. Tidigare hade han själv förespråkat generalstrejksidén. Nu häktade hand strejkledarna och ställde järnvägsmännen under militärlagarna.

Mot en annorlunda bakgrund men i samma riktning gick utvecklingen i Förenta Staterna. Efter inbördeskriget framträdde också där en auktoritär reaktion, som var helt olik den uppflammande nativismen hos 1850-talets American Party, och som skulle få verklig historisk betydelse.

Från 1790-talet hade den våldsamma exploateringen av slavarbetskraften utvecklats till stommen i Söderns agrarkapitalism. Den hade blivit en del av det ledande skiktets auktoritära ideologi och människosyn. Till samma ideologi hörde imperialismen, riktad framför allt mot Mexico. Behovet av expansion sammanhängde med slavsystemet. Ekonomiskt kunde detta utnyttjas bara i extensiv drift — med stora landområden och enhetlig produktionsinriktning. Vid en viss befolkningstäthet övergår normalt denna typ av jordbruksområde till mer mångsidig och förädlad produktion. Arrende-, stat- och daglönarsystem blir i sådan produktionsform överlägset slaveriet. Men detta måste naturligen få betydande politiska konsekvenser för slav-ägarskiktet. För att bestå måste den extensiva driften ständigt utsträckas till nya områden. Både den inre utvecklingen i Södern och kollisionen med Nordens småbrukar- och nybyggarpolitik i de nya västra territorierna stängde slavsamhällets förnyelsemöjligheter. Detta blev grundorsaken till inbördeskriget.

Liksom i alla områden med relativt svag och avlägsen centralmakt var amerikansk politik, speciellt i västern, inte sällan en form av banditism. Staten var ännu privat, ”ordningen” sköttes av folk, direkt lejda av de härskande grupperna. Banditismen blir, t o m när den utgör tillflykt för de förtryckta — som under långa tider i Brasilien — nästan med nödvändighet auktoritär till sin organisation. Så mycket mer blir det fallet, när den träder i tjänst hos det härskande skiktet. Söderns politiker skaffade sig sina erfarenheter, när de sände sina väpnade politiska terrorlighör över gränsen till ”det blödande Kansas” 1859 för att skaffa sig grepp om de viktiga nya staterna. När inbördeskriget var slut, var de fast beslutna att göra de politiska följderna därav om intet — med samma metoder i större skala.

Ku Klux Klan trädde först fram 1865 och dess grundare var en demobiliserad general, N. Forest.

Vid sidan därav opererade andra grupper, t ex *Den vita kameliens riddare*. Deras målsättning var enkel: slå ned afroamerikanernas politiska emancipationssträvanden.

Det är märkligt, hur Ku Klux Klans tolkningar av Söderns samtida situation kommit att helt dominera världens bild av skeendet i Förenta Staterna efter inbördeskriget. Svenska historieforskare har accepterat och återgivit den, dess burskap har i nästan 100 år varit säkrat i den borgerliga begreppsvärlden. Södern framställdes som terroriserat av okunniga och samvetslösa våldtäktsmän av mörk hudfärg. De sista årens amerikanska forskningar har lett till en fullständig vetenskaplig omvärdering. Men det är Ku Klux Klans bild av historien som lever.

Ku Klux Klan bildades vid en tidpunkt, då afroamerikanernas rösträtt ännu inte var genomförd och deras politiska inflytande fortfarande intet. President Lincoln och hans närmaste efterträdare Andrew Johnson var båda i hög grad kompromissvilliga och opportunistiska politiker. De hade inget intresse för den politiska frigörelsens egenvärde. De bjöd tvärtom Södern en mycket förmånlig uppgörelse efter nederlaget, en uppgörelse som Johnson stod fast vid t o m efter mordet på Lincoln. Så snart 10% av väljarna i någon av de besegrade staterna svor lojalitet mot unionen, skulle staten återfå sin självstyrelse. 10% beräknades på de röstberättigade enligt *gällande* lag, d v s enligt tillståndet *före* inbördeskriget. Det betydde, att Söderns gamla herreskikt bjöds att återta makten på det lokala planet. Rösträttsfrågan skulle *sedan* avgöras av den enskilda staten själv. Söderns pris var den rent rättsliga uppoffringen av slavsystemet. 1866 segrade de småborgerlig-demokratiska elementen inom det republikanska partiet stort vid kongressvalen. Presidenten tvangs acceptera, att afroamerikanernas rösträtt sattes som villkor för sydstaternas upptagande i unionen. Det skedde under ständiga sabotageförsök.

I detta läge kom de lagstiftande organen i alla 11 sydstaterna i händerna på radikala republikaner och afroamerikaner — de senare utgjorde i flertalet stater omkring eller över hälften av de röstberättigade. De nya härskarna genomförde viktiga reformer. Söderns obefintliga eller försumpade skolväsen reorganiserades. Antalet nya skolor var större än någonsin i Söderns historia. Förvaltningen moderniserades, viktiga juridiska bestämmelser till de breda folklagrens rättsskydd genomdrevs. De radikala maktbärarna var inga moraliska änglar — korruptionen var vad den dittills alltid varit i amerikansk politik. Men man är numera klar över, att Södern aldrig varken tidigare eller senare, styrts bättre och upplevt en så välbehövlig sanering.

Redan innan reformpolitiken började, hade Ku Klux Klan och dess gynnare sökt upphäva sig till sin egen lags utövare i Södern. Terror- och mordaktionerna fick sådant omfång, att kongressen i Washington inskred och lagstiftade mot organisationen.

I detta läge inträffade en i amerikansk politik ödesdiger och betydelsefull alliansbildning. Klassmotsättningarna visade sig gå tvärs igenom partisystemet. Den storindustriella flygeln inom det republikanska partiet, särskilt den s k Ohio-gruppen, gjorde upp med Söderns demokratiska partis valapparat, traditionellt behärskad av det gamla överskiktet. Storborgerligheten fruktade radikaliseringen och var beredd att hellre låta Södern återgå till sin gamla politiska struktur. De radikala sydstatsregimerna hade ingen annan våldsmakt att sätta upp mot Ku Klux Klan än de federala trupperna. Gradvis drogs dessa bort från Södern. Den sista kontingenten lämnade sina förläggningar på order av president Rutherford Hayes 1877. Hayes var en Ohio-republikan och hade intrigerats fram av storfinanserna som republikansk presidentkandidat. När trupperna drog sig undan stod den lagliga representationen utan försvar. Den hade valts enligt Förenta Staternas konstitution och enligt staternas valordningar utifrån den allmänna rösträtts princip. Men *Ku Klux Klan* hade nu vapnen och var överlägset som utgivare. Söderns gamla härskarskikt upphävde därför sig själv till "lag och ordning". Afroamerikanerna framtogs sin rösträtt och sitt inflytande i stat efter stat : i Tennessee 1869, i Virginia och North Carolina 1870, i Georgia 1871,

i Arkansas, Alabama och Texas 1874 och i Mississippi 1875. Sist föll Louisiana, Florida och South Carolina 1877.

Tre drag i denna auktoritära reaktion är av speciellt intresse. Först och främst grundläggs här alliansen mellan de reaktionära sydstatsdemokraterna och den republikanska storborgerliga högerflygeln. Det är en allians som nu, 100 år senare, fortfarande är det proletära Amerikas fiende, garanten för afroamerikanernas nedtryckande och för en aggressiv utrikespolitik. Denna allians har genomsyrat det amerikanska samhället med sin anda och sina värderingar i en grad som vi européer först de senaste åren blivit medvetna om. För det andra visade sig Klanens och dess uppdragsgivares seger bero på presidentmakten, snarare än på kongressen. Sedan kompromisspolitiker av nordstatskapitalismens märke manövrerats fram via presidentnomineringens vindlingar, kunde man utnyttja de radikala republikanernas röster, som alltså av partiloyalitet tillföll presidenter vilka sedan berövade sina partivänner och afroamerikanerna allt stöd i Södern. Detta är en typisk form av korporativ manöver — lojaliteten mot principprogrammet mobiliseras för personer, som i praktiken motarbetar det. För det tredje kom reaktionen att öva stort inflytande på den lägre bourgeoisien i Södern, framför allt de vita småbrukarna. Granger-rörelsen och populismen — de rörelser, som de småborgerliga grupperna i Södern stödde — utvecklades på många håll till afroamerikanernas motståndare. De stödde sig på taktiska resonemanget, att det var rädslan för afroamerikanerna, som framtvingade väljarnas lojalitet mot överklassväldet inom Söderns demokratiska parti. Försvann denna, och berövades afroamerikanerna sin rösträtt, skulle småbrukaropinionen kunna förmås att lämna partiloyaliteten. Detta var naturligtvis en felspekulation. Åtskilliga populisterna var medvetna om detta, men med opportunistisk och korruption vanns dock populistledarna i Södern över på den auktoritära linjen. Mot 1870-talets slut hade den auktoritära, våldspolitiska strömningen blivit Söderns statsauktoritet, smält samman med dess politiska struktur. Och 80 år senare kunde en författare i ett svenskt uppslagsverk på tal om Ku Klux Klan skriva om ett ” . . . naturligt avtynande, sedan normala förhållanden återinträtt.”

De ”normala” förhållandena har som känt blivit bestående. Störande moment i form av välmenande karriärfilantroper av typen King och Kennedy har smärtfritt kunnat elimineras. Den tyska och österrikiska utvecklingen är intressant, därför att den sociala formen av fascism, där framträder särskilt klart och utmejslat vid denna tid. I båda dessa länder var statsorganen — byråkrati, militär och feodalkapitalister endast i begränsad grad berörda av de borgerliga revolutionsförsöken i början av 1800-talet och 1848. Inför den frammarscherande arbetarklassen intog denna typ av statsmakt en hållning, som på en gång var grovt auktoritär och social.

Denna situation bestämde mycket av den tyska handels- och industribourgeoisins inställning. De fick kompromissa med de ultrareaktionära junker-elementen i en ovanligt stor utsträckning. De ville kompensera Tysklands sena industrialisering genom att med offensiv handels- och militärpolitik och med tullskydd och nationalistisk propaganda hämta in andra länders försprång. I den alltför långsamt växande marknaden, som karakteriserade den europeiska situationen efter 1870 behövde de statens skydd mot konkurrens. När junkrarna höll nere köpkraften hos den fattiga landsbygdsbefolkningen, förmådde stadsborgerligheten inte angripa detta halvfeodala löne- och arbetssystem. I stället frestades de att kompensera sig med profitterna från den väntade upprustningen. Ur detta komplex av intressen och maktkombinationer föddes myten om den tyska överbefolkningen, expansionskraven och det nationella övermodet.

Man kan tala om tre linjer i den auktoritära reaktionens frammarsch i Tyskland under perioden 1870-1914. Den första var statsmaktens, arméns och junkrarnas. De bejakade från början den centrala statsmaktens utbyggnad, den utrikespolitiska expansionen och det inre undertryckandet

av oppositionen.

Den andra linjen gjorde sig gällande inom den tyska liberalismen. Inom det 1861 bildade Framstegspartiet (Deutsche Fortschrittspartei) framträdde en högerflygel, som tidigt svarade på upprustningspolitikens och den nationella maktpolitikens signaler. 1866 bröt sig denna flygel ut och bildade det nationalliberala partiet. Detta parti stödde upprustningen, hjälpte Bismarck att genomföra förbudet mot socialisterna 1878, och blev en entusiastisk stödtrupp åt regeringens förtryckspolitik mot den polska minoriteten. De utnyttjades också skickligt av Bismarck för att hävda den centrala statsmaktens intressen mot katolska kyrkan (den s k kulturkampen). Bismarck förstod, att deras liberala tradition kunde få utlopp i kampen mot kyrkans makt över samhällsliv och undervisning. Med suverän skicklighet använde han denna liberalism som stöd för att stärka den preussiska och rikstyska statsmakt, med vilken han sedan framgångsrikt kunde terrorisera både liberaler och socialister. De två högerpartierna i riksdagen vid denna tid — Deutsch-konservative Partei och det mer moderata Deutsche Reichspartei (i Preussen kallat de frikonservativa) — sammanslöt sig 1918 i Deutschnationale Volkspartei, som 1933 ingick i koalitionsregering med Hitler. Nationalliberalerna å sin sida ombilade sig 1919 till Deutsche Volkspartei, som 1932 ingick överenskommelse om gemensam valfond med nationalsocialisterna och några månader senare röstade för Hitlers fullmaktslag.

Den tredje linjen representerades av de fascistiska rörelserna utanför det etablerade parlamentariska partischemat. Dessa rörelser hade något olika utgångspunkter men förenades i en socialt betonad fascism.

Den kristligt-sociala riktningen inom den fascistiska massrörelsen manifesterade sig i det av hovpredikanten Adolf Stoecker 1878 bildade *Christlich-soziale Arbeiterpartei*. Detta parti var det första i Tyskland som presenterade en klar antisemitisk ideologi i den modernare form som vi känner från nationalsocialismen. Antisemitismen ingick i en social ideologi. Motarbetandet av judiska intressen skulle öka utrymmet för icke-judisk småborgerlighet i det ekonomiska livet. Allt detta ingick i en kristligt motiverad, patriarkalisk socialreformism, ägnad att stimulera de breda folklagren till solidaritet med den wilhelmska staten.

Med samma syften men från annan utgångspunkt arbetade den stortyska eller alltyska riktningen, som stod i nära kontakt med de härskande kretsarna. Hit hörde framför allt den av justitierådet Heinrich Class ledda organisation, som bildats 1891 och som efter 1894 blev känd som *Alltyska förbundet* (Alldeutsche Verband). Detta var den första organisation i Tyskland, som framträder med ett fullständigt program för den fascistiska staten. Det är den första organisation som officiellt lanserar begreppet nationell socialism, d v s statsledd auktoritär ”samverkan” mellan borgarklass och arbetarklass för den borgerliga makten och dess utvidgning. Bredvid alltyskarna stod propagandaorganisationer som Deutsche Flottenverein och Deutsche Wehrverein, som mer specifikt propagerade för upprustning och aggressiv utrikespolitik.

Mer avlägsna från statskretsarna stod två andra smärre fascistiska partier, som framträdde 1889-90. Det ena kallade sig *Deutsch-soziale Partei* och antydde därmed sin nationalistiska och socialreformatoriska fascism. Det andra började sin bana under namnet *Antisemitische Partei* och antog sedan skylten *Deutsche Reformpartei*. Vi finner här samma förening av reformism, tysk nationalism och antisemitisk kompensation för socialismen. Båda partierna förenades 1894 i *Deutschsoziale Reformpartei*.

Betydelsefulla är dessa olika organisationer, därför att de klart manifesterar en socialfascistisk inriktning och idébildning. De angriper den liberala kapitalismen för social likgiltighet. Den ekonomiska liberalismen är för dem en fara för rikets enhet och kraftutveckling, eftersom den

accentuerar klasskillnader och medför bildandet av ett industriellt proletariat. Botemedlet härför är en *med statens hjälp korrigerad och organiserad kapitalism*. För att stärka småborgerlighetens och arbetarklassens solidaritet med en auktoritär borgerlig statsmakt skulle de fascistiska rörelserna skenbart angripa det liberala borgardömet från ”vänster”.

Det var här inte bara fråga om vanlig allmosepolitik. Det var en ny syn på kapitalismen. Det var ett förebådande av idén om det korporativa kapitalistiska samhället, där alla grupper knutits till och organiserats in under en patriarkalisk, auktoritär storborgerlig statsmakt. I sitt riksdagstal vid debatten om pensions- och invalidförsäkring 1889 talade Bismarck bl.a. om den stora fördel det ur lojalitetssynpunkt innebar att ha mer än 1/2 miljon små statsrätttagare.¹¹ Och året därpå skrev kejsar Wilhelm själv i ett utkast till social-reformatoriskt program:

”För att åstadkomma social fred mellan arbetsgivare och arbetstagare vore det högst verksamt, om arbetsreglementena vid fabrikerna inte ensidigt presenterades från arbetsgivarna utan i gemenskap med företrädare för arbetarna kunde förhandlas fram.”¹²

Intressant är, hur de nya, fascistiska organisationerna redan i sina yttre beteckningar ger uttryck för sin sociala reformism: ”tysk-social”, ”reformparti” och t.o.m. ”arbetarparti”. Det var ett slags folkhemsidéologi, som här fick sitt uttryck. ”Folket” skulle sammansvetsas och motsättningen borgarklass-arbetarklass undertryckas till förmån för underkastelse under den borgerliga statsmakten. Mest förbluffande är kanske i detta avseende det alltyska programmet. Där förespråkades anfallskrig samt utstötande av judar, polacker och alla andra nationella minoriteter ur den tyska folkgemenskapen. Samtidigt förklarades:

”Ett radikalt arbetarparti, som står på statens, nationens och monarkins grund, har vårt offentliga liv plats för och kan kanske till och med ha god användning för . . .”¹³

De kristligt-sociala och de tysk-sociala riktningarna hade delvis olika utgångspunkt. De tysk-sociala gick tillbaka på en hednisk-romantisk människosyn, i vilken ledarnas och de starka nationernas nödvändiga självhävdelse ställdes emot den som sentimental och utvecklingsfientlig betraktade kristna människokärleken. Den senare byggde å sin sida inte på någon verklig solidaritetstanke utan var en patriarkalisk, ”utgivande” kärlek. Båda riktningarna drevs trots olikheterna åt samma håll. Deutschsoziale Reformpartei sprängdes åter i två grupper, som på nytt förenades 1914 i *Deutschvölkische Partei*. Vid krigsslutet uppgick sedan detta i *Deutschnationale Volkspartei*, som då bildades i nära anknytning till alltyskarna och med de två gamla högerpartierna — tysk-konservativa och rättspartiet — som stomme.

De kristligt-sociala splittrades 1895. En högerfraktion under Stoecker hamnade småningom också hos *Deutschnationale Volkspartei*. Den andra fraktionen leddes av teologen Friedrich Naumann. Han var bekant bl.a. för sin bok ”Mitteleuropa”, där han pläderade för den stortyska imperialismen. Naumanns fraktion kallade sig sedan 1896 *National-sozialer Verein*. Den upplöste sig själv 1903, varvid en grupp under Maurenbrecher övergick till socialdemokraterna. Naumanns kvarblivna anhängare, förstärkta med en grupp utbrytare av högerliberalt märke anslöt sig 1909 till det frisinnade liberala partiets högerflygel (*Freisinnige Vereinigung*), som 1910 uppgick i ett nytt liberalt parti, *Fortschrittliche Volkspartei*. Det är egenartat men ytterst intresseväckande, hur de socialt betonade fascisterna förenar sig än med liberaler, än med socialdemokrater, än med den gamla högern. Socialliberal reformism, social fascism, nationell ”socialism” — gränsen visade

¹¹ Höhn: *Die vaterlandslosen Gesellen. Die Sozialdemokratie im Licht der Geheimberichte der preussischen Polizei*, s LVI (Köln 1964).

¹² Pross : *Die Zerstörung der deutschen Politik*, s 57 (Frankfurt/Main 1959)

¹³ Pross, a a, s 129.

sig synnerligen flytande.

Stoeckers kristligt-sociala parti hade en samtidig motsvarighet i Österrike. Från 1880 framträdde i Wien ett parti — men här på katolsk grund — som kallade sig kristligt-socialt, och som leddes av dr Karl Lueger. Också här var socialreformismen, lojaliteten mot staten, antisemitismen och antisocialismen de framträdande dragen. Luegers parti kom att behärska den lokala politiken i rikshuvudstaden under en lång period, och Lueger var överborgmästare åren 1897-1910. Ännu idag bär en del av Wiens berömda centrumgata Ringen namnet ”Dr Karl Lueger-Ring”.

Luegers parti tillvann sig intresse och uppskattning i hovkretsarna. Den österrikisk—ungerska staten var äldre och konservativare än sin tyska motsvarighet. Trots den tyska socialistlagen som var i kraft 1879-90, var Österrike—Ungern en betydligt reaktionärare stat där mötesförbud, polismord och militär skottlossning mot arbetarrörelsens aktivister var vanligare än i Preussen. Särskilt gällde detta de icke-tyskadelarna av dubbelmonarkin. Den österrikiska statsmakten hade s.a.s. en låg toleransnivå. När arbetarrörelsen kraftigt tillväxte, blev därför behovet och intresset av ett aggressivt reaktionärt parti med bred anslutning uppenbart. Så mycket tydligare framstod detta, som en sådan basorganisation också behövdes för att verka sammanhållande på de många olika riksdelarna i Österrike—Ungern.

I den österrikisk—ungerska riksdagen fanns sedan tidigare ett katolskt, konservativt och junkerbetonat parti, adels- och bondepartiet. Det ägde betydande stöd bland den breda bondebourgeoisien. 1907 förenade sig de kristligt-sociala med detta parti, som därefter var riksdagens största. Företeelsen var märklig såtillvida, att det var fråga om en mycket bred förening av storstadens småborgerlighet med huvudmassan av lantbourgeoisien. Efter världskriget var dessa grupper samlade i Österrikes kristligt-sociala parti, ledande regeringsparti under hela mellankrigstiden i den då helt tyskspråkiga österrikiska republiken. 1934 slog de med vapen ner arbetarrörelsen och upprättade en fascistisk diktatur.

Men vid sidan av Lueger och den habsburgska monarkin framträdde en annan auktoritär strömning. Den var renodlat tysknationell, fientlig mot katolska kyrkan och mot en självständig österrikisk statsbildning. Som dess chefsideolog framträdde junkern, friherre Georg von Schönerer, ledamot av österrikisk—ungerska riksdagen och ivrigt verksam för den s k stortyska idén — d v s samlingen av alla tyskspråkiga folkelement i mellersta Europa och deras herravälde gentemot övriga nationella och etniska grupper. Naturligtvis måste Schönerers rörelse komma i skarp motsättning till den kristligt-sociala riktningen (utan att denna fördenskull blev mindre fascistisk). Hela hans program innebar det österrikisk—ungerska kejsardömetts upplösning och en rikstysk och preussisk dominans i Centraleuropa.

I ”Min kamp” härledde Hitler sina uppfattningar uttryckligen till von Schönerer och Lueger — den förstnämnde prisade han för hans stortyska idealism, den andre för hans förmåga att skapa en massbasis för fascismen.

På grundval av Schönerers idéer bildades 1903 det s k Tyska Arbetarpartiet i Österrike, ett fullt utbildat nationalsocialistiskt parti 17 år före Hitlers eget. 1918 började det att kalla sig Tyska Nationalsocialistiska Partiet och delades vid fredsslutet i ett tysk-österrikiskt och ett inom Tjeckoslovakien verkande parti. Vid Hitlers intåg i Österrike 1938 tog detta parti över den lokala makten efter att redan tidigare ha gjort kupp försök mot den kristligt-sociala diktaturen och mördat dess regeringschef Engelbert Dollfuss.

Över hela den del av världen, som kring 1900 hunnit beträda kapitalismens väg, utkristalliserades samma typ av reaktion som här nyss skildrats. I flertalet länder var det redan fråga om en fullväxt form av fascism och fascistiska rörelser. I några gjorde sig den sociala reaktionen ännu bara

gällande som tendens. Men uppenbart är, att fascismen inte är något som framträdde först i samband med första världskrigets slut eller var primärt orsakad av krigets följdföreteelser. Det är ett omdöme som gäller inte endast om fascismen som borgerlig auktoritär reaktion i allmänhet utan också om de fascistiska mass- och folkrörelserna.

Så spåras t ex tydligt de auktoritära krafternas tillväxt också i en rad andra länder utöver de förut nämnda. I Ungern baserades 1867 års österrikisk—ungerska författning på vad som kallats ”dualismen”, d v s de tysk-österrikiska och magyariska överskiktens gemensamma dominans över slaver, sydslaver, rumäner samt hela rikets arbetarklass. Redan detta förhållande verkade stimulerande på de stor-ungerska tankar, som sedermera blev ett framträdande ideologiskt drag inom den starka och mångsidiga ungerska fascismen. På 1870-talet igångsattes också en energisk magyarisering inom den ungerska rikshalvan, innefattande ett administrativt, och språkligt-kulturellt tillbakaträngande av de icke-ungerska folken.

Mot denna bakgrund av hård magyarisk statsauktoritet fick det politiska frisinnet i Ungern ytterst svårt att göra sig gällande. Det rådde förbud t o m mot användandet av röda fanor och motbeteckningar som ”socialistisk” i organisationsnamn. Inte ens i det ungerska parlamentet — till vars deputeradekammar endast 6% av den vuxna manliga befolkningen hade rösträtt och valbarhet, och till vilken valen var offentliga — gick oppositionen säker. När deputerade från oavhängighetspartiet (den frisinnade borgerligheten) motsatte sig regeringens rustnings- och expansionspolitik — påtryckt från Berlin — lät konseljpresidenten greve István Tisza polisen leda ut de mest misshagliga ledamöterna. Den av Tisza 1910 grundade valorganisationen Nationella arbetspartiet var en drivande kraft bakom våldspolitiken mot Serbien, liksom bakom hela det österrikisk—ungerska engagemanget i första världskriget. Ännu ett steg till höger därom stod det s.k. *Konstitutionalistpartiet*, lett av jordmagnaten Gyula Andrassy och präglad av en säregen, men inte ovanlig kombination av extrem tyskvänlighet och antikyrklighet man kan jämföra med stortyskarnas och Bismarcks ”kulturkamp”, denna skenliberala antireligiositet, vars mål var en stark statsmakt i den starka kyrkomaktens ställe. Ur bägge dessa grupperingar rekryterades det ledande skiktet i mellankrigstidens fascistiska regeringsparti i Ungern, Enhetspartiet. Varken Nationella arbetspartiet eller Andrassys parti var massorganisationer av t ex det wienska kristligt-sociala partiets typ. De var parlamentariskt-byråkratiska grupperingar som övade kontroll över valen och stod således nutidens korporativa kontrollorganisationer närmare än vad Luegers eller Hitlers rörelser strängt taget gjorde.

En mer fortlöpande kontroll över landsbygdsbefolkningen utövade de ungerska jorddrottarna genom OMGE, ett slags agrarförbund med föregivna kooperativa idéer, men i rea liteten helt kontrollerat av adeln. Det påminde om det samtida preussiska Bund der Landwirte, i någon mån också om det svenska Sveriges agrarförbund, bildat på 1890-talet som en protektionistisk och reaktionär påtryckningsorganisation.

I Ryssland sökte regeringskretsarna under denna tid av demokratiseringskrav och stegrad revolutionär aktivitet att driva en politik, där terror gick sida vid sida med reformer, bl.a. avsedda att stärka bondebourgeoisien på den gamla adelns bekostnad (Stolypins jordreformförslag). Man uppmuntrade också bildandet av massorganisationer, som kunde kontrolleras av polisen. I anslutning till de politiska grupperna till höger om det liberalkapitalistiskt sinnade s k kadettpartiet (Konstitutionella demokraterna) organiserades i början av revolutionen 1905 de s.k. ”svarta hundraena”. Det var en religiös, monarkistisk och antisemitisk organisation, rekryterad främst ur småborgerskapet och använd vid gatubråk och repressalier mot enskilda. Med sina massdemonstrationer, kors och helgonbilder, med sin ålderdomliga folklighetsromantik, sin odisciplinerade religiösa väckelsestämming och sin halvt i vända utövade förstörelselusta, tillhör

de svarta hundradena de mest säregna och psykologiskt fångslande av sin tids auktoritära massrörelser.

På en annan social bas stod de organisationer, som bland arbetarna bildades av personer med anknytning till polisen ("polissocialismen"). Dit hörde främst det under prästen Grigorij Gapon 1902 bildade "Förbundet av Petersburgs arbetare". Det hade fått stor anslutning inte minst bland de från landsbygden inflyttade arbetarna. Gapons idéer var av enkelt slag — direktkontakten mellan kejsarmakten och "folket" skulle återställas. Byråkratin stod hindrande för självhärskardömet's mystiska naturliga själsgemenskap med det enkla folket (tanken känns igen i mer rationell form i den tyske socialdemokraten Lassalles tes om monarkin som en "folklig" institution, som kan stödja lönarbetarna mot bourgeoisien).

Vid de väldiga strejkerna i januari 1905 gjorde Gapon ett försök att få de strejkande under sin ledning. Han lät med polisens goda minne sitt förbund ställa sig i spetsen för en demonstration som i ofarliga former skulle kanalisera arbetarnas krav. Kravet på 8 timmars arbetsdag togs emellertid upp. Skrämda av den enorma anslutningen — många fler än Gapons anhängare demonstrerade — fann sig myndigheterna plötsligt ha mist kontrollen över hela skeendet. Gevärseld öppnades på kort avstånd mot den ordnade och lugna demonstrationen. 800-1000 döda och 5 000 sårade var "den blodiga söndagens" facit.¹⁴ Gapon gick i landsflykt, tog där kortvarig kontakt med revolutionära grupper, men blev sedan polisagent och mördades av medlemmar i det socialrevolutionära partiet. Det sistnämnda visade sig också ha utvecklats till en bastion för polisen, i det att provokatören Azev under många år satt som chef för dess terrororganisation. Gapons rörelse blev en av de första illustrationerna till regeln, att den massrörelse inom en auktoritär allians, som storborgerligheten inte kan kontrollera, slår den ner.

Tydliga auktoritära tendenser gjorde sig gällande i en rad andra länder: João Franco's diktatur i Portugal 1906-08, som temporärt sopades undan vid monarkins störtande, de svåra konflikterna i Italien på 1890-talet med militärangrepp, ståndrätter och det långa undantagstillståndet 1898-1900, liksom de reaktionära, ryskstödda kupperna i Bulgarien 1881 och 1886. I Rumänien störtades den frisinnade Alexander Kusa 1866, när hans rättsliga och ekonomiska reformer ogillades av den halvfeodala godsägarklassen och kyrkan. En märklig utveckling gjorde sig gällande inom det storborgerligt dominerade *liberala partiet* i Rumänien, som med Ion Bratianu som ledare behärskade administrationen och kontrollerade alla valprocedurer under perioden 1876-88. Dess nationalism, som ursprungligen riktat sig mot den turkiska överhögheten, övergick med tiden i en ytterligt brutal politik mot alla vänstertendenser och i en rå, osminkad antisemitism. Definitivt övergick partiet till den auktoritära reaktionen, då man i samverkan med de konservativa blodigt nedslog lantproletariatets och småböndernas landsomfattande revolter 1907 — händelser som bildar bakgrund i Zaharia Stancu's roman *Djävulens plogfåra*. Senare, under mellankrigstiden, blev det liberala partiet en av stöttepelarna i den reaktionära diktaturen.

Även i Sverige begynte vinden blåsa i en riktning, som förebådar 1914 års bondetåg, Holtermanska kåren och Finlandsfascismen. I den under 1880- och 1890-talen aktuella tullfrågan

---

¹⁴ Gapons roll i samband med demonstrationen och strejkvågen i S:t Petersburg är dunkel. Alan Moorhead uppger, att inrikesdepartementet i förväg beslutat sig för att häkta honom. Likväl lät han kvällen före demonstrationen fotografera sig tillsammans med en hög polisofficer på ett stort möte. Vid själva demonstrationen gick han bland de främsta, men undkom utan skador vid beskjutningen. Egendomligt är också, att Gapon ville låta överlämna en böneskrift från demonstranterna till tsaren. Genom stadens högsta polisledning borde han rimligen ha vetat att tsaren var bortrest. Möjligt är, att Gapon var ett redskap i en inre konflikt inom de härskande skikten, att han sökte mobilisera en massbasis för den extrema högern mot den mer reformvänliga delen av storborgerligheten och ämbetsmannakåren, och att det speciellt var de senare som ville krossa hela hans aktion. Möjligen förklarar detta de styrandes ryckiga och motsägelsefulla handlande i sammanhanget.

blandades politiska spekulationer av intressant natur. När den ultrakonservativa falangen av godsägare, nya industrimän av typen de Laval samt vissa militärkretsar startade agitationen för tullar och rustningar, för en protysk orientering i utrikespolitiken och en hård politik mot Norge, saknade de två ting: en bred folklig och parlamentarisk basis samt en fråga att koncentrera striden kring. Frågan kom med 1880-talets svåra omställningskris, särskilt påfrestande för de mindre jordbruken. Den parlamentariska basen avsåg man att förskaffa sig genom att med tullfrågan som verktyg spränga det moderata Lantmannapartiet, som sedan 20 år tillbaka utgjort ett hinder för en aggressiv rustningspolitik och i regel varit på sin vakt mot försök från statens sida att undertrycka frisinnade och radikala strömningar. Med tullarna skulle man kunna finansiera rustningarna utan att hindras av bondebourgeoisens motkrav om grundskatteavskrivning (vilket den nya industrin och frälsejordägarna vanligen motsatte sig). Med en antiliberal masstämmning inom småborger-skabet skulle man få stöd för åtgärder mot ”socialistfaran” och för en nationalistisk, tysk-inspirerad utrikespolitik innefattande maktspråk mot Norge. Det är också nu den antiryska stämningen sprids i landet — från Ryssland över de preussiska hamnarna kom rågimporten, som var ett gemensamt hot mot de svenska och de preussiska godsägarna.

Ur hela detta spel föds den moderna politiska reaktionen i Sverige. I denna period löper rot-trådarna till nationalromantiken, till Heidenstams, Fredrik Bööks, Per Hallströms och Sven Lidmans storsvenskhet och folksjälmystik, till Carl Larssons rasism, professor Kjelléns nationalsocialistiska statsteori — kort sagt till allt det som i årtionden har präglat tankeliv, skolböcker och universitetsundervisning och blivit ett med den svenska korporativa indoktrinerings-apparaten.

1880-talets liberaler och moderata lantmannapartister såg detta perspektiv ganska klart. ”Jag hör skatorna skratta, man väntar främmande”, yttrade den gamle upplysningsliberalen S.A. Hedin inför den protektionistiska anstormningen:

”... emot skyddsvännernas egen avsikt och vilja ... genom andras tillskyndelse har det kommit därhän, att vid den stundande voteringen vi skola votera om två ting, om ett som synes, nämligen spannmåls-tullar, och om ett som icke synes, och som av talaren på vänersborgsbänken betecknades såsom 'det nya systemet'. Han menade säkerligen det nya systemet — i tulltaxan. Men i förening med detta system ser jag ett annat nytt system, på ett annat område, där vi icke vilja hava någon förändring”.

Hans liberale kollega på stockholmsbänken, redaktören Gustafsson, gav en ganska träffande bild av reaktionens nya försök att skaffa sig en bred basis:

”... jag tror herrarna skola få en bättre syn för detta, om herrarna se efter, vilka de pressorgan äro, som nu med feberartad iver yrka på skyddstullar. De är just desamma, som här i många år icke haft ord nog föraktliga, då de talat om 'bondehopen', icke tillmälen nog svåra mot denna av dem missaktade bonde-majoritet. Men nu smekes denna bonde-majoritet, och nu säga dessa reaktionära organ till lantmännen: 'Ni äro riktiga svenskar. Sanna patrioter, patrioter, som vilja skydda det inhemska arbetet! Men varför tala reaktionärerna så? Tro herrarna, att de göra det för skyddstullarnas skull? Nej! De göra det för skyddets konsekvenser, ty de veta mer än väl att skyddstullar och reaktion gå hand i hand och att om de kunna förmå lantmannapartiet att genom ett beslut om skyddstullar underteckna ett slags paktum med bakåtsträvarna, ja då är också detta partis makt bruten. Då står fältet öppet för reaktionen.”

Den moderatkonserverive godsägaren från Halland, Ivar Lyttkens, såg också den större politiska planen:

”Det är för mig icke en främmande tanke, att under eller bakom dessa nu pågående agitationer för spannmålstullar ligger ett annat ändamål, och det är huvudsakligen för att uttala detta, som jag begärt ordet. Mina herrar, det finnes här vid riksdagen ett parti, det s k lantmannapartiet, vilket åtminstone åtnjuter landsbygdens förtroende. När man nu hör vilka personer, som här visa sig så måna om vår välfärd, så ligger det mycket nära till hands att utfundera, att till äventyrs åtskilliga krafter äro i

verksamhet med uppgift att söndra för att få härska, och därför anser jag att vi kanske stå inför en farlig vändpunkt, ty om partiet splittras, så skulle det kunna komma andra förhållanden, som måhända voro mindre angenäma än de nu varande.”

Lyttkens tyckte sig också skönja hur ”en del vill nyttja spannmålstullarna som medel för att driva storpolitik” och hans meningsfrände, friherre Fock, påminde om hur i Frankrike tullarna tjäna till att finansiera ”ett system som kallas — revanche.”

Ån mer rakt på sak var en representant för den lägre lantbourgeoisien, Johansson i Noraskog, en man som talade sällan och inte var känd att i onödan bruka överord:

”Jag vill tillägga, att om man antager dessa spannmåls- och mjöltullar och sålunda, så att säga, importerar dessa nyheter från våra södra grannländer, så bör man tillika vara aktsam, att man därvid kan undgå de olägenheter av flera slag, vilka spannmålstullarna, i synnerhet i Tyskland, haft i sitt släptåg, jag menar socialistlagar, utvisningar, militärtvång och — brännvinsmonopol.”

Vilken slags åskådning representerade de krafter, som stod bakom det nya systemet? Det var en blandning av helt olika sociala krafter, som samlades i den protektionistiska alliansen och inom densamma skedde också med tiden vissa ideologiska förskjutningar.

De var anhängare av den personliga kungamakten, d v s de tänkte sig regeringen inte som en ansvarig grupp, utan som ett antal enskilda ministrar under statschefens ledning. Statschefen (som ju i detta fall bakom kulisserna hade starkare kontakter med militärledning och förstakammarpolitikernas kamarilla än med sina ministrar) kunde självständigt besluta och det stod sedan ministrarna fritt att nöja sig med beslutet eller ej.

”Dessutom får jag säga, att det dock ännu icke är regeringen, som regerar i Sveriges land, utan Konungen.”

Med dessa ord från storgodsägaren Boström lät protektionistledarna sin statsteori framskynta. Det var här fråga om ett avståndstagande även från den sk klassiska liberala parlamentarismen, trots att också den senare hade framgått i strid med den småborgerliga demokratin av jakobinsk modell och byggde på ett auktoritärt förhållande mellan individ och stat. Boströms yttrande gav S. A. Hedin anledning replikera:

”Vår regeringsform känner lyckligtvis icke till något personligt regemente och jag hoppas att, huru brokigt det än för närvarande ser ut här i landet, det icke skall finnas mycket stöd för några tendenser, som skulle peka i motsatt riktning. Det har förekommit anledning här att särskilt betona denna visserligen mycket gamla men likväl, som det synes, ännu nog allmänt förbisedda sanning.”

Hedin hade rätt uppfattat situationen. Men han hade orätt i fråga om regeringsformen. Rikets författning var högst lämpad för personligt regemente och oansvariga rådgivares manipulationer. Den har så förblivit, om också i ändrade former.

Reaktionens sociala teori uppvisade den välkända blandningen av auktoritär patriarkalism och socialt betonad antiliberalism. En av de främsta protektionistledarna, greve Sparre, gjorde 1886 en formlig krigsförklaring mot den ekonomiska liberalismen. Konkurrensen leder, menade han, till den svages nedtryckande och till kriser. Han refererade till

”... frihandelsdoktrinen, som förr eller senare måste leda till socialism”.

Man kan säga, att Sparre rent analytiskt accepterade marxismens utvecklingsbild men drog motsatta slutsatsen mot socialisterna. Staten — som borgerlig, patriarkalisk institution — skulle förhindra den ekonomiska och sociala utveckling, som befordrade lönarbetarklassens tillväxt, socialismen och internationalismen. Med skyddspolitiken skulle en proletarisering av den lägre lantbourgeoisien förhindras, med olika jordbrukspolitiska åtgärder skulle man söka behålla en

småbourgeoisi inom agrarnäringsarna som barriär mot en politisk radikaliserings, med åtgärder för torparna skulle man hindra deras förvandling till rörliga lönarbetare och understödja deras bundenhet vid jorden.

Naturligtvis var en politik av detta slag i många stycken ett krasst intresse för de protektionistiska storagrarnerna. Man ville behålla landsbygdens arbetskraftsreserv. Man ville förhindra emigrationen för att i stället låta de stora ungdomskullarna vandra in i det allmänna värnpliktssystemet och bli redskap för den militära styrkepolitiken åt väster och öster.

Men det vore fel att reducera frågan till sådana enkla termer. Den protektionistiska reaktionen var något annat och vida mer än en brutal och direkt intressefilosofi. Inte minst dess realpolitiska resultat visade detta.

Protektionismen bars upp av tre element, alla med i grunden motstridiga intressen: feodalkapitalisterna, den nya nationella industribourgeoisien samt breda grupper inom den lägre lantbourgeoisien. Livsmedelstullar skulle gynna feodal-kapitalisterna och lantbourgeoisien men tendera att höja arbetskraftskostnaden för industrin. Militärbördorna skulle välkomnas av de båda toppskikten men ogillas av lantbourgeoisien. Industrin skulle inte entusiasmeras av försök att hålla igen proletariseringen av småbrukare och torpare.

De reaktionära ledarnas prestation, deras seger över liberalismen, kom att bestå däri, att den förenade dessa olika element i en allians och överskyldde motsättningarna. Den höjde sig därmed till social maktteori på ett högre plan. Tullsystemet skulle skydda både det inhemska jordbruket och den inhemska industrin. Det skulle öka landsbygdens köpkraft och därmed hemmaindustrins marknad. Det skulle minska emigrationen och därmed förbättra arbetsmarknadsläget ur alla arbetsgivares synpunkt. Det skulle förbinda storbourgeoisi, småbourgeoisi och rentav delar av arbetarklassen i en nationell intressegemenskap med udden riktad åt utlandet. Köpkraftsexpansionen och nationalismen skulle bli cementen, som höll samman samhällsklasserna. Skräcken för den ekonomiska expropriationen, för utlandskonkurrensen, internationalismen och de sociala revolttendenserna skulle uppluckra motståndet mot upprustningen och förbereda mark för legala kampåtgärder mot arbetarrörelsen. Ökad köpkraft, skydd för sysselsättningen, nationell ”samarverkan” och ”solidaritet”, militarism och inrikespolitisk uniformering av åsiktsmönstret — allt detta känner vi igen, och det utgjorde grundpelarna i den auktoritära samhällsfilosofin, som sedan 1880-talet framträdde i det protektionistiska programmet. Man angrep liberalismen skenbart både från höger och från ”vänster”. Både rustningarna och de skydds- och socialpolitiska momenten i denna politik gav åt den borgerliga staten en framträdande roll som övervakare, aktiv styrningsmekanism och korporativ relä för de i den nationella alliansen ingående parterna.

Den auktoritära taktiken hade vackra framgångar. Den sprängde Lantmannapartiet i två fraktioner, den framtvang avgång för den moderatliberala ministären och öppnade väg för Bildts, Åkerhielms och Boströms regeringar. Den fångade in bondebourgeoisien i ett mer konservativt-nationellt tänkesätt och fick den i viktiga stycken att solidarisera sig med storborgerligheten, upprustningen och statens nya roll. När det splittrade Lantmannapartiet återförenades 1895 låg dess medelproportional betydligt mer åt höger än förut. På en viktig punkt led reaktionen nederlag. Lagen mot samhällsfarlig agitation, som framlades av den Bildtska regeringen väckte olust bland de ännu misstänksamma lantmännen och dess viktigaste avsnitt ströks. Men åtalen regnade dock tätare än förut mot radikala agitatorer och skribenter. Mästerlig är också protektionisternas förmåga att göra en nationell myt av en fullständig feltolkning av frågan om spannmålsförsörjningen. I agitationen bland jordbrukarna heter det, att Ryssland är skuld, den ryska rågen tvingar vårt inhemska jordbruk att odla vårsäd för export till England och tar ifrån Sveriges jordbrukare deras hemmamarknad. I verkligheten var raka motsatsen fallet: när

spannmålstullarna föll i England på 1840-talet, stimulerades spannmålsodlingen i Sverige att förskjuta tyngdpunkten mot vårsädesodling. Följden blev att brödsädesodlingen inte tillväxte lika hastigt som befolkningen – därav kom importen. Och efter spannmålstullarnas införande steg brödsädesimporten ytterligare. Men detta var inte det väsentliga. Den nationalistiska myten var väsentligare. Föreställningen överflyglade verkligheten.

Den speciella form av social fascism, som kommer till uttryck i det protektionistiska samhällsperspektivet, undergick de följande decennierna en utveckling, i så måtto att den tillförs nya och modernare moment. 1880-talets protektionist-ledare hade varit fiender till utvidgad rösträtt. Men 1890-talets och sekelskiftets ”unga” höger hade börjat tänka i något andra termer. Konservativa kulturspetsar som Heidenstam och Hallström lät beskåda sig i 1902 års stora rösträttsdemonstration och Heidenstam skrev sin ”Medborgarsång” — ofta citerad bland liberaler och socialdemokrater.

Det var här inte alls fråga om en frontförändring utan om en vidgning av reaktionens taktiska perspektiv. I ”Medborgarsången” hade Heidenstam skenradikalt angripit penningens makt (”det är skam, det är fläck på Sveriges banér/att medborgarrätt heter pengar!”). Han spydde sitt förakt mot röstningsproceduren, där man vägdes ”i köpmäns mitt/likt penningepåsar på vågar”. I stället åkallade han den gamla historiska lögnen om forntidens ”fria” odalbönder och vikingar (”och därför vilja vi rösta fritt/som förr bland sköldar och bågar”). Svenskarna skulle inte ”kasta stenar på egen port”, dvs bedriva någon samhällelig kritik. De skulle bli ”ett enda folk”, dvs undertrycka klassmotsättningarna och enigt eftersträva vad Heidenstam och andra kallade nationell storhet.

Heidenstams politiska diktning är en blandning av Bismarck och Treitschke. Det skenbart ”folkliga” angreppet på penningväldet kombineras med nationell mysticism, enhets- och styrkedrömmar, samt tron på underkastelsen och lidandet som vägen till ”storhet” och nationell samling. Men medan Heidenstam ännu besvärades av humanistiska skrupler, hade dessa försvunnit inom den åsiktens riktning, som kallades 1914 års idéer och bl a företrädades av professor Rudolf Kjellén. Hos Kjellén framträder en fullständig fascistisk, eller som han själv kallade det, nationellt socialistisk åskådning. Kjellén var anhängare av allmän rösträtt. Han såg däri ett av medlen att stärka den nationella enigheten och bekämpa socialismen. I förening med en stark statsmakt, en socialfilantropisk reformpolitik och en hejdlös dyrkan av stormaktstanken och krigets ”höghet” och förädlande roll, skulle den skendemokratiska rösträttsutvidgningen tjäna att binda och solidarisera småborgerlighet och arbetarklass med det härskande skiktets makt.

Jag har utförligt uppehållit mig vid denna säregna riktning av svensk socialfascism, därför att förståelsen av dess innebörd är så utomordentligt väsentlig för uppfattandet av grundidén i ett auktoritärt och korporativt samhälle. Inställningen till rösträttsfrågan är inte någon mätare på konservatism och radikalism. Det enda betydelsefulla är dess syftemål och det större sammanhang varav den är en del. Jämför man Kjelléns inställning i rösträttsfrågan med uppfattningen hos en försiktigt frisinnad bondepolitiker som t ex Sven Nilsson i Everöd framstår Kjellén ytligt sett som den ”radikalaste”. Men i realiteten var läget ett annat. För Sven Nilsson var rösträttsutvidgningen ett medel att öka folkfriheten, att skapa en motvikt till den stat och den byråkrati, som han betraktade med lantmannapolitikerns misstro. För Kjellén var rösträtten däremot ett medel att överskylla motsättningarna och avvända invändningar mot att den byråkratiska statsmakten skaffade sig ökat grepp om medborgarnas liv. Den sociala fascismens framträdande betyder m.a.o. att en nydefiniering av innehållet i begreppen ”höger” och ”vänster” blir nödvändig.

Den kjellénska samhällssynen innehöll i själva verket en för sin tid mycket avancerad social fascism. Staten förutsattes spela en central roll inte bara politiskt och militärt, utan också som

ägare och förvaltare av naturrikedomarna och deras utvinning. En ur fascistisk synpunkt framsynt tanke hos Kjellén var också idén om första kammarens omvandling från en jord- och penningmagnaternas elitförsamling till en yrkeskammare av korporativ modell.

Tidigare har vi nämnt att borgerliga diktaturer som Napoleon I:s och Louis Napoléons också sökte stärka sin ställning genom att göra rösträtten allmän. Napoleon I:s regim övertrumfades i det avseendet den föregående direktorialförfattningen. Men ”radikalismen” beträffande själva rösträtten kombinerades med en sådan utformning av den statliga exekutivmakten och valmekanismerna, att rösträttsutövningen blev en prestigedemonstration för systemet, en manifestation av den nationella enigheten och viljan — viljan hos nationen som korporativ enhet under storbourgeoisens ledning.

Även i det brittiska riket träder under sent 1800-tal en politisk tendens fram, i vilken tvångspolitik och imperialism blandas med en ”folklig” och socialpolitiskt anstruken statsuppfattning. Det var en tendens som gjorde sig gällande både inom det konservativa och det liberala partiet.

Arbetarklassen i Storbritannien hade politiskt passiviserats och dess samlingssträvanden knäckts genom militäraktionerna i London och Manchester 1817 och 1819, genom nedsläendet av protestaktionerna i Birmingham och Newport 1839, häktandet av Chartist-rörelsens ledare Lovett och Stephens samt krossandet av det irländska upprorsförsöket under svältperioden i slutet av 1840-talet. En stark emigration hade lättat överbefolkningen i jordbruket och befriat det borgerliga samhället från en del av det radikala ledarskiktet. Betydande skillnader mellan bättre och sämre ställda arbetargrupper hade skapat en politisk kontrast mellan å ena sidan de mer skråbetonade fackföreningarna och å den andra de icke yrkeslärdade, breda proletära skikten samt småarrendatorer och lantarbetare.

Den brittiska borgarklassens taktik under 1800-talets slut gick ut på att splittra arbetarklassens olika skikt, att sätta det irländska proletariatet i motsättning till det engelska och skotska samt att försona och solidarisera särskilt de bättre ställda arbetarna med den imperialistiska utrikespolitiken.

Därför hade den konservativa regeringen 1867 gett rösträtt åt dem som ägde eller hyrde hus i stadsvalkretsarna, och den liberala regeringen vidgat detta till att gälla också för landsbygden.

(Det var delvis också en reflex av maktkampen mellan de två partierna. De konservativa hoppades kunna utnyttja en del arbetar- och småborgarröster mot de liberalt sinnade fabrikanterna. De liberala ville värva bondebourgeoisens och arrendatorernas röster mot de konservativa godsägarna.) Vid båda dessa reformer skilde man alltså ut de bättre ställda arbetarna från den proletära majoriteten, samtidigt som man starkt ökade antalet småborgerliga väljare.

På samma sätt sökte Disreelis konservativa regering 1874—80 lagstifta om förhandlingsrätt för industriarbetarna, samtidigt som man stoppade alla försök att organisera landsbygdens arbetare. Till sin avtalslagstiftning lade de konservativa f.ö. 1903 den bisarra lagen om överhuset som högsta domstol i arbetsrättsliga tvister.

Med en passiv och splittrad arbetarklass framför sig var borgarklassen inte i behov av en öppet auktoritär regim inåt. Försöken att neutralisera arbetarrörelsen kunde tills vidare ske med bibehållande av de formella borgerliga friheterna. Å andra sidan kunde detta resultat vinnas endast genom att arbetarklassen förmåddes stödja eller passivt acceptera den imperialistiska våldspolitiken utåt. Att den brittiska arbetarklassens tongivande grupper accepterade kolonialismens resultat utan att bekymra sig om de avlägsna (och enligt officiell uppfattning underlägsna) folk som betalade den, är kanske inte förvånande. Mer tragiskt är, att den härskande klassen kunde spela ut Englands proletariat mot Irlands och få vidsträckt sympati för en förtryckspolitik mot

irländarna som knappast hade sitt motstycke ens i de polsktalande områdena inom Tyska riket.

Gladstones liberala ministär 1880-85 ställde genom två stegvisa lagar Irland under ett ytterst skärpt polisiärt undantagstillstånd, som hårdnade ytterligare under den efterföljande konservativa regeringen.

Det fanns en väsentlig skillnad mellan Gladstone och de konservativa i den irländska frågan. De konservativa vägrade acceptera självstyrelse och reformer förrän de framtvungades med våld. De valde hellre ett permanent fascistiskt tillstånd på Irland. Gladstone — som genomgick en ideologisk radikaliserings, märklig för en så åldrig politiker — lät visserligen sin regering och sin polis bli våldsredskap för den engelska godsägararistokratins förtryck på Irland. Men han sökte en väg att inom borgerlig ram lösa konflikten. Hans förslag till ett irländskt provinsparlament 1886 kombinerades med ett agrarprogram avsett att skapa en bondebourgeois på Irland som barriär mot det agrara hel- och halvproletariatet.

Gladstones reformplaner ledde indirekt till en säregen vändning i brittisk politik. En våldsam mobilisering av den antiirländska och imperialistiska stämningen skedde. En utbrytning gjordes från det liberala partiet med bildandet av ett nytt parti, det liberal-unionistiska under Joseph Chamberlain. Chamberlain hade tidigare varit känd som ledare för den radikalaste flygeln i Gladstones parti. Med sitt krav på statskyrkans avskaffande och sina hotelser mot överhuset hade han utmanat den härskande konservativa opinionen. Med sitt socialpolitiska program hade han vunnit stora röstposter åt det liberala partiet. Hans idéer om statliga och kommunala ingripanden skrämde direkt anhängarna av den äldre liberalismen. Även Gladstone stod vid denna tid på en försiktigare linje.

Men bakom denna sociala radikalism låg en annan föreställning: det brittiska rikets storhet och internationella ledarposition. Socialreformer och rösträtt var för Chamberlain medel att solidarisera småborgerskapet och arbetarna med imperialismen, att göra expansionspolitiken till en angelägenhet, i vilken alla klasser och skikt ägde del.

Vad Chamberlain 1886 gjorde var för det första att förena sin egen ”vänstra” flygel med det liberala partiets yttersta höger, den gamla whig-aristokratin. Denna skenbart helt onaturliga kombination av ytterflyglar mot Gladstones fraktion blev förklarlig mot bakgrund av att imperialismen och kampen mot Irlands självstyrelse var det överordnade ändamålet med dess bildande. Liberal-unionisterna störtade Gladstones regering och förde en konservativ, irlandsfientlig ministär till rodret. För det andra uppträdde Chamberlain och hans nya parti till stöd för Ulster-gruppen och orangemännen, d v s Nordirlands fanatiska protestantiska lantjunkare, som höll den katolska befolkningen på Irland nere. Den yttre motiveringen härför var, att Gladstones irlands-program offrade de protestantiska arrendatorernas och lantarbetarnas intressen till förmån för de irländska katolikerna. Motiveringen var alltså social, skenbart folklig, medan den realpolitiska konsekvensen därav var ett försvar för jordägararistokratins herravälde över det katolska såväl som det protestantiska agrarproletariatet. Chamberlain slutade som minister i en konservativ ministär, uppgav inför sina konservativa partners oppositionen mot statskyrkan och lät alltmör den öppna imperialismen leda sitt politiska handlande. Liberal-unionismen och den delvis socialpolitiskt intresserade delen av det konservativa partiet kom att representera den sociala fascismen i Storbritannien. I moderlandet förblev den en strömning, som aldrig behövde övergå i öppet auktoritära former, därför att den engelska småbourgeoisien och stora delar av arbetarklassen infiltrerats av den och accepterade den imperialistiska politiken. Inåt överskyldes klassmotsättningarna. Priset för den inre sociala vapenvilan betalades med långa, blodiga inbördesstrider på Irland och en social konflikt i Ulster, som idag brutit ut i våldsam form. Den betalas alltjämt dagligen av de i de brittiskägda gruvorna förbrukade sydafrikanerna och av de angolaner till vars portugisiska

exploatörer Barclays Bank lämnat krediter. Den betalas slutligen också av den brittiska arbetarklass, som så förlorat i politisk kraft och medvetenhet, att den ännu efter 15 års amerikansk masslakt i Vietnam inte förmått en labourregering att överge sin officiella lojalitet med Pentagon.

Den nu gjorda snabba exposén visar, hur arbetarklassens framträdande som social maktfaktor allmänt möter borgerliga motrörelser av auktoritär natur. Med alla olikheter i skärpa och yttre former var det fråga om en för hela den kapitalistiska världen gemensam tendens. Den auktoritära reaktionen hade på allvar inlett försöken att bygga upp en massbasis. Staten började spela en roll inte endast som ren våldsmakt utan som en mer allsidig befrämjare av småborgerlighetens och delvis också arbetarklassens organisatoriska och ideologiska gruppering under storborgerlighetens ledning. Utan denna långa förberedande utveckling före 1914 skulle mellankrigstidens fascistiska reaktion och det senare steget över i det korporativa samhället inte varit möjliga i den form vi upplevt och upplever dem.

f) den breda offensiven

Vid tiden för första världskriget hade storindustrins genombrott i de kapitalistiska länderna efter 1890 kraftigt underbyggt stadsproletariatets styrka. Samtidigt kulminerade i de östeuropeiska kapitaliststaterna det agrara befolkningstrycket, som där inte nämnvärt modifierats genom emigration. Agrarproletariatets långvariga och blodiga motstånd fick en intensitet och bredd som aldrig tidigare.

Parallellt med allt detta aktualiserades på allvar förhållandet mellan imperialistiska och koloniala länder. Sedan opiumkriget mot Kina 1842 hade människo- och kulturuppfattningen i Västerlandet steg för steg med sig inorporerat tesen om olika nationers kvalitativa skiljaktigheter och om det naturliga i över- respektive underordnandeförhållandet dem emellan. Nu möttes denna redan absorberade och etablerade föreställning av de tidiga nationalrevolutionära aktionerna: revolution i Kina 1911, demonstrationer i Kairo 1919, uppror i Nyasaland 1915. I Indien genomförde Gandhi saltmarschen, på gatorna i Washington kämpade afroamerikaner med handgranater mot den vita terrorn.

Det stora fascistiska uppsvinget efter 1918 är först och främst en produkt av denna långsiktiga utveckling och de därav skärpta motsättningarna. Fascismen är ett utvecklingsstadium i borgarklassens kamp för sin makt och sin ledande roll. Den är inte en följd av tillfälliga, kortvariga kristillstånd — även om sådana i en del fall bidrog till dess framgång. Den är inte en plötslig, extrem avvikelse från ett normalmönster utan en bestående, allmän, i själva utvecklingen liggande tendens.

Det finns åtskilliga missförstånd i den förhärskande synen på fascismen under mellankrigstiden. Man har sökt undanskymma dess borgerliga karaktär genom att härleda den ur abnorma situationer, som den stora depressionen. Man har gärna velat uppfatta 30-talet som fascismens egentliga storhetstid och man har fäst blicken alltför mycket vid den tyska nationalsocialismen. Det är begripligt med hänsyn till de yttre följderna, men medför också att man underskattar andra delar av den fascistiska processen. Man vill också gärna alltför starkt betona de specifika fascistpartiernas roll. I själva verket är de endast en av fascismens sidor. Fascistisk reaktion uppstår även utan hjälp av partier som Hitlers och Mussolinis. Det väsentliga är att fascismen får en massbasis, inte så mycket var denna organiserad.

Det har också funnits en tendens att vilja betrakta dem som var motståndare till Hitler såsom även varande anti-fascister. I verkligheten har många fascister varit motståndare till Hitler och till stora delar av den tyska utrikespolitiken efter 1938. Den tyska nationalsocialismen betydde visserligen stimulans för fascistiska grupper i andra länder. Men olika fascistiska krafter var ofta djupt oense.

De blev för den skull inte mindre fascistiska. Tvärtom stämmer detta med fascismens förmåga och huvuduppgift: att samla motstridande grupper till kamp mot dem som vill angripa borgarklassens makt och att behålla den storborgerliga ledningen över denna fascistiska allians.

Den kraftigaste fascistiska vågen under mellankrigstiden kommer före 1930. Det kapitalistiska Europa hade vid denna tid 25 nationalstater (småriken från Luxemburg och nedåt oräknade). Av dessa övergick under 1918-30 hela 10 till fascistiska regeringssystem. Ytterligare 3 upplevde under samma period kortvarigare fascistiska diktaturer eller påtagligt halvauktoritära tillstånd. Under tiden 1930-40 övergick 7 stater till fascismen. Bland dessa var dock 3 som redan på 1920-talet upplevt samma typ av regim eller då levat under halvauktoritära förhållanden. De länder som övergick till fullständiga fascistiska regimer före 1930 hade också en större sammanlagd befolkning än de, i vilka en sådan övergång skedde mellan 1930 och 1940.

Man får nu inte för starkt betona gränsen mellan det fascistiska och det icke-fascistiska tillståndet, när man gör en översikt sådan som den här ovan. Gränsen till fascismen överskrids, när undertryckandet av storborgerlighetens fiender på en gång antar en öppet våldsam form och blir totalt. Självklart är, att innan denna gräns uppnås, kan fascismen ha avsevärda partiella framgångar. Under intryck därav kan det faktiska samhällsläget avlägsna sig mycket från det som kallas klassisk borgerlig parlamentarism som ju i sin tur redan innebär ett principiellt avståndstagande från den gamla folksuveränitetens idé av jakobinsk, småborgerligt-revolutionär modell. I de stater — i det kapitalistiska Europa 8 stycken — där det samhällsläget under mellankrigstiden inte övergick i den totala fascistiska formen, förekom likväl en fascistisk reaktion. Man grundlade där också förhållanden, som i det korporativa stadiet kommit att spela en betydelsefull roll. Det kan inte heller nog understrykas, att eftersom fascismen är rotad i den djupare allmänna utvecklingsprocessen i det kapitalistiska samhället, kan ett fascistiskt tillstånd av total natur växa fram utan någon kupp eller officiellt maktövertagande. Det är endast under mellankrigstiden, som det formella övertagandet av de borgerligt-parlamentariska funktionerna i allmänhet sker genom en enda bestämd fascistisk aktion. Det visade sig också mycket tidigt, t.o.m. redan i första världskrigets slutstadium, att ententens ledande borgerligt-parlamentariska stater understödde fascistiska grupper i de besegrade länderna. Det kunde gå därhän, att man understödde de mest tyskvänliga grupperna mot dem som förordat en västmaktsvänlig politik och befordrade fascismen hellre än en borgerlig parlamentarism.

Så började t.ex. den fascistiska reaktionen i Ungern, det första land som övergick till total fascistisk diktatur. I Ungern hade en stark opposition mot kriget på Tysklands sida utvecklat sig. Redan 1917 förordade denna, ledd av greve Mihály Károlyi, självbestämmanderätt och folkomröstning för alla nationaliteter i den ungerska rikshalvan av kejsardömet samt ungersk separatfred med ententen. Detta framsynta program, helt i linje med Wilsons 14 punkter, bar främst Károlyi's signatur.

Revolutionen i oktober 1918 förde Károlyi till makten i spetsen för en regering av borgerliga radikaler och socialdemokrater. Man startade en jordreform och Károlyi själv till dess en av Ungerns rikaste jordägare — avhände sig personligen sina domäner. Det var en reform av borgerlig natur, som avsåg att skapa individuella småbruk. Men för den ungerska aristokratin och deras storkapitalistiska jord-förpaktare skulle den innebära dödsstöten.

I detta läge inträffade två ting. Reaktionära officerare ur aristokratin började illegalt sätta upp egna väpnade förband. Ockupationsmakten och dess regeringar började konspirera mot Károlyi. Först påtvingas Károlyi-regimen ett mycket stramt vapenstillståndsfördrag. Därpå lät det franska överkommandot tjecker och rumäner överskrida de överenskomna demarkationslinjerna och beordrade regeringen att dra tillbaka de ungerska trupperna. Med till visshet gränsande

sannolikhet hade detta svekfulla beteende understötts av de reaktionära ungerska ledarna Pallavicini och Bethlen, vilka ivrigt besökte den franska militärmissionen (Pallavicini rånade sedermera för privat räkning den ungerska legationen i Wien och Bethlen blev småningom konseljpresident i en fascistisk regering).

Då den sittande ungerska regeringen vägrade ta ansvar för den ohållbara situation det franska överkommandot framkallat, bildades i stället en socialdemokratisk-kommunistisk regering med kommunisten Béla Kun som utrikesminister. Regeringen vägrade godta det franska diktatet och organiserade en ungersk militäroffensiv mot tjecker och rumäner med stor framgång. Den franske konseljpresidenten Clemenceau förklarade sig då, telegrafiskt, villig att låta Ungern representeras på fredskonferensen. Han gav även order om tillbakadragande av de rumänska trupperna, en order som dessa inte följde.

Samtidigt krävde emellertid det brittiska överkommandot att Kun skulle avgå och en regering med diktatorisk makt skulle tillsättas för att senare ersättas med en allpartiregering (i praktiken en konservativ regering, eftersom kommunisterna uppenbarligen skulle uteslutas och ”partierna” i Ungern traditionellt dominerades av extrema högerkretsar).

Anmärkningsvärdare än detta var, att den franske befälhavaren, överste Vix, överlämnade det av honom intagna Szeged till de ungerska reaktionärerna. En fascistisk motregering bildades där under Gyula Károlyi, Mihály Károlyis kusin och politiske dödsfiende. Det hör till saken att överste Vix själv tillhörde de franska högerextremisterna. Clemenceau förklarade sedan, i strid med sitt löfte rörande fredskonferensen, att inga mer förhandlingar skulle föras med regeringen i Budapest. Den amerikanska livsmedelshjälpen — under Herbert Hoovers administration — förklarades skola stoppas, så länge liberaler, socialdemokrater eller kommunister behärskade den ungerska regeringen. Till råga på allt fick genom förräderi fascisten greve Bethlen i sina händer planerna för den ungerska arméns kommande offensiv. Han överlämnade dem omedelbart till det rumänska överkommandot. Den ungerska folkrepublikens militära nederlag var ett faktum. I augusti 1919 lämnade de rumänska trupperna Budapest och den fascistiska Szeged-regeringens trupper ryckte in. För 26 år framåt blev Ungern fascistiskt.

Fascismens seger i Ungern inledde den ”vita terrorn”. Den har aldrig blivit särskilt känd i borgerliga kretsar. Däremot har man skapat ett terrorrykte kring Kuns revolutionära regering, som denna inte alls levde upp till.

Det kan äntligen vara tid att göra upp med den jämnt 50 år gamla borgerliga myten om Béla Kuns ”skräckvälde”. Från mars till augusti 1919 fälldes 28 dödsdomar. Det är en förvånande låg siffra mot bakgrund av de upprepade fascistiska revolterna (inklusive en militärrevolt i själva Budapest) och landets allmänt pressade läge. Siffran inkluderar alla dödsdomar, även icke-politiska. I de skådeprocesser, som fascistregimen igångsatte, uppgavs antalet påstådda dödsoffer för Mihály Károlyi's och Kuns regimer till 234. Det är en subjektiv och överdriven siffra, framför allt mot bakgrund av att inga dödsdomar verkställdes under Károlyi's regering emedan presidenten var motståndare till dödsstraff. Siffran innefattar också enskilda mord och hämnadeakter, som aldrig inspirerats av de revolutionära myndigheterna.

Hit hörde t.ex. mordet på förre konseljpresidenten Tisza, som bland soldaterna efter nederlaget mot ryssar och italienare hatades såsom ansvarig för Ungerns solidaritet med den tyska och österrikiska krigspolitiken. Hit hörde också mord, begångna av enskilda terrorband som t.ex. det av Cserny ledda. Cserny's förband upplöstes av Kuns soldater och dess medlemmar skickades till fronten.

Mot de ansträngda anklagelserna från fascistregeringens sida mot Károlyi och Kun för 234

påstådda mord, står regimens egna medgivanden om över 5.000 dödade under den ”vita terrorn”. Och det var här fråga om en officiellt anbefalld terror, en revolverrättvisa med statsledningens godkännande.¹⁵

Mot denna bakgrund kan man erinra om hur en ledande auktoritet i modern svensk statskunskap, professor Fredrik Lagerroth, beskrivit händelserna i Ungern. ”I Budapest rådde fullständigt skräckvälde under ledning av de röda kommissarierna”, menar han. Om Horthy's efterföljande fascistregim heter det att den ”återställde ordningen”. Vi noterar här endast i förbigående det professorliga och det fascistiska ordningsbegreppets sammanfallande.

Inom den fascistiska reaktionen i Ungern kan man urskilja en dominerande huvudströmning och tre sidoströmningar. De konkurrerade sinsemellan ibland häftigt men hade också åtskilliga beröringspunkter.

Ända fram till 1944 behärskades landet av det fascistiska Enhetspartiet. Det bildades vid det reaktionära maktövertagandet. Den ledande gruppen var den krets av storgodsägare, vilka traditionellt styrte den ungerska politiken.

De representerade i stort sett Tisza's reaktionära parti från före och under första världskriget. Men partiet hade breddats genom att förena sig med en grupp storbönder och mellanbönder under bl.a. István Szabo. Szabo hade en kort tid tillhört Mihály Károlyi's liberal-socialistiska regering och där gjort sig grundligt omöjlig genom en korrupt inställning i fråga om privata ministerförmåner och en allmän, tilltagande konservatism i de sociala frågorna. Man kan säga, att Enhetspartiet i stort sett representerade lantbourgeoisien — med stark tonvikt på aristokratin. De icke-aristokratiska bondegrupperna spelade en roll som auktoritär massbasis. Ministerposter och ämbeten monopoliserades i det närmaste av adeln och officerarna.

En av de fascistiska sidogrupperna samlades kring officersföreningen MOVE och tidningen ”Szozsat” och leddes av en officer, Gyula Gömbös. Gömbös hade hört till den fascistiska regeringskretsens förtrogna under själva kontrarevolutionen. Hans grupp hade en skarpare och något aggressivare profil än Enhetspartiet. Dominerad snarare av officerare, och överklassstudenter var den mer antisemitisk. Gömbös hade till en början själv kontakter med tyska fascister han och hans vänner beredde bl.a. tillflykt för den tyske utrikesministern Rathenaus mördare 1922. En förening kom redan på 1920-talet till stånd mellan Gömbös' grupp och Enhetspartiet. Gömbös blev regeringschef från 1932 och till sin död fyra år senare. Han fullföljde som sådan i stort sett den traditionella politiken inom Enhetspartiet och närmade sig utrikespolitiskt Italien och Österrike mera än Tyskland.

En tredje grupp utgjorde de s k legitimisterna, som vid sidan av en allmänt reaktionär inställning i stort sett bara levde på önskan om monarkins återupprättande. De utgjorde ett irritationsmoment för Enhetspartiet, som saknade allt intresse för att utmana västmakterna genom att föra in den avsatte kejsar Karl i det ungerska spelet. Ett försök att med vapenmakt återinföra monarkin slogs ner 1921 av regeringstrupper med Gömbös' bistånd, varefter legitimisterna som politisk faktor var utspelade.

Den fjärde fascistiska kraften bestod av en brokig mängd grupper, vilka gradvis växte fram, och vars gemensamma kännetecken var en mer tyskoriterad inställning. De hade mestadels också en mer småborgerlig bas än andra grupper. Typiskt är emellertid, att framemot 1940 officers- och aristokratbetoningen blir mer och mer tydlig ju mer den ungerska politiken påverkas från Tyskland. Den tyskvänliga riktningen vinner också insteg i Enhetspartiet. I början av 1930-talet fram-

¹⁵ Se t.ex. Memoirs of Michael Károlyi. *Faith without Illusion*, s. 174 (London 1956)

trädde ett parti med nationalsocialistisk beteckning under Böszörmény. Ur detta framkom genom utbrytning den s.k. pilkorsrörelsen (Nyilaskeresztes Part). Ytterligare ett nazistparti kom senare till stånd, när en utbrytargrupp ur pilkorspartiet förenade sig med Enhetspartiets premiärminister Imrédy vars grupp ville accentuera judeföljelsena och anknytningen till Tyskland.

Under kriget blev denna ”förtyskning” av den ungerska fascismen allt klarare. Den vann insteg i Enhetspartiet, som emellertid samtidigt sökte värja sig mot att pilkorspartiet seglade fram till makten på den tyska vågen. Först i krigets slutskede hårdnade det tyska greppet så att pilkorspartiet under Ferenc Szálasi övertog regeringen 1944. Man stod då nära sammanbrottet.

Var var det typiska för den ungerska fascismen? Först och främst dess massiva anknytning till de traditionellt härskande kretsarna. Därefter det faktum att den hjälptes till makten av Frankrike och England. Därav kom bl. a. dess distans till Tyskland och dess önskan att stå väl med första världskrigets segrare. Åtminstone gällde detta i yttre måtto — det hände att höga ungerska diplomater ertappades av säkerhetspolis i Holland och Frankrike med innehav av falska valutor för stimulerande av revolter bland de på tjeckiskt område boende magyarerna. Ungerns anknytning till Italien stod inte i motsättning till förbindelserna med England och Frankrike, då också de engelska regeringarna på 1920-talet hade mycket goda kontakter med den italienska fascistregimen.

De tyskvänliga fascistgrupperna och deras tillväxt var ett uttryck för en social förskjutning på sikt, inte bara ett symptom på ökad tysk makt. De var mer stadsborgerligt betonade än det gamla ledarskiktet i Enhetspartiet.

Nationalsocialisterna och pilkorspartiet hade båda drag av social fascism. De förespråkade, visserligen mycket allmänt och delvis dunkelt, jordreformåtgärder på storgodsens bekostnad och kamp åtminstone mot den judiska plutokratin.

Om någon verklig radikalism var det inte fråga, än mindre någon ”revolutionär” prägel (som t.ex. Ernst Nolte något naivt antyder). För de småborgerliga elementen och de yngre officerare som samlades i dessa mindre partier var en motsatsställning till de stora jordägarna och deras gamla monopol på de politiska köttgrytorna naturlig. Den kom helt följdriktigt, när landet långsamt industrialiserades och en befolkningsförskjutning till städerna ägde rum. Det betydde inte alls, att dessa grupper var ”radikalare” än Enhetspartiet. Gentemot verklig liberalism eller socialism var man lika hänsynslöst inställd på förbud och nedkämpning. Något år efter den ungerska fascistens seger, störtades den nyvalda regeringen i Rumänien genom en militärkupp. Egentligen hade Rumänien dittills aldrig upplevt något annat än auktoritära eller halvauktoritära regimer. Allt som smakade socialism hade utan omständigheter nedtryckts, senast i stor stil vid revolterna 1907. Det fanns sedan sekelskiftet likväl ett parti, de s k tsaranisterna under Mihalache, som börjat nå inflytande och som förespråkade en verklig liberalisering och en ordentlig jordreform med sikte på att skapa småbruk för det jordlösa lantproletariatet.¹⁶ Tsaranisterna samarbetade med det transsylvanska nationalpartiet under Vaida-Voevod, som också baserade sig på den breda delen av lantbourgeoisien. Partiet, som också hade en någorlunda liberal inställning, hade sin anknytning i de från Ungern vid krigsslutet överförda områdena.

1918-19 hade svår social oro rått. Kommunisterna hade slagits ner. Vid valen 1919, som för första gången i landets historia inte var färdigfabricerade av byråkratin, gav emellertid både lant- och stadsproletariatet i massor sina röster till tsaranisterna. Jordreformen stod för dörren. Så stod också fascismen.

¹⁶ Benämningen tsaranister kommer av rumänskans faran - lantman (ordet har något vidsträckt betydelse än ”bonde” eller ”jordbrukare”).

Det kan från början konstateras, att fascismen i Rumänien lika litet som i Ungern, från början var något verk av en Hitler — Mussolini-rörelse. Den fascistiska reaktionen understöddes aktivt av alla partier till höger om tsaranisterna. Det hindrade inte hårda strider mellan olika auktoritära krafter.

1920 störtades tsaranisterna och deras allierade av trupper under general Averescu. Denne stöddes i första hand av det konservativa partiet lett av Ionescu samt av sin egen gruppering, kallad folkpartiet och rekryterad väsentligen bland forna konservativa. I bakgrunden fanns också det liberala partiet, dominerat av den mäktiga familjen Brătianu. Två år senare övertog liberalerna makten i samarbete med Averescu. Den nu inledda regimen kom att vara oavbruten fram till 1928. Den betecknas även i borgerlig historieskrivning som en diktatur.

Brătianus liberala parti kontrollerade helt valproceduren och vid nyvalen 1922 valdes nästan enbart liberala kandidater. Brătianu sökte också avleda missnöjet med en hård antisemitisk politik. I detta avseende hade partiet traditioner sedan 1880-talet. Tsaranisterna hade avskaffat diskrimineringen av judar vid universiteten men bestämmelsen om begränsning i antalet judiska studenter återinfördes nu av liberalerna.

1926 förenade sig Mihalaches och Vaida-Voevods partier till ett enda: nationaltsaranisterna. 1928 fällde de Brătianu efter hotande jättedemonstrationer, där 100.000 människor demonstrerade i Bukarest. De framtvungade nyvalen, över vilka liberalerna inte hade kontroll resulterade på nytt i en förkrossande seger för nationaltsaranisterna. Undantagstillståndet upphävdes.

Reaktionen försökte på allt sätt undvika följderna av tsaranisternas seger. Den nya regeringens arbete försvårades, kungen tog tidvis också regeringsledamöter utanför parlamentsmajoriteten, förfuskade nyval gjorde tsaranisternas parlamentariska ställning svagare. Kungen lät 1931-32 sin personlige lärare professor Iorga, chef för det obetydliga nationaldemokratiska partiet, bilda regering. 1933 var tiden åter mogen för liberalerna, som kort därpå återinförde undantagstillståndet.

Det liberala partiet var storbourgeoisens företrädare, de konservativa stod för de större jordägarna. Vid sidan av dessa två diktaturpartier framväxte också i Rumänien två nya riktningar med rekrytering bland småborgare, militär och ämbetsmän.

Efter första världskriget slut hade en stark och utomordentligt brutal antisemitisk rörelse, ledd av professor Cuza, snabbt skjutit fart och vunnit åtskilliga anhängare långt in i den officiella byråkratin och i akademiska kretsar.

Ur Averescus folkparti hade en annan politiker, Octavian Goga, brutit sig ur, följd av de ideologiskt mest långtgående av partiets anhängare. Det nya partiet, som under åren 1932-35 kallade sig nationella agrarpartiet, förenade sig sistnämnda år med Cuzas rörelse under namnet nationellt kristliga partiet.

Ur Cuzas rörelse hade en grupp yngre anhängare brutit sig ut 1927 för att bilda ”Ärkeängeln Mikaelns legion”, efter 1930 känd under namnet Järngardet.

Dessa nya krafter gav upphov till en maktkamp inom den auktoritära fronten. Liberaler, konservativa och folkpartister hade en obestämd ideologi och var mest intresserade av en auktoritär makt mot alla sociala förändringar överhuvud. Det var helt belåtna med en parlamentarism, som utövades som polisdiktatur och som ingen av dem menade något annat med än att den skulle vara en diktatur. De två nya partierna hade en konsekventare, ideologiskt präglad uppfattning om det auktoritära samhällets uppbyggnad. Nationellt kristliga partiet närmade sig visserligen de gamla partierna i fruktan för Järngardet, men det sistnämnda

utvecklades i allt konsekventare riktning.

Järngardets samhällsmodell var ”legionärstaten”. Rumänien hade en gång varit en romersk gränsprovins med den militariserade samhällsorganisation som ofta uppträder i sådana områden och som vi känner från t ex de tyska östområdena under medeltiden. Järngardets samhällsbild innefattade inte endast en ordinär statsdiktatur till det borgerliga samhällets skydd. Den förutsåg — och sökte inom rörelsen tillämpa en militarisering och fascistisering av människans hela samhälleliga och privata liv. Det var en totalitetstanke av en typ, som på en gång grep tillbaka i det feodala förflutna och förebådade det kommande korporativa samhället. Järngardets rekrytering var småborgerlig med tillsatser ur militära kretsar, lönarbetarklassens mellanskikt och i någon mån trasproletariat. Det hade en stark färg av den yngre generationen. Dess terrorkaraktär var enastående stark, men också den officiella polisen och militären hade i Rumänien en ovanligt brutal och sadistisk arbetsstil. Järngardets hela karaktär innehöll en motsättning till de gamla fascistiska krafterna i landet. Först försökte dessa bekämpa gardet. Därefter sökte man inkorporera det. Slutligen skred man till dess blodiga förintelse.

Liberalerna, som tagit makten 1933, behöll den till 1937. Järngardet, som i början av denna period låtit mörda premiärminister Duca undertrycktes. Trots detta vann rörelsen ny terräng och framstod mer och mer som en massrörelse. Detta framkallade en skärpning av hela statsmaktens auktoritära kurs. De nationellt kristliga kom till makten under 1 1/2 månad 1937 med Goga som regeringschef och Armand Calinescu som inrikesminister. Man sökte konkurrera med Järngardet genom en hårdare politik mot de nationella och religiösa minoriteterna. T.o.m. nationaltsaranisten Vaida-Voevod sökte presentera ett förtrycksprogram av denna typ. Tsaranisterna höll emellertid också i denna bistra vind stilen och kastade ut den transsylvanske storgodsägaren med anledning av hans fascistiska avvikelser. Vaida-Voevod bildade ett eget, betydelselöst parti, Rumänska fronten.

Järngardets framgångar och aggressivare uppträdande blev alltmer oroande för de övriga fascistiska grupperna. Man sökte förflytta den politiska medelproportionalen så att man gick gardet tillmötes samtidigt som man tog vinden ur seglen för dess anhängare. Denna anpassningstaktik kombinerades med öppet våld.

Efter Gogas fall proklamerades en kunglig diktatur. Skenparlamentet berövades det traditionella partisystemet. Ett diktaturparti bildades under benämningen Nationella pånyttfödelsens front. En auktoritär samlingsregering under biskop Cristea tog vid. Järngardesledaren Codreanu fängslades och sköts ”under flyktförsök.”

En politiker ur det f.d. nationellt kristliga partiet, Gogas inrikesminister Calinescu, ställdes i spetsen för den nya regeringen. En nära anknytning till Tyskland skedde — också detta en punkt där Järngardets inflytande spårades. Rumäniens gamla partier, särskilt liberalerna, hade fört en västmaktsvänlig kurs från första världskriget. Sedan Calinescu mördats av järngardister, tog regeringschefen från 1933/37, liberalen Tatarescu, över.

1940 inträdde en vändning. Inför Järngardets växande styrka bildades ett nytt diktaturparti, som innefattade Järngardet, varvid gardets ledare, skolläraren Horia Sima, inträdde som kulturminister i Gigurtus nya regering.

Något senare på året sökte man lösgöra sig från det pressande inflytandet från Järngardet. Regeringsuppdraget gavs av kungen till general Antonescu. Tvärtemot de traditionella politikernas avsikt, stärkte Antonescu banden med Järngardet. Rumänien proklamerades som ”legionärstat”. Proklamationen var visserligen mer ord än verklighet men speglade Järngardets gradvisa men säkra frammarsch. Inför gardets totala maktövertagande gick Antonescu slutligen

till aktion. Under blodiga strider slogs Järngardet ner.

Från tysk sida stödde man Antonescu och offrade sina trognaste anhängare i Rumänien, som var Järngardet. De tyska nationalsocialisterna — själva ett parti i storborgerlighetens tjänst — ville inte riskera, att den gamla storbourgeoisien och godsägarna i Rumänien sköts åt sidan. Antonescu blev tyskarnas man, även om järngardesledaren Sima efter den grymma och blodiga uppgörelsen fick asyl i Tyskland. Två år senare hade kriget kommit därefter, att också Antonescus dagar var räknade. Godsägarnas och storborgarnas Rumänien, som frambragt en av de mest konsekventa och grymma fascistregimerna, gick till historien.

Redan 1919-20 hade det stått klart att en auktoritär mot-rörelse var på väg över Europa. I Berlin och München hade militärkupper inträffat, den sistnämnda med fascistisk framgång. I Grekland tvingades under ett par år 1920-22 de liberala ledarna i landsflykt av reaktionen. I Baltikum härjade tyska frikårer, i Spanien steg den härskande klassens missnöje med en parlamentarism, som tycktes sakna styrka att motsätta sig kraven på social omdaning. I Italien hade situationen blivit akut genom de stora vänstervalsegrarna och arbetarnas omfattande fabriksockupation.

Den italienska fascismen har i många sammanhang behandlats, och vi behöver knappast i denna översikt genomgå den utförligare. Den var anmärkningsvärd i rent yttre måtto, eftersom den som organisation inte tillhörde den gamla uppsättningen partier. I Ungern och Rumänien sköttes den fascistiska diktaturen av de reaktionära f d "parlamentariska" partierna. Terrorrörelser som pilkorset och Järngardet spelade en roll som påtryckare men tilläts så långt möjligt inte ta ledningen. I den mån detta likväl skedde var det antingen i ett läge av total upplösning eller efter rörelsernas anpassning till de storborgerliga kraven. I Rumänien tilläts de nationellt kristliga medverka i regeringen mot att de hjälpte de gamla diktaturpartierna att bekämpa Järngardet. I Ungern kom pilkorspartiet till makten som en tysk lydregering, i ett läge när hitlerregimen sedan länge gjort sig av med alla folkliga skyltar.

I Italien 1922 gjorde den nya fascistregimen ett skenbart intryck av att representera något annat än de traditionella högerpartierna. Med allt sitt tal om förnyelse, sitt romantiserande av "handlingskraften" och sin vädjan till ungdomen (la Giovinezza) gjorde den på samtiden ett helt annat intryck än diktaturpartier med 1800-talstraditioner. Många trodde därför att den var en speciell tredje kraft vid sidan av den borgerligt-socialistiska frontställningen.

Fascistpartiet i Italien fick snabbt en mycket stor anslutning bland småborgerskap och mellanskikt av lönarbetarklassens tjänstemannakategorier. Det försåg därmed storborgerligheten med en blivande massbasis, delvis organiserad i mycket arbetsdugliga terrorgrupper. Partiet förvandlades därför också mycket tidigt till ett redskap för storborgerligheten, som förstod att utnyttja dragningskraften hos den sociala fascism partiet predikade utåt.

Partiets karaktär som storborgerlighetens massbasis spårades redan i dess tidigast utvecklade stora propagandanummer — den hejdlösa imperialismen och den nationella självöverskattningen. Imperialismen var visserligen på modet också inom socialistpartiets högerflygel. En ledande politiker som socialdemokraten Ivanoe Bonomi hade redan före första världskriget predikat italienskt ingripande i Tripolis. Att också Mussolini varit socialist var dessutom ägnat att förvirra gränsdragningen mellan den "folkliga" fascismen och arbetarpartierna. Förvånansvärt få arbetare lät likväl lura sig av fascistens signaler. Flertalet av dem hade fått se de fascistiska slagskämparna öga mot öga i kampen om fabriker och den sociala makten.

Att en del fattiga lantarbetare, helt i de lokala storgodsägarnas våld, lät locka sig av nyodlingsprojekten, var naturligtvis förklarligt. Men allt detta var i högsta grad en propagandabild som den europeiska borgerligheten anammade i sin instinktiva sympati för Mussolini. Bilden av Mussolini

på fälten och av flaggviftande lantarbetare var inte verkligheten. Bakom fasaden fanns de spontana revolterna på landsbygden, vilka krossades av fascistiska terrorgrupper och milis utan att den yttre omvärlden behövde veta något därom.

Också den korporativa organisation av näringsliv och politiska institutioner, som fascistregimen genomförde, speglade dess beroende av storborgerligheten. Den italienska ekonomin fortsatte att utveckla sin helt kapitalistiska struktur. Korporationerna blev ett medel att binda lönarbetarna under borgerlig ledning och att slå sönder deras egna organisationer. Det var en förändring av föreningsstrukturen, som egentligen inte berörde produktionsorganisationen. Liksom i dag riktar sig ett system för ”samverkan” mellan arbete och kapital enbart mot arbetets självständiga intresseorganisationer, inte mot själva ekonomins uppbyggnad och sammansättning.

En egenartad sida av den italienska fascismen är förhållandet mellan fascistpartiet och maffian. Maffian är ju själv en typ av fascism både genom sin inre terrororganisation och genom sitt klassinnehåll, d v s sin roll som den härskande klassens vapen i Syditalien. Fascisterna eller åtminstone regeringen i Rom, bekämpade maffian. Maffialedarna uppfattade fascistregimen som ett hot mot den regionala diktatur de själva i förbund med söderns traditionella politiker utövade sedan Crispis dagar. Mussolini ville ha direkt grepp över södern.

När den italienska storborgerligheten och militären 1943 fann Mussolini och hans fascistparti förbrukat, var det i insikten om en ohållbar krigssituation. Klokt lät man fascistpartiet falla och inriktade sig i stället på att vinna de allierades sympati för en storborgerlig makt utan fascistparti. I denna strävan kom maffian till heders. Maffialedarna kunde ju berömma sig av att ha varit ”antifascister”. Det upprättades följaktligen mycket snabbt kontakter mellan den amerikanska arméns politiska organ och maffian. Det inträdde också den förändringen, att maffians förbindelser med de kristliga politikerna stärktes — historiskt var maffian annars mer förbunden med 1800-talets antiklerikaler. I efterkrigsårens blodiga terror mot de syditalienska arbetarna, i de råa överfallen på möten och demonstrationer gjorde maffian den tjänst fascistpartiet förut gjort. De Gasperi, amerikanernas man, behövde inte heller oro sig för valutfallet i Syditalien vid parlamentsvalen 1948. Det är en forskningsuppgift av rang att undersöka hur många av de kristligt-demokratiska mandaten, som vilar på maffians ”övertalningssystem”. Kristligt-demokratiska politiker som Mario Scelba och t.o.m. den socialdemokratiske presidenten Saragat vore också mogna att få sitt förhållande till den syd-italienska banditorganisationen granskat. I ett läge, där klasskampen i Italien på nytt fått militären att umgås med kupplaner och polisen att vända karbinerna mot arbetarna, är frågan desto angelägnare.

Tsaranisterna i Rumänien hade sopats bort, därför att de inte hade armén bakom sig, och därför att de själva saknade en väpnad makt. Lika enkel var inte situationen i grannlandet Bulgarien. Där hade ett radikalt, delvis agrarrevolutionärt parti under Alexander Stamboliskij i förbund med kommunisterna tagit makten 1919 och jagat bort de krigspolitiker ur de gamla partierna, som bar ansvaret för Bulgariens krigsnederlag i alliansen med Tyskland. Anknytningen till den tyska utrikespolitiken daterade sig tillbaka till 1913, då regeringen Radoslavov öppnat vägen för stora tyska kapitalinvesteringar i Bulgarien.

Stamboliskij gjorde sig inga illusioner om ”parlamentarismens” moraliska verkan på godsägarna och storborgerligheten. Han organiserade en egen partiarmé som stöd för sin regim. En energisk reformpolitik påbörjades. Ännu i dag är namnet Stamboliskij en symbol för det bulgariska proletariatet.

Den fascistiska reaktionen kom efter fyra år. Dess bärare var de traditionella överklasspartierna från förkrigstidens ”parlamentariska” epok. De små, nybildade grupperna (den makedonska

terrororganisationen och sedermera två små fascistpartier) spelade aldrig någon ledande roll, även om de bistod diktaturen mot de socialrevolutionära.

Stamboliskij's regering fördrevs efter häftiga strider 1923 och dess ledare stupade. Militär och hemvärn hade störtat en regim, som även enligt borgerligt-parlamentarisk ordning besatt legal makt efter 1919 års stora valseger.

En fascistisk koalition övertog makten under Čankov och Ljapčev. Utrikespolitiken orienterades åt det fascistiska Italien. Efter 8 år gjorde ett moderat parti, nationella unionen, ett försök att i någon mån liberalisera läget. Fortfarande hölls dock både Stamboliskij's gamla parti och kommunisterna nere. Efter tre år tröttnade 1934 armén på de halvliberala experimenten, i synnerhet som de auktoritära småpartierna börjat röra på sig. En kupp av överste Velčev spelade över makten till en fascistiskt präglad kamratkrets av militärer och ämbetsmän, den s k zveno-gruppen ("kedjan"). I sin tur undanträngdes zveno, som redan upplöst skenparlamentet, av en med kungligt stöd opererande grupp. Detta påskyndade landets anknytning till de stora fascistländerna. 1944 krossades den dittillsvarande regimen, väsentligen genom bulgarernas egna ansträngningar — traditionen från Stamboliskij visade sin styrka.

1924 störtades i Albanien en åtminstone relativt frisinnad regering under biskopen Fan Noli av Ahmed Zog. En auktoritär regim upprättades, som sökte kontakt med den italienska. De italienska kraven på makt över Albanien blev visserligen med tiden så hårda, att Zogs regim kom i öppen strid med Mussolini. Men ur klassynpunkt är den albanska diktaturen att beteckna som klart fascistisk. Den ersattes 1939 av en italiensk ockupationsregim, som bröt samman vid de senare italienska nederlagen. Också här spelade albanerna själva under Hodxa och det kommunistiska partiet en starkt självständig roll.

Den första av de baltiska staterna, som övergick till fascismen var Litauen. Efter ett valnederlag för det dittills styrande kristligt-demokratiska partiet, hade en regering av liberaler och socialdemokrater bildats. Inspirerade av de kristliga demokraterna genomförde höga officerare en statskupp. Efter kort tid sköts dock de kristligt-demokratiska undan av Tautininkai, ett auktoritärt parti på den yttersta högern. Tautininkai styrde sedan Litauen i drygt 13 år. Det faller sig en smula svårt att påstå, att införandet av sovjetrepubliken i Litauen skulle ha inneburit en förintelse av någon frihet, ens i ordets rent borgerliga mening.

Tautininkai-diktaturen under Antanas Smetonas var en regim ledd av högborgerliga grupper. Litauens borgerliga element hade under tysk ockupation i första världskriget accepterat en plan för nära anslutning till Tyskland. Bl.a. skulle ett tyskt furstehus placeras på en litauisk tron. Planen förföll vid det tyska nederlaget. Men både orienteringen åt Tyskland och nedkämpandet av den socialistiska revolutionen 1918 hade försvagat den politiska basen för en demokratisk politik. Fascistregimen förmådde därför med militära och polisiära medel behålla makten. Revoltförsök, som upproret i Taurage 1927 och generalstrejken i Kaunas 1936 fick ingen verkan. Händelserna 1918 hade jämnat vägen för en auktoritär utveckling.

Marskalt Pilsudski's militärkrupp i Polen 1926 var ungefär samtidig med den litauiska fascist-diktaturens upprättande. Men den hade knappast något med den senare att göra. De båda länderna var inte speciellt vänskapligt inställda till varandra. Dessutom var själva maktövertagandet i Polen ägnat att ge en annan uppfattning om den polska diktaturens sociala bas.

Pilsudski hade tillhört socialistpartiet och spelat en huvudroll vid den polska nationens återupprättande. Efter 1918 hade den parlamentariska apparaten behärskats av traditionella högerkrafter. Det fanns både inom den lägre lantbourgeoisien och inom arbetarklassen — eller i varje fall bland dess politiska företrädare — vissa förhoppningar om att kuppen skulle vara

inledningen till en reformpolitik. En relativt frisinnad bondepolitiker, Bartel, blev av Pilsudski anförtrodd posten som regeringschef. Den gamla högern motarbetade regimen.

Det var emellertid inte alls Pilsudski's mening att inlåta sig på socialradikala experiment. Han reducerade genom en författningsändring det parlamentariska inflytandet. Han lät också bilda den s k "partilösa unionen" ett auktoritärt och helt borgerligt enhetsparti i anknytning till statsmakten. När de reformvänliga politikerna började falla ifrån, krossade Pilsudski oppositionen med häktningar och parlamentsupplösning. Senare trumfede marskalken igenom en ny författning med helt styrande och ledande befogenhet samlad i statschefens och regeringens händer. Fram till den tyska ockupationen bestod detta tillstånd, efter Pilsudski's död 1935 under ledning av en militärgrupp, vari general Smigly-Rydz var den ledande.

Den polska diktaturen var en ganska typisk borgerlig diktatur. Att den utövades direkt av militärkretsarna hängde samman med den roll dessa spelat under den nationella frigörelsen. Den hade en udd både mot vänstern och mot de ultranationalistiska småligorna, som marscherade upp under 1930-talet. Det var en diktatur, som i hög grad levde på den kapitalistiska företagsamhetens behov av en "stabil" regeringsmakt och ämbetsmännens lojalitet mot en trygg försörjningsapparat.

Det tredje land, i vilket fascismen segrade under år 1926, var Portugal. De borgerliga republikanska politiker, som störtat João Francos diktatur 1908 och gjort slut på monarkin två år senare kunde i längden inte behålla storborgerlighetens och officerskretsarnas bevågenhet. Inbördes splittrade och oförmögna att gå den vaknande arbetarklassen till mötes, blev de efter första världskriget alltmer ur stånd att skapa den "ordning", det härskande skiktet krävde. Militärkuppen 1926 har lett till en stabilisering av en fascistisk ordning, som trots landets ålderdomliga struktur, på åtskilliga sätt förebådat det moderna korporativa tänkandet. Man kan peka på två intressanta drag i den portugisiska samhällsmekanismen. Det ena är förekomsten av särskilda korporativa institutioner i beslutsprocessen vid sidan av presidenten, regeringen och kuliss-parlamentet. Det finns en slags sidoregering, bestående av ett råd med "framstående" män, representerande olika icke-parlamentariska maktgrupper. Rådets majoritet är utsedd på livstid. Det är fråga om ett slags i författningen inbyggt Harpsund. Vid sidan av parlamentet finns en särskild korporativ kammare med representanter för lokala organ, "näringsliv", kyrkliga samfund m m. Det är en slags legalisering av vad som i traditionella parlamentariska stater förekommer i form av korridorpolitiska påtryckningar och oansvariga rådgivare. Det andra intresseväckande draget är att en minoritet av lönarbetare inom ett fack kan bilda en av staten godkänd intresseorganisation. Denna intresseorganisations löner blir vid statsövervakade förhandlingar gällande även för den stora majoriteten. Arbetsgivarna och en utvald minoritet bland arbetarna dikterar m a o arbetsvillkoren för lönarbetarklassen i stort. Fackliga aktioner är förbjudna.

Den portugisiska diktaturen har blivit så pass långlivad genom en klok och återhållsam politik från fascistisk ståndpunkt. Man har inte samverkat med det nationalsocialistiska Tyskland och man har inte gett sig i strid med dem som varit starkare än man själv. Med nära ekonomiska förbindelser till Storbritannien och med medlemskap i NATO har man kunnat räkna både på kapitalinvesteringar i kolonierna och militärt bistånd från atlantpaksbröderna för kriget mot de afrikanska befrielseörelserna. Man gör den reflexionen, att om Hitler fört en lika återhållsam politik, hade hans regim kunnat vara lika välbehållen som den portugisiska. Beter man sig någorlunda hyfsat mot sina västerländska bröder är det alltid möjligt att räkna på tolerans för sina förehavanden mot folk i tredje världen, liksom mot det egna landets arbetarklass.

Jugoslavien hade efter sitt bildande 1918 skakats av svåra konflikter. I Kroatien fanns ett radikalt agrarparti under Radic med jordreform (av småborgerlig modell) och provinsieell självstyrelse på programmet. Man ville inte låta sig domineras av den då starkt konservativa serbiska politiken.

Mot Radic stod Serbiens gamla högerparti, kallat ”Radikala partiet”. Denna konflikt utnyttjades av en tredje, auktoritär grupp, som 1928 under kunglig ledning gjorde en statskupp. Alla provinsiella partier undertrycktes — vilket i praktiken riktade sig helt mot det kroatiska agrarpartiet. De gamla serbiska högerpartiet lät nämligen ombilda sig på landsomfattande bas genom förbund med religiösa grupper från Slovenien och Bosnien. Detta parti kallade sig sedan Radikala unionen och understödde diktaturen som sådan. Båda de stora fascistiska partierna var överens om att undertrycka både agrarpartiet och kommunisterna. Radic hade f.ö. redan dessförinnan nedskjutits i parlamentet av en serbisk högerman.

Inom diktaturkretsarna rådde emellertid oenighet. En tyskvänlig falang baserad på den gamla serbiska högern (radikalerna) och två religiöst betonade högergrupper från Slovenien och Bosnien stod i motsättning till en mer ungersk—italienskt orienterad grupp kring kungen. Vid sidan av dessa, som bildade det s k jugoslaviska nationalpartiet, stod också Ustaša-rörelsen — en nationalsocialistisk organisation från Kroatien.

Båda de två stora diktaturpartierna — den gamla högern och jugoslaviska nationalpartiet — var typiska toppgrupper. De leddes av yrkespolitiker eller officerare. De hade ingen egentlig massorganisation, men de utnyttjade provinsiella och religiösa lojaliteter hos småborgerlighet och lantbourgeois. Av annan typ var Ustaša. Den var mer enhetligt småborgerlig, terrorbetonad och saknade anknytning både till de kroatiska småbönderna och agrarproletariatet likaväl som till de förmögnare skikten.

I det dramatiska läget i samband med axelmakternas ockupation skedde en förvirrande omgruppering av de politiska krafterna i Jugoslavien. Ustaša kom till makten med tysk nåde i Kroatien. Detta innebar ingen seger för en småborgerlig fascism, ty Ustaša reducerades till ren drängtjänst åt ockupationsmakten — d v s som massbasis för utländsk imperialism.

De kroatiska fascisterna lät sig komma till last en fruktansvärd utrotningskampanj mot det ockuperade Serbien. Man härjade också i Kroatien, där majoriteten var antifascistisk. Omvänt förekom det att serbiska fascister anslöt sig till de av ockupationsmakten registrerade grymma expeditionerna mot den serbiska befolkningens breda lager. Tvärs igenom den provinsiella motsättningen skymtade en social. Ur denna steg den antifascistiska motståndsrörelsens starkaste falang fram. Under 1920-talet skedde också en utveckling i alltmer auktoritär riktning i det finska samhället. Efter inbördeskrigets slut hade i det närmaste en hel generation aktivister och kulturpersonligheter ur arbetarrörelsen mördats. Förutom likvideringen av krigsfångar hade en mängd avrättningar verkställt utan någon rättslig procedur. Finlands borgerlighet återopade sig gärna på den ”nordiska rättsordningen”, men i avgörande lägen under kampen mot arbetarklassen befriade sig den borgerliga ordningen utan svårigheter från rättsliga former.

1918 års inbördeskrig har i borgerlig historieskrivning karakteriserats som ett ”uppror” mot den ”lagliga ordningen”. Det är denna bild, som också skolväsendet förmedlar till den nya generationen i Sverige. Det är emellertid en lindrigt sagt tvivelaktig tolkning av situationen.

Finlands lantdag hade efter valen 1916 knapp socialistisk majoritet. Sedan det ryska kejsardömet störtats, hävdades från finskt håll, att något gemensamt statsöverhuvud inte fanns — så som var överenskommet vid den finsk-ryska föreningen 1809. Finlands lantdag övertog därför den legala statsmakten utom utrikes- och militärsektorn. Det skedde genom det beslut, som kallats ”maktlagen”. Detta accepterades inte av Kerenskij-regeringen, som förordnade om finska lantdagens upplösning. Men enligt de förutsättningar, som allmänt accepterades på finsk sida, saknade den provisoriska ryska regeringen, som inte hade något officiellt statsöverhuvud, befogenhet härtill. Något nytt statsöverhuvud som var gemensamt för Finland och Ryssland hade

efter kejsardömets fall inte utsetts.

Trots detta läge godtog den finska regeringen (senaten) upplösningsskottet. Senaten hade borgerlig majoritet, lantdagen socialistisk. Varken enligt folksuveränitetstanken, enligt den klassiska borgerliga parlamentarismen eller enligt gällande författning (med dess bristfälliga uppbyggnad) kan upplösningen av lantdagen försvaras. Skulle de borgerliga hållit på parlamentarismen, borde senaten avgått efter den socialistiska valsegern, inte stannat kvar för att hjälpa ryska regeringen att upplösa lantdagen. Hela proceduren var en fint av borgerliga jurister och politiker för att bli av med socialisternas majoritet.

Med allt detta vill jag inte säga, att arbetarklassens revolution inte i alla fall skulle varit riktig ur socialistisk synpunkt. Jag vill därmed inte heller försvara borgerliga författningsprinciper. Men jag vill göra gällande, att Finlands borgerlighet icke stod ens på sin egen påstådda laglighets grund och inte heller hade folksuveränitetssidan eller den borgerliga parlamentarismen på sin sida. Revolutionen i Finland var därför inget uppror mot någon laglig ordning. Formellt var det snarast ett försvar för den valda lantdagens rättigheter. Man kan möjligen säga, att det var ett uppror mot borgerlig juridisk gangsterism.

Än mindre är det borgerliga talet om inbördeskriget som ett nationellt frigörelsekrig berättigat. Kriget bröt ut ett par veckor efter att den ryska regeringen, nu under Lenin, erkänt Finlands fullständiga nationella oberoende. Ännu blommar den borgerliga finlandsromantiken så pass frodigt i Sverige, att det finns skäl att erinra om detta.

Den finska storborgerligheten hade 1918 planer på att fullfölja sin roll som bricka i Tysklands spel genom att göra Finland till en monarki med tyskt furstehus. Övriga borgerliga grupper avböjde dock detta, liksom de också slog in på mindre hänsynslös politik mot arbetarrörelsen.

Under 1920-talet vann dock den auktoritära reaktionen stegvis mark. 1923 häktades de kommunistiska riksdagsledamöterna. 1929 hade de svaga konjunkturerna, som sedan en tid rådde i jord- och skogsbruk, försatt den lägre lantbourgeoisien i ett politiskt alltmer uppretat tillstånd. Mot denna bakgrund uppstod Lapporörelsen, en häftigt antikommunistisk och terrorbetonad fascistgrupp.

Fascismen i Finland företrädde i första hand av de borgerliga partierna. Vid sidan därav växte en mer terrorbetonad och fristående fascistisk strömning fram. Först manifesterades denna i Lapporörelsen, sedan fick den en fastare organisation i Fosterländska folkrörelsen (IKL). En propagandistisk roll spelade också det s k Akademiska karelska sällskapet.

Förutom förföljelserna mot socialister var en huvudpunkt för den finska fascismen idéerna om utrikespolitisk expansion. Begreppet Storfinland vann insteg. En måttlös nationell aggressivitet och självöverskattning — ofta i parodiskt sentimentala former och med rasistiska övertoner — propagerades och blev infogad i hela det borgerliga Finlands politiska attityd.

Typiskt för den finska situationen var f.ö. just att de speciella fascistiska massrörelserna blev pådrivare av utvecklingen.

De var hela tiden ett steg före de gamla borgerliga partierna. Tidvis blev de otåliga och sökte med terrorkampanjer och misslyckade väpnade aktioner påskynda förloppet. Ett uttryck härför var upproret i Mäntsälä 1932. Men hela tiden utnyttjades de också av de borgerliga ledarna just som pådrivare. Den finska storborgerligheten och militären nyttjade skickligt de fascistiska massströmningarna till att gradvis skärpa den auktoritära politiken. De undvek själva att kompromettera sig, kunde i varje läge framträda vid en mogen tidpunkt. När Lapporörelsen bröt fram ställde den krav på kommunistpartiets undertryckande. Med hjälp av denna strömning gjordes den konservativa

och tyskvänliga Svinhufvud till regeringschef och genomförde förbudet. Också den nyorganiserade fackliga landsorganisationen förbjöds. Socialdemokraterna, som fortfarande var lagliga, profiterade härpå, eftersom de kunde organisera en ny facklig rörelse i egen regi.

Mest ödesdigert var emellertid borgerlighetens acceptering av de storfinska tankarna.

Den storfinska andan fick regeringen att mot förhandlaren Paasikivis skarpa varningar driva konflikten med Sovjetunionen till krig. Den ledde till ett finskt-tyskt anfallskrig mot Sovjet ett år efter finsk-ryska vinterkrigets slut. Den kom socialdemokraten Tanner att sätta sig i en samlingsregering tillsammans med Fosterländska folk rörelsen. Den kom Mannerheim att officiellt proklamera erövringen av områdena utöver 1918 års gräns som mål för det andra kriget mot Sovjetunionen. Den kom slutligen att medföra en förljugenhet och en förgiftning i den politiska atmosfären i både Finland och Sverige, som för svensk del ännu inte övervunnits.

Det hör till de vanliga missförstånden i den vedertagna historiesynen, att det var nationalsocialisterna som förintade den tyska Weimarrepubliken. Det är en föreställning, som forskningen mer och mer övergivit. Men den lever kvar i medvetandet och uppmuntras av alla dem som önskar en korporativ fascism, men utan besvärande samband med Adolf Hitlers tid.

I själva verket börjar den fascistiska reaktionen i Tyskland långt tidigare. Vi har förut sett, hur starkt de auktoritära tankarna förkroppsligades i den tyska statsstrukturen före 1918 och hur de första fascistiska massorganisationerna bildades. Det är också känt, att den tyska krigspolitiken 1914 stöddes av samtliga partier i riksdagen.

Weimarstaten är ett exempel på hur en fascistisk regim gradvis utvecklas i ett parlamentariskt skal. Dess egna institutioner och dess partiväsen var själv inriktat på att krossa de begränsade politiska friheterna och arbetarklassens självständiga organisationer. Före 1930 kom hotet inte från nationalsocialisterna, som vid 1928 års val blott erövrade 12 av riksdagens 489 platser och erhållit endast 2,6% av samtliga avgivna röster. Det verkliga hotet kom från republikens egen härskande struktur. Det var bara i den mån som denna överflyttade sina förväntningar på nationalsocialisterna, som de senare förmådde nå regeringsmakten. I slutet av 1919 hade storbourgeoisien lyckats undanröja de revolutionära arbetarorgan, som i tomrummet efter krigssammanbrottet upprättats i bl.a. Berlin, Hamburg, Bremen, München, Magdeburg och de sachsiska storstäderna. Därefter inriktade den sig på att krossa den nya parlamentariska strukturen. Under avvaktande av lämpliga tillfällen arbetade man hela tiden inom ramen för de parlamentariska organen.

Bland Tysklands borgerliga urskiljer man i detta utgångsläge fyra viktigare grupper:

Den första önskade en diktatur av traditionell storborgerlig typ eventuellt med en återupprättad monarki. Hit hörde arméledningen, storindustrin, feodalkapitalisterna, soldatorganisationen Stahlhelm, Alltyska förbundet och det tysk nationella folkpartiet (DNVP), riksdagens traditionella konservativa parti. Hit slöt sig också gradvis tyska folkpartiet, DVP, lett av storindustrimannen Hugo Stinnes och den f d nationalliberala krigspolitikern Gustav Stresemann. Den andra gruppen hade ungefär samma inriktning. Men den var regional och koncentrerad till Bayern. Hit räknade sig den bayerska delen av armén samt BVP, det bayerska folkpartiet. Det senare hade en tämligen bred anslutning inom den bayerska bourgeoisin.

Den tredje gruppen bestod av partier, som till en början ställde sig lojala till de parlamentariska institutionerna. Gradvis närmade de sig fascismen och gick slutligen över till att öppet stödja nationalsocialisterna. Hit hörde det katolska Zentrum och det liberala partiet DDP, sedermera kallat Staatspartei.

Den fjärde gruppen, slutligen, utgjordes av de mer folkligt-småborgerliga organisationerna och de illegala militära frikårerna. Delvis hade dessa grupper sprungit fram spontant, delvis uppmuntrades de och betalades av storbürgerligheten. Arméns avdelning för propaganda och underrättelseverksamhet höll via sitt agentnät uppsikt över dessa små virvlar av småborgerlighet och trasproletariat. En del av dem hade en direkt storbürgerlig ledning och var tänkta som bürgerliga massorganisationer redan från början.

Till denna brokiga samling organisationer hörde det 1917 bildade fosterlandspartiet, Deutsche Vaterlandspartei, under amiral von Tirpitz och dr Wolfgang Kapp. Där var det högljudda Deutschsozialistische Partei under den våldsamme antisemiten Julius Streicher. Där var Deutschvölkischer Schutz- und Trutzbund, i vars led armén sändt in en av sina betalda agenter, den talföre och ambitiöse 30-åringen Adolf Hitler. Där var "Arbetsutskottet för en god fred", ur vilket i januari 1919 det s k Tyska arbetarpartiet utvecklats. Också denna organisation väckte arméns intresse och omformades i april 1920 till Nationalsocialistiska tyska arbetarpartiet med Hitler som ledare. Med dem förenade sig 1922 Streichers Deutsch-sozialistische Partei.

Ett egenartat samspel utvecklades mellan dessa skilda grupper. De storbürgerliga intressegrupperna och arméledningen manövrerade sakta och försiktigt för att bygga upp förutsättningarna för en fascistisk diktatur. De behövde massorganisationerna, men ville absolut inte överspelas av dem. Massorganisationerna å sin sida var inte sinnade att lämna ledningen åt de traditionella högerkrafterna. Deras kupp försök och politiska mordterror var inte bara handlingsromantik och otålighet. Det var också en medveten strävan att gripa initiativet och konkurrera ut de långsamt manövrerande och skenbart respektabla högerkretsarna. Den tyska fascismens historia är historien om hur storbürgerligheten och finanskapitalisterna gradvis överflyttar sin politisk-ekonomiska makt från den gamla partistrukturen till nationalsocialisterna.

1920 gjorde fascisterna sitt första stora kupp försök. Det bröt samman i Berlin och Ruhr genom generalstrejk och väpnad motaktion från arbetarnas sida. Men kupp makarna i Bayern höll sig. Denna del av landet övergick till en fascistisk regim. Den bayerska delen av armén tog inga order från Berlin. Den högsta arméledningen i huvudstaden vägrade också skydda riksregeringen mot kupp makarna. I stället angrep de arbetarna i Ruhr, som bjudit det enda väpnade motståndet mot kuppen.

1921 pressade arméledningen regeringen att godkänna ett angrepp på arbetarna vid Leuna-verken och riva upp deras väpnade skyddsorganisation. Motståndet mot detta övergrepp har i bürgerlig historieskrivning kallats "kommunistupproret i Sachsen".

1923 skickas armén att störa de i författningsmässig ordning utsedda provinsregeringarna i Sachsen och Thüringen, där vänsterinriktade socialdemokrater och kommunister gått i koalition. Regeringschef i Berlin är vid detta tillfälle tyska folkpartiets ledare Stresemann. Stresemann och hans parti hade redan vid Kapp-kuppen 1920 sökt "medla" mellan kupp männen och regeringen. I stället för att stödja den förra intog partiet en "avvaktande" hållning.

Tyska folkpartiet, DVP, spelade också en framträdande roll, i de långt mer vittsyftande kupplaner, som tog form under inflationskrisen 1923. Överbefälhavaren general von Seeckt välver då planer på en fascistisk diktatur i samverkan med storfinansiären Hugo Stinnes. Denna gång var det fråga om långtsyftande planer. Man sökte samförstånd med den fascistiske regeringschefen von Kahr i Bayern. Man försäkrade sig om den franske presidentens välvilja. Man avtvungade den socialdemokratiske riks presidenten Ebert ett löfte om att han, när ögonblicket var inne, skulle använda sina befogenheter för att proklamera diktaturen.

De nyaste forskningarna har visat, att Hitlers kupp i München 1923 inte så mycket riktade sig

mot republiken. Snarare var det ett försök att ta ledningen i de pågående intrigerna. Den riktade sig närmast mot den auktoritära regeringen i Bayern och ville tvinga denna till aktion mot Berlin. Säreget nog betydde Hitlers kupp, att von Seeckts omsorgsfulla intrig gick om intet. Efter två års förbud kunde det nationalsocialistiska partiet 1925 betrakta fältet som fritt för sitt eget agerande. Detta egendomliga dubbelspel medförde en förskjutning av tyngdpunkten i den fascistiska fronten, som på en smula sikt var till Hitlers fördel.¹⁷

Efter de stora valframgångarna 1930 blev därför Hitlers parti föremål för storborgerlighetens och arméns satsning. Ett samarbete inleddes mellan nationalsocialister, tysknationella folkpartiet och tyska folkpartiet. De tre partierna överenskom om gemensamma valfonder, dit storindustrins anslag kanaliserades.

De två återstående borgerliga partierna, det katolska Zentrum och DDP rörde sig långsamt åt samma håll. Sedan 1930 hade centrummannen Brüning regerat med hjälp av dekret. Han hade blandat in sig i en finansskandal, där hans regering låtit staten dyrt köpa ett ruinerat privatföretag. Hans parti hjälpte 1932 till att samman med nationalsocialisterna välja Hermann Göring till riksdagens talman. Från DVP kom Albert Vögler, en av Hitlers stora bidragsgivare. Från Zentrum-kretsarna kom Franz von Papen, som var en av upphovsmännen till regeringskoalitioner där nationalsocialisterna först inträdde. Von Papen hade f.ö. också som regeringschef låtit militären avsätta den socialdemokratiska provinsregeringen i Preussen 1932. Från DDP kom Hjalmar Schacht, som sedermera skulle bli Hitlers finansminister.

Gränserna mellan nationalsocialister och övriga borgerliga grupperingar upplöstes mer och mer. När Hitler i mars 1933 begärde totala maktbefogenheter av riksdagen, röstade samtliga borgerliga ledamöter bifall.

Vad innebar det, att storborgerligheten överflyttat sitt stöd åt en massorganisation som den nationalsocialistiska? För det första, att partiet måste offra småborgerligheten och övergå till en fascism helt i storborgerlighetens intresse. För det andra, att storindustrin och armén byggdes in i den nationalsocialistiska samhällsorganisationen.

Det är inte ovanligt att karakterisera Tyskland efter 1933 som en ren partidiktatur. Det ger en helt skev bild av verkligheten. I själva verket gav det nationalsocialistiska Tyskland en bild som mycket påminde om och förebådade den nu allmänt framväxande korporativa kapitalismen.

Tre element hade ingått allians i den tyska fascismen: storborgerligheten, armén (som socialt stod de förmögna skikten nära) samt den breda småborgerligheten, väsentligen organiserad i nationalsocialistiska partiet. Något parti- eller statsherravälde över det kapitalistiska näringslivet blev det inte fråga om. Tvärtom måste partiintressena många gånger vika för storfinansen. Fascismen hjälpte till i den monopol-kapitalistiska koncentrationen, genom att branschorganisationerna ställdes under storföretagarnas officiella kontroll. Försök att skapa ett partiinflytande över dessa organisationer avvisades. När staten grep in var det för att bereda expansionsutrymme åt kapitalet. Upprustning och planeringsåtgärder följdes av ökat kapitalistiskt inflytande över statsorganen. De industriella ledarna upphöjdes i många fall till officiella positioner just i egenskap av företagsledare — särskilt gällde detta i rustningssammanhang. Nationalsocialismen var en organiserad storkapitalism.

De småborgerliga elementen inom partiet motsatte sig denna utveckling.¹⁸ Men de utmanade

¹⁷ En ingående, på noggranna källstudier byggd analys av dessa sammanhang lämnar Georg F Hallgarten i *Hitler, Reichswehr und Industrie* (Frankfurt/Main 1955).

¹⁸ Redan 1930 hade Otto Strasser — bror till Georg — lämnat partiet och bildat ”Revolutionära nationalsocialistiska kampgemenskapen” efter 1931 kallad ”Schwarze Front”.

därmed inte bara storkapitalet utan också armén, som inte önskade några väpnade partiförband utanför sin kontroll. Vid den stora utrensningen av den småborgerliga SA-flygeln 1934 krossades basen för en självständig småborgerlig intressepolitik inom systemets ram. SA-förbanden underordnades armén. Men detta berövade också partiet som helhet den viktigaste möjligheten att öva tryck på storfinansen. Partiledningen kom efter detta att mer och mer smälta samman med ledarkretsarna inom krigsmakt och storborgerlighet. Det betydde också, att det småborgerliga nationalsocialistiska programmet (nya egnahem, nybyggnation på landsbygden, hantverkets och småindustrins pånyttfödelse) helt övergavs för en hårt organiserad monopolkapitalism.

Detta betydde inte, att socialpolitiken bara kom i skuggan. Men den blev så att säga mer en renlighetsåtgärd och en muta åt offren för den monopolkapitalistiska strukturen. Den fick inte modifiera den kapitalistiska omvandlingen som sådan.

Efter den tyska fascismens slutliga seger, skedde en fascistisk övergång i ytterligare 6 länder. De representerade flera olika mönster. Två av dem, Spanien och Grekland hade redan förut befunnit sig under fascistiska regimer. I Spanien hade general Primo de Rivera redan 1923 genom en kupp infört en fascistisk regim för att avvärja följderna av arbetarklassens aktioner mot det borgerliga samhällets struktur. Primo de Rivera har intresse därför att han sökte splittra arbetarfronten genom att ge det spanska socialistpartiet en viss rörelsefrihet under sin regim. Hans uträkning var att säkra en viss folklig bas utan att behöva riskera oroligheter. Desto hårdare nedtryckte han den betydligt starkare anarko-syndikalistiska rörelsen. Den 1936-39 upprättade Franco-diktaturen är liksom nationalsocialismen i Tyskland en illustration till hur storborgerligheten överflyttar sina insatser. Det småborgerliga falangistpartiet omformas till ett helt kapitalistiskt redskap. Storkapitalet överger i hög grad de gamla borgerliga partierna. En del av den inre oppositionen i Spanien i dag består just av besvikna småborgerliga falangister och folk ur monarkist- och högerpartierna, som skjutits i skuggan.

Grekland hade fascistiska regimer både 1920-22, 1925-26 och en kort tid på 1930-talet, innan militärregimen med Ioannis Metaxas slutligen 1936 kom till makten för att undvika följderna av det liberala partiets valseger. Metaxasdiktaturen påminner om dagens grekiska militärdiktatur bl.a. därför att den står i viss motsättning till de gamla konservativa partipolitikerna. Dessa önskar också fascism, men i sin egen regi. De som i dag förespråkar traditionell parlamentarisk demokrati i Grekland är fördens skull inga demokrater i egentlig mening. Man kan påminna om att också den gamle Papandreou under inbördeskriget efter Metaxas fall använde sig av fascistiska grupper och förband för att slå ner den socialistiska delen av partisanrörelsen. Lettland och Estland visar båda exempel på fascistiska diktaturer baserade på lantbourgeoisien som massbasis. I båda länderna gjordes 1934 statskupper av bondepartiernas politiker. Den estniska fascismen under Päts konkurrerade med en mer hårdför och aggressiv fasciströrelse, VAPS (Frihetskämparna). I Lettland framträdde under Ulmanis en betydligt hårdare fascism. Där fanns visserligen också en annan rörelse vid sidan av Ulmanis' bondeparti och hemvärnen, det s.k. Åskkorset, som dock efter kuppen sköts åt sidan. Medan det i Estland fanns en viss opposition inom den liberala borgerligheten, var däremot den lettiska bourgeoisien både mer kompakt fascistisk och mer tyskvänlig. Sist i raden av länder som under mellankrigstiden övergick till fascismen, var Frankrike. Efter första världskriget hade de fascistiska organisationernas register breddats. Vid sidan av Action Française, som fanns kvar sedan sekelskiftet växte den stora frontsoldat-organisationen Eldkorset fram. Eldkorset var en verklig massorganisation med mellan och 1 miljon medlemmar. Den blev småningom mer och mer en sorts maktfaktor för de parlamentariska högergrupperna, om också utan bestämd organisatorisk anknytning dit. Än närmare storfinansen och med förbindelser särskilt i Italien, stod de s.k. Cagoularderna eller CSAR (Comité secret d'action révolutionnaire) Till skillnad från dessa hade det c:a 250 000 man

starka PPF (Parti populaire français) en mer rent småborgerlig inriktning och blev aldrig riktigt accepterad bland de storborgerliga elementen.

Det småborgerliga skiktet i Frankrike visade sig inte till en början mottagligt för fascistpartiernas propaganda. Dessa partiers anknytning till den gamla högern gjorde, att småborgerligheten hellre stannade kvar hos det vänsterborgerliga socialradikala partiet, som tillhörde Folkfronten tillsammans med socialistpartiet och kommunisterna.

Den skenbara radikala motrörelsen i Frankrike visade sig likväl bräcklig. - Orsaken var en bristande gränsdragning gentemot fascistiska tendenser både inåt och utåt. Socialistledaren Blum blev en förespråkare för icke-intervention i spanska inbördeskriget. Ur stånd att driva sin reformpolitik till något verkligt avgörande måste han kapitulera inför storkapitalets motstånd. Värst gick dock utvecklingen fram med socialradikala partiet, som efter Blums tillbakaträdande verkligen började visa nya signaler. Den radikale ledaren Daladier raserade i stor utsträckning Folkfrontens sociala reformverk och visade sig synnerligen hänsynslös, då det gällde att nedslå proteststrejker mot den sociala avrustningen. Hans vice konseljpresident, Camille Chautemps, ingick i högermannen Reynauds följande regering och slutade sedan som vice regeringschef även under marskalk Pétain's fascistregering, bildad efter nederlaget mot Tyskland 1940.

Att den gamla franska fascismen i så hög grad kom att förbindas med kapitulationen och samarbetet med Tyskland, gjorde att den nästan helt misskrediterade sig i fransmännens ögon. Den borgerliga reaktionen uppenbarade sig därför efter det andra världskriget i helt andra dräkter. Det blev den gullistiska rörelsen, som 1946 fick ta över den auktoritära rollen. I konkurrens med dem framträdde också en gradvis alltmer fascistiskt betonad strömning inom det stora katolska partiet MRP (folkrepublikanerna). Slutligen kom vid mitten av 1950-talet Poujade-rörelsen, vars isolering vid småborgerskapet dock gjorde att den överflyglades av gaullismen med dess stöd i bank- och industrivärlden.

Både gaullisterna och MRP uppträdde från början som partier med sociala ambitioner. De svarade på så sätt mycket bättre mot de nya korporativa tendenserna i den franska kapitalismen än de gamla fascistiska ligorna. Sedan gaullismen blivit allenarådande inom fransk auktoritär reaktion har dock den franska arbetarklassen fullt klart insett vad denna socialfascism är värd. De har också lärt sig, att de parlamentariska partierna inte ger garantier för en antifascistisk politik. Både borgerliga och socialister stödde 1958 den gaullistiska kuppen. Och kommunisterna, som visserligen var dess motståndare, har inte bjudit ett klassalternativ av den nödvändiga kraften.

Även i de länder, där nationella fascistiska regimer inte upprättades, gjorde sig ett auktoritärt inflytande gällande. Det var ingalunda bara Winston Churchill, som i fråga om spanska inbördeskriget kunde förklara i parlamentet att ”. . . detta blodbad angår ingen av oss.” Det var inte bara en praktisk fråga, när de goda förbindelserna mellan Storbritannien och Italien knöts under 1920-talet. Inte heller var det en slump, att de brittiska konservativa gjorde en överenskommelse med den sedermera fascistiske franske regeringschefen Laval rörande erkännandet av det fascistiska Italiens koloniala aspirationer. Det var helt enkelt ett uttryck för en politisk tendens — samma tendens som kunde få det konservativa partiets utskott för skolpolitik att i ett utlåtande skriva:

”Den starka, kloka, osjälviska ledaren är bland det lättaste att framställa i den populära litteraturen, ty det är en sådan ledare alla människor önskar och det är sådana alla barn föreställer sig sina föräldrar. Att förvandla denna enkla och berättigade önskan till ett nationellt ideal — idealet av vår nation såsom en nationernas ledare — med vilket varje barn kan identifiera sin egen framtid, är det första målet för skolväsendet i Storbritannien.”¹⁹

¹⁹ Cit. fr. Laski: *Vår tids revolution*, s. 340 (Stockholm 1945).

Men den auktoritära tendensen i mellankrigstidens icke-fascistiska länder är naturligtvis inte bara något så ytligt som ledarromantik och allmänna bugningar för Tysklands och Italiens makt. Den har också en social och ekonomisk grundval, som framför allt träder fram på 1930-talet.

Till denna tendens hör hela tillväxten av den borgerliga statsmakten och dess ökade betydelse för storbourgeoisens ekonomiska intressen. Dit hör den borgerliga statsmaktens växande intresse för "arbetsfreden" och för central reglering av de fackliga kampmöjligheterna. Dit hör hela ideologin om en nationell gemenskap, ett "folkhem", där klasserna ska försonas inom det borgerliga samhällets ram, och där den borgerliga statsmaktens organ ska mobiliseras i denna nationella disciplins intresse. Dit hör uppbyggnaden av den komplicerade exekutiva apparat, som i allt högre grad får formulera, förbereda och utföra beslut, vilka utges för parlamentariska.

Oavsett om denna ekonomiska och sociala utvecklingstendens tar en öppet fascistisk form eller ej, förebådar den det nya korporativa samhället.

g) några slutsatser

Det kapitalistiska samhällets utveckling och dess förhållande till den auktoritära borgerliga reaktionen visar framför allt följande ting:

1. Fascismen och den allmänna auktoritära tendensen är inbyggda i kapitalismens sociala system. Det auktoritära våldet är storborgerlighetens normala sätt att reglera sitt förhållande till andra sociala klasser och skikt.
2. Storborgerligheten har mycket tidigt utvecklat auktoritära försvarsmekanismer. Den har därvid hjälpt till att bevara feodala värderingar, som senare smält in i de nyare auktoritära ideologierna.
3. Storborgerligheten har på ett tidigt stadium med sin politik fört det borgerliga samhället bort från den småborgerligt-revolutionära folksuveränitetsidén.
4. De flesta länder i Västerlandet har aldrig upplevt ett klassiskt liberalt parlamentariskt system. De liberala tendenserna har varit ofullständiga och tagit formen av tillfälliga episoder. Detta har underlättat gemenskapen mellan den gamla borgerliga statsorganisationen och de fascistiska massrörelserna.
5. Den av storborgerligheten styrda fascismen har i allt högre grad utvecklat behov av en massbasis. Men samtidigt har storborgerlighetens ledande roll inom den fascistiska reaktionen aldrig kunnat hotas av de fascistiska massrörelserna, där dessa haft en småborgerlig ideologi och rekrytering.
6. Det behövs inget speciellt fascistparti för att bära upp en fascistisk regim. I ett stort antal fall har äldre borgerliga partier, eller omgrupperingar av sådana, kunnat utgöra den fascistiska massbasen.
7. Mellankrigstidens fascistiska regimer var sinsemellan mycket olika. Deras bas var huvudsakligen nationell. Betydande motsättningar kunde uppkomma mellan olika fascistiska grupperingar i samma land samt mellan fascism i olika länder. Med storborgerlighetens och finanskapitalets tilltagande internationalisering kan dessa konflikter väntas avta till förmån för en massivare fascistisk gemenskap.

III. Det korporativa samhället

Definition

Vad innebär det, att en organisation, en gruppgemenskap eller ett samhälle har korporativ natur?

En korporativ gemenskap är till för att överskyla och undertrycka de verkliga sociala motsättningar, som framgår ur produktions-systemet. Den sammanför grupper, som i grunden är antagonistiska, i en och samma gemenskap under den socialt ledande gruppens herravälde.

Den korporativa gemenskapen ska förebygga och hindra de undertrycktas försök att ge uttryck för sina verkliga sociala intressen. Den korporativa gemenskapen söker ersätta de undertrycktas lojalitet mot varandra med en lojalitet mot själva korporationen.

Korporationen kan vara direkt ledd av företrädare för den härskande klassen eller gruppen. Men även om den helt rekryteras ur de undertrycktas led, kan den sedan i sin tur ställas under en överordnad korporation, som är i händerna på den härskande klassen eller gruppen.

Människornas ställning och förhållande till produktionsmekanismen är verkliga, möjliga att objektivt uppfatta och vetenskapligt beskriva. Intressen och motsättningar som stammar ur dessa förhållanden är därför också verkliga, påvisbara. Lojaliteten mot korporationen är däremot baserad på ett skenbart förhållande. Detta skenförhållande kan därför hållas vid makt endast genom falska verklighetsföreställningar, som korporationen med tvång och indoktrinering vidmakthåller hos sina medlemmar. Tvånget är nödvändigt för att den skenbara lojalitetskänslan ska kunna dölja och överflygla den verkliga.

En åskådare till en fotbollsmatch kan uppleva ett mycket starkt lojalitetsförhållande till det ena laget. För en sådan lojalitet finns ingen reell eller förnuftig grundval. Identifieringen grundar sig på objektivt sett likgiltiga förhållanden, som att han råkar bo på samma ort som laget eller dylikt. Denna lojalitet kan vid en viss styrka helt undanskymma verklighetsförhållandena. Det viktiga blir inte tävlingens kvalitet, upplevelsen av sportlig skicklighet. Seger för motståndarlaget kan leda till intensivt förnekande av varje verklig grundval härför. I stället kan det framkalla ned-sättande bortförklaringar om de segrande — att de varit råa, ojusta osv. Detta är en typisk följd av en intensiv korporativ lojalitet.

En nation kan öppna krig mot en annan. Detta är mot de verkliga intressena hos båda ländernas arbetarklass. Statsmakten tvingar emellertid klassolidariteten att vika för lojaliteten mot nationen. Nationen fungerar i sådana fall som en korporativ gemenskap.

Familjen är en typisk korporativ gruppering. Den ersätter kvinnornas verkliga inbördes intresse-gemenskap med lojaliteten mot en grupp, som arbetar i det manliga elementets intresse. Kvinnornas gemenskap spaltas upp och omgrupperas. Den blir därvid som maktpolitisk faktor helt pulveriserad.

En grundläggande egenskap för ett korporativt system är, att en intresseorganisation kan vändas mot dem, vars intressen den ursprungligen avsetts företräda. Ett korporativt beslutsorgan kan ålägga intresseorganisationens företrädare att i lojalitet mot organet motarbeta sin egen uppfattning bland sina medlemmar. Vägrar de göra detta är det från korporativ utgångspunkt ”illojalt”, ”olagligt” eller ”odemokratiskt”.

Ett organ med korporativ sammansättning innebär alltid ett avsteg från principen om deltagandes likaberättigande. Detta strider inte endast mot socialt underlägsna klassers och gruppers intressen. Det bryter också den teoretiska principen i den klassiska liberala

parlamentarismen. Det presenterar en helt ny princip för representation.

Den liberala statsteorin har visserligen också i praktiken betytt borgerligt klassherravälde över lönarbetarklassen. Men utåt och i formell mening har den hyllat principen en-person-en röst. Den har inte officiellt vågat erkänna, att den borgerliga samhällsordningen allt klarare kommit att bygga på principen om människors och grupperns olika sociala värde. Den korporativa representationsprincipen och det korporativa tänkandet gör slut på dessa formella illusioner. Den delar folket i ”parter” och ”intressegrupper”. Den hyllar öppet principen, att en gruppering med mycket få, mäktiga medlemmar även officiellt ska ha starkare eller minst jämnstark representation med andra grupper, vars medlemsantal är tusentals gånger större.

Korporatismen hyllar vad den själv kallar ”jämnaviktstanken” eller den sociala balansteorin. Med denna teori försvaras, att organ som t ex har att ta ställning till centrala frågor i den stora klasskonflikten, kan bestå av lika representation för vad som kallas ”arbetsgivare”, ”arbetstagare” (de senare eventuellt splittrade i från varandra avskilda grupper) plus representation från den borgerliga statsmakten. Det innebär inte bara, att majoriteten förvandlas till minoritet. Det innebär också, att majoriteten, genom sin bundenhet till systemets överenskommelser och ”lagliga”, ”i demokratisk ordning” fattade beslut, officiellt avhänder sig den enda faktor som kan ge dem makt: utnyttjandet av sitt antal, sin massa. Anslutningen till en korporativ gemenskap behöver inte leda till omedelbara och kortsiktiga nackdelar. Tvärtom är en sådan inkorporering ofta förenad med begränsade och tillfälliga vinster. Den kan också propagandistiskt fås att se ut som en åtgärd, vars effekt är ökat inflytande för den underlägsna parten. Därför finns det ofta bland de undertryckta själva förespråkare för den korporativa gemenskapen.

Därför har t.ex. det borgerliga äktenskapet för många kvinnor en större lockelse än det fria förhållandet, där individerna bevarar sin grundläggande självständighet. Det är, i omedelbart avseende, en fördel att bara behöva spela en andrahandsroll vid familjens försörjning och att automatiskt få giftorätt i familjens egendom eller garanti för änkepension. Ju rikare mannen är, desto mer ”fördelar” av denna typ kan kvinnan bjudas. Men ju större fördelarna är, desto mer kompliceras eller omöjliggöres den underlägsna partens frigörelse, desto mer genomsyras hennes liv av den korporativa gemenskapens förutsättningar, dikterade av den mäktigare parten. Kvinnan konsumerar dag för dag sitt arv som fri människa.

Lönarbetarklassen står i ett antagonistiskt förhållande till borgarklassen. Förutsättningen för arbetarklassens befrielse är att den inser och erkänner detta. Ur detta medvetande om den egna klassens självständiga bas, dess oförenlighet med borgarklassen, har stigit en självständig värdeskala och en självständig människouppfattning. Många av de kortsiktiga fördelar, arbetarklassen tillkämpar sig inom ramen för borgarklassens ordning, kan också stärka och utveckla dess självständiga bas. Varje landvinning — verklig eller skenbar — som kräver avståndstagande från den egna självständiga utgångspunkten, leder till ökad maktpolitisk underkastelse under bourgeoisin. Avsikten med den korporativa samhällsstrukturen är att framkalla just denna rörelse bort från arbetarklassens självständiga bas.

Om t.ex. de norrländska arbetarna genom olika protestaktioner framtvingar en större statlig företagslokalisering till Norrland, rubbar detta inte alls maktförhållandet mellan klasserna. Men det kan innebära en intressepolitisk framgång av materiell betydelse. Satt i rätt sammanhang kan det också bidra till att bryta känslan av resignation och meningslöshet gentemot den politiska kampen. Framför allt är det en framgång, som vinnes med bibehållande av den självständiga klasständpunkten.

Helt annorlunda blir läget, om man accepterar ”medinflytande” för arbetarna i de regionala organ,

som är ansvariga för lokalisering och arbetsmarknadspolitik i Norrland. Man får då en representation i den borgerliga statsapparaten, som man i det förstnämnda fallet inte fick. Men samtidigt måste man utöva detta ”medinflytande” helt på den officiella monopolkapitalistiska avfolkningspolitikens bas. Man uppger då den självständiga klassgrunden. Man förbinder sig att göra opinionen lojal mot den monopolkapitalistiska politikens grundförutsättningar. Därefter kan de få komma med ”synpunkter”, som eventuellt kan ”beaktas”. Detta är en korporativ form av intressekamp.

Den leder på en smula sikt till en definitiv resignation bland arbetarna. Den kommer därför vanligen att helt överlämnas till sådana smågrupper av ”arbetarrepresentanter”, som tillhör ett helt annat samhällsskikt än arbetarna själva.

Vi ska slutligen betrakta tre koncentrerade exempel på bärande grundtankar i den korporativa ideologin. De är representativa därför att de är så all dagliga. De är alla hämtade från en och samma tidning, en och samma dag av en ren slump just den dag, då ovanstående rader skrevs. Alla visar korporativa tankegångar av egentligen ytterst vittgående natur. Men de passar så väl in i vad som hunnit bli självklart i det monopolkapitalistiska svenska samhället, att inget av dem kommer att föranleda minsta sensation.

”Skulle vi få en omfattande konflikt på den svenska arbetsmarknaden tror jag inte att regeringen kan ta på sitt ansvar att låta den fortsätta. De åtgärder som i ett sådant läge kan bli aktuella är att införa tjänstepliktslag eller att upphöja ett av medlingskommissionens förslag till lag.”¹

Yttrandet fälldes av den socialdemokratiska civilministern. Det betyder, att den borgerliga staten anser sig oförhindrad att beröva lönarbetarna deras effektiva kampmedel. Det bör observeras, att det här gäller kampåtgärder för rent kvantitativa mål, inte för någon förändring i maktförhållandet mellan klasserna. Det är naturligtvis inte heller av omtänksamhet mot ”samhället” eller ”allmänheten”, som den borgerliga statsmakten så lugnt och självklart hotar lönarbetarna.

Historiskt sett har det veterligen aldrig hänt att man vid en strejk medvetet strypt verksamheter, som behövs för att rädda människors omedelbara liv och hälsa. I dagens Sverige skulle det inte heller förekomma sådant. Fackorganisationerna skulle göra undantag för sådana nödfall. De har större respekt för människoliv än vad statsmakten haft och har. Det är här fråga om en ren kapitalistisk kampåtgärd. Lönarbetarna ska underordnas den korporativa samhällsstrukturen. Åtgärder som var lagliga den ena dagen, kan göras olagliga den andra. Att behålla en självständig utgångspunkt i klasskampen blir ett brott mot lag och ”ordning”. Vad den liberala kapitalismen avstod från 1909, annonserar den korporativa kapitalismen som en naturlig sak 60 år senare — och redan innan förhandlingarna avbrutits. Hur mycket som än är annorlunda jämfört med 1909, så har arbetarklassens möjliga aktionsradie inskränkts. De kommer i sin kamp idag tidigare till den punkt, där de ställs inför det borgerliga samhällets tvångsmakt.

Det andra exemplet gäller en lokal konflikt rörande högskolestudenters inflytande över undervisningsförhållanden. Där säger en lärarrepresentant (i förbigående sagt också socialdemokratisk kommunalman):

”Förbättrade samarbetsformer är alla överens om. Därför bör man väl göra sitt bästa inom ämnesområden och övriga samarbetsorgan i stället för att sabotera deras verksamhet.

När man talar om 'studentmakt' över socialhögskolans förvaltning, då finns det anledning att säga stopp. Den skillnad som finns mellan lärare och elever genom att läraren undervisar eleverna, kan man nog aldrig komma ifrån. Sen må man kalla detta system hur 'auktoritärt' som helst.”

¹ Detta och följande två citat hämtade ur *Sydsvenska Dagbladet* 15.5.1969.

Yttrandet innehåller i all sin korthet de centrala teserna i det auktoritära, korporativa tänkandet. För det första tas som självklart, att minoriteten ska behärska majoriteten. För det andra förutsätts, att en väsentlig social relation mellan vuxna människor måste innebära ett bestämt auktoritetsförhållande och en bestående social nivåskillnad. Läraren ska undervisa eleven. Arbetsgivaren ska ge order åt arbetaren. Generalen ska befalla soldaterna. De underordnade ska inte ha någon makt i kraft av sitt flertal. De är däremot välkomna att förbättra "samarbetsformerna" på den härskande minoritetens grundvillkor. Men vill de som majoritet själva ha makten är det "sabotage" mot "samarbetet".

Det tredje uttalandet kommer från högerhåll och berör liknande problem:

"Att skolan i ett demokratiskt land ska ge eleverna en sådan undervisning och fostran att de vid vuxen och myndig ålder både kan ta ansvar och samarbeta väl med andra, bör vara en självklarhet. Och det är också givet att eleverna redan i skolan måste få lära sig att samverka och uppleva känslan av medansvar.

Däremot är det inte alls lika självklart att de redan långt före myndig och mogen ålder skall få ett inflytande och ansvar, som i dag endast ges åt juridiskt fullmyndiga, röstberättigade medborgare. Det är än så länge lagstridigt och en lagändring kan varken gagna eleverna eller samhället."

Här avfärdas majoriteten med att den inte är myndig och vuxen. I det förra exemplet var den myndig och vuxen, men avfärdades med att det var en bestående skillnad mellan ledare och ledda, mellan minoritet och majoritet. Majoriteten ska inte ha eget ansvar, den ska ha "medansvar". Den ska självklart lära sig samarbeta väl — med vem? för vad? Med dem som är vid makten. För att utgöra massbasen för deras auktoritära makt.

Korporatism och klassamhälle

Korporatismen är en produkt av ett visst socialt och ekonomiskt utvecklingsstadium. För att förstå den korporativa samhällsidén måste man därför kunna se dess samband med den monopolkapitalistiska utvecklingen. Främst får man då betrakta det moderna klassamhället, dess sammansättning och tendenser.

En klassanalys av det svenska samhället stöter på vissa tekniska svårigheter. De statistiska uppgifterna är inte upplagda på samma sätt i dag som de var på 1920-talet. Det är t.ex. numera svårare att göra en klassanalys än förr. Man skilde tidigare mer konsekvent på lönarbetare och kapitalister. Vi hade nämligen i slutet av 1800-talet ett mycket starkt intresse i vetenskapliga kretsar för social statistik. I äldre statistik spårar man därför en tydlig strävan att uppdelade de yrkesarbetande efter deras klasstillhörighet. I modern statistik är läget inte lika tillfredsställande. Den nuvarande svenska yrkesstatistiken är oklarare och slår inte sällan samman företagare, chefer och underordnade anställda i en och samma "yrkesgrupp".

Svårigheterna får dock inte överdrivas. Det är fullt möjligt, att få en god bild av klassamhället och dess förändringar de senaste årtiondena. För att få ett felslag på 1% måste man t. ex. föra drygt 30.000 yrkesutövare till fel klass eller skikt. Statistikens gruppindelning är tillräckligt detaljerad för att denna risk inte ska vara särskilt stor. Gruppindelningens övriga brister låter sig till stor del utjämnas genom omgruppering och beräkningar.

Den här givna bilden av klassamhället utgår från de yrkesarbetande. Icke yrkesarbetande familjemedlemmar är uteslutna. Detta saknar all betydelse för våra bedömningar. Det finns en något större proportion ensamstående i de lägre skikten än i de högre. Därför brukar proletariats andel av hela befolkningen vara några tiondels procent lägre än dess andel av den yrkesarbetande befolkningen.

Indelningen i klasser och skikt utgår från människornas *funktion i arbetslivet och deras ställning till den kapitalistiska utvecklingen*. Inkomsten har endast spelat en roll i några få fall, som hjälp vid indelningen. Detsamma gäller förmögenheten. En byggnadsarbetare kan tjäna mer än en småbrukare. Men ur klassynpunkt tillhör byggnadsarbetaren proletariatet, småbrukaren däremot småborgerligheten. Inte heller har vi här tagit upp olika gruppers politiska och psykologiska reaktioner. Att folk ur proletariatet till viss del reagerar borgerligt och att en del människor i mellanskiktet kan reagera socialistiskt, bortser vi från i detta sammanhang. Det rör sig här enbart om själva grundförutsättningarna för maktkampen i klassamhället.

År 1920 visade det svenska samhället följande uppdelning i klasser och skikt:

	Antal	Procent
Storborgare och finanskapitalister	11 000	0.4
Det småborgerliga skiktet	705 000	26.4
Summa för BORGARKLASSEN 1920	716 000	26.8
Högre funktionärer	73 000	2.7
Lägre funktionärer	244 000	9.2
Lant- och stadsproletariatet	1 581 000	59.3
Summa för LÖNARBETARKLASSEN 1920	1 898 000	71.2
Gränsskikt mell. småborgerlighet och proletariat	54 000	2.0
Summa TOTALT 1920	2 668 000	100.0

Går man sedan till dagens situation, får man följande bild:

	Antal	Procent
Finanskapitalister	300	0.01
Storborgare	6 000	0.2
Det småborgerliga skiktet	390 000	11.2
Summa för BORGARKLASSEN 1965	396 000	11.4
Till borgarklassen tenderande lönarbetare	113 000	3.3
Det odeciderade mellanskiktet	594 000	17.2
Från småborgerligheten nedsjunket skikt	67 000	1.9
Proletariatet	2 290 000	66.2
Summa för LÖNARBETARKLASSEN 1965	3 064 000	88.6
Summa TOTALT 1965	3 460 000	100.0

De stora dragen i utvecklingen förefaller helt klara. Lön-arbetarklassen ökar, borgarklassen minskar. Toppskikten inom borgarklassen minskar. I varje fall utgör de med säkerhet en mindre andel nu än förut. Likväl vet man från noggranna undersökningar, att deras makt över ekonomin ökar. Vad som skarpt framträder, är den stora nedgången för det småborgerliga skiktet. Från över 26% 1920 har småborgerligheten gått tillbaka till endast 11% 1965. För storbourgeoisien och finanskapitalisterna har detta avgörande betydelse. Deras chanser att för sina intressen skapa en massbasis inom borgarklassen blir allt mindre.

Småborgerlighetens tillbakagång har framför allt vållats av minskningen i antalet självständiga jordbrukare. Från 1920 till 1965 minskade deras antal med hälften. Men man har haft en tillbakagång också bland andra småborgerliga grupper. 1920 fanns 111 000 företagare inom industri och hantverk, 1965 var antalet 81 000. Även inom handeln har de självständiga företagarna minskat sedan 1920, trots ökningen i hela antalet yrkesverksamma.

Minskningen för småborgerligheten har snarast skärpts de senaste åren. Under åren 1960-65 minskade antalet självständiga företagare inom jord- och skogsbruk med nära 45 000, inom

industrin med 11 000, inom handeln med 11 000. Monopolkapitalismen krossar småborgerskapet.

Det obestämda mellanskiktet har kraftigt ökat, om man jämför med antalet i funktionärsyrken 1920. Samtidigt kan man urskilja en ökad oenhetlighet mellan grupperna i mellanskiktet. Det innehåller i dag både löneanställda läkare, anställda arkitekter, lägre ingenjörstrycken, sjuksköterskor, tandsköterskor, ekonomiföreståndarinnor m m. Det är grupper, som både funktionellt och socialt snarast är på väg åt olika håll. En del övergår till det skikt av lönarbetare, som alltmer kopplas samman med borgarklassen. Andra finner sig i en ställning som närmar sig det egentliga proletariats.

Av stort intresse i dagens klassamhälle är det till borgarklassen tenderande skiktet av lönarbetande. Hit hör de som bärs upp av den monopolkapitalistiska utvecklingen eller som är direkt knutna till den borgerliga statsmaktens olika tvångsfunktioner. Siffrorna är svåra att jämföra mellan 1920 och 1965. Gruppen har ökat betydligt. Vad som 1920 grupperats som ”högre funktionärer” innehåller åtskilliga som 1965 borde räknas till det obestämda mellanskiktet. Ett grovt överslag tyder på att det till monopolkapitalet knutna skiktet av lönarbetare åtminstone fördubblats. Detta skikt är givetvis av största intresse för storborgerligheten och finanskapitalisterna. Dit sällar sig den högre byråkratin, funktionärer inom diverse organisationer, domstolsväsendet, militären, polisen, högre företagsadministratörer osv. Alla har de en nyckelroll i ett korporativt samhälle.

Betydelsefullt är det faktum, att proletariats ökar både till antal och i procent. Allt fler människor i det kapitalistiska samhället har kommit att tillhöra det nedersta skiktet på sina respektive arbetsplatser.

Proletariats tillväxt har sannolikt varit mer markerad än vad stegringen från 59 till 66% ger uttryck för. Små arbetsplatser med en enda anställd har blivit ovanligare. Den splittrade och socialt ganska passiva grupp, som arbetar i privathem, var 1920 ganska stor. Den omfattade 140 000 personer. Det motsvarade 5% av alla arbetande och nära en tiondel av hela det proletära skiktet. 1965 var deras antal omkring 50 000 eller 1½ % av samtliga. På samma sätt har jordtorparna, som 1920 är räknade till proletariats, nu nästan helt försvunnit.

Den allmänna bilden av det högt industrialiserade klassamhället och dess rörelseriktning bekräftas från andra håll.

I ett arbete utgivet strax före nationalsocialisternas maktövertagande beräknade professor Theodor Geiger, att lönarbetarnas andel i Tyskland 1925 utgjorde 75% av de yrkesverksamma, borgarklassen 25%. Geiger konstaterade samtidigt, att det storborgerliga skiktet bara utgjorde 0.8%. Han omgrupperade sedan småborgare och lönarbetare i fyra grupper: den ”gamla” medelklassen (jordbrukare, handlande m fl), den ”nya” medelklassen (tjänstemän och funktionärer) samt halv-proletariats (självständiga yrkesutövare utan anställda). Den fjärde, återstående gruppen utgjordes av det egentliga proletariats. De tre första grupperna visade sig enligt hans beräkning omfatta 48%, proletariats 51%. Mot denna bakgrund har Geiger och senare en tysk-amerikansk forskare, Arthur Schweitzer, menat att den fascistiska massbasen i Tyskland byggdes upp. När en väsentlig del av lönarbetarna samt hela småborgerligheten förenades, var de lika starka som proletariats. Det behövdes bara att en mindre del av proletariats ställde sig passivt för att den tänkbara reaktionära massbasen skulle kunna bli överlägsen också i antal räknat.

Professor Wolfgang Abendroth anför följande uppgifter för den tyska lönarbetarklassens andel: 1882 — 57%, 1907 — 65%, 1933 — 70%. Efter andra världskriget har den i enbart de västtyska områdena stigit från 71% år 1950 till 75% år 1956 och nära 78% år 1961.² Tar man hänsyn till att

² *Die Sozialstruktur der Bundesrepublik und ihre politischen Konsequenzen*, s 6.

samtliga tjänstemannayrken sistnämnda år svarade för något över 20%, återstår för det egentliga proletariatet likväl betydligt mer än hälften, 57% mot 51 enligt Geiger för 1925. Då de lägsta kontorsyrkena alltmer antagit en proletär ställning, bör andelen i verkligheten vara högre.

Alla dessa omständigheter visar en och samma situation. Den gamla typen av massbasis för en reaktion i storbörgerlighetens intresse får allt mindre utrymme och möjligheter. Proletariatets majoritet inom det industriella samhällets befolkning förstärkes långsamt, men säkert.

För att hindra, att ett hot mot den kapitalistiska ordningen blir följden av denna utveckling, kan storbörgerligheten naturligtvis begagna statsmakten för att upprätta en öppen militär diktatur. Så är fallet i det stora flertalet länder utanför Europa och Nordamerika. Metoden har sina nackdelar och garanterar framför allt ingen stabilare eller bredare organisatorisk förankring för diktaturen.

Storbörgerligheten måste mer och mer skaffa sig en ny social förankring. Den måste göra detta inom lönarbetarklassen och proletariatet. Men det bjuds inte storbörgerligheten någon spontan massanslutning bland flertalet lönarbetare. Här träder den korporativa samhällsorganisationen in.

Med den har man möjlighet att

1. skapa ett system av korporativa lojaliteter för att bryta klasslojaliteten hos lönarbetarna
2. med indoktrinering genom det korporativa systemet försvaga eller neutralisera proletariatets klasskänsla och opposition mot kapitalismen
3. att i ökande grad underordna lönarbetarklassen under det speciella lönarbetarskikt, som tenderar åt borgarklassen.

Har storbörgerligheten framgång häri, kan den sedan lugnt fullborda även småbörgerlighetens slutliga ekonomiska likvidering.

Den korporativa kapitalismen

Korporatismen är inte bara någon slags djävulsk sammansvärjning av storkapitalisterna mot arbetarklassen. Den är ett stadium i den kapitalistiska utvecklingen. Uppbyggnaden av det korporativa samhället framgår visserligen i hög grad ur finanskapitalisternas och storborgarnas behov att garantera basen för sin makt. Men den stimuleras också i högsta grad av de pågående, långsiktiga förändringarna i ekonomins och produktionssystemets tekniska villkor.

När de första fascistiska strömningarna på allvar gjorde sig gällande, förde fram krav på en starkare och mer aktiv statsmakt. I det korporativa stadiet av kapitalismen får storbörgerligheten ett ökat behov av att använda statsmakten. Den behövs som garant för den korporativa lojaliteten och den borgerliga ”ordningen”. Den behövs som skapare av köpkraft och marknadsstimulans. Den behövs för kreditgivning, utvecklingsarbete, producent av utbildad mänsklig arbetskraft och omhändertagare av förbrukade lönarbetare. Den kommunala, kooperativa och privatkapitalistiska verksamheten har samma behov av staten. Kapitalets centralisering, behovet av jätteinvesteringar och fördelarna med samordnade aktioner kommer de olika grupperna av kapitalintressenter att närma sig varandra. Behovet av den centrala statsmakten framkallar också ett mer direkt grepp över statsfunktionerna från storbörgerlighetens, kommunalmännens, de fackliga och kooperativa ledargruppernas sida. I en kapitalistisk ram sammansmälter de allt mer i en korporativ gemenskap.

Det är därför helt felaktigt, att mäta ”radikalism” efter viljan att låta den sk offentliga sektorn utvidgas. De tyska nationalsocialisterna var inte ”radikalare” än de svenska socialdemokraterna, bara för att de hade en ”Raumordnungsplan” 30 år innan Statens Planverk inrättades. Lika miss-

visande är, att i en analys dela upp samhället i statlig, kommunal, kooperativ och ”privat” sektor. Staten är redan i sig själv en borgerlig makt. En ökning av dess roll som institution kan därför mycket väl betyda en ökning av den privata makten över staten. Sammansmältningen mellan de olika sektorerna medför en gradvis försvagning av lojaliteten mot den egna sektorn och en förstärkning av den korporativa lojaliteten mot helheten. Officiellt brukar detta kallas ”samhälls-solidaritet”. I praktiken betyder det att den korporativa lojaliteten förmedlar privat inflytande från storborgerligheten över de andra sektorernas villkor och handlande.

Sammansmältningen mellan kapital av olika ursprung, dvs skapandet av en korporativ kapitalism, är i stort sett en tendens från tiden efter 1950. Den tar sig i stort sett tre skilda former. För det första kan stat, kommun eller Kooperation bygga upp direkta partnerföretag med privata kapitalistgrupper. För det andra kan de ingå som delägare i privatkapitalistiska företag. Slutligen kan de knytas till en vidare krets av den kapitalistiska ekonomin genom att delägarskapet gör dem till indirekta intressenter i ytterligare företag. Sentab (Svenska Entreprenad AB) har blivit föremål för kritik från vänsterkretsar för att man engagerat sig i militära projekt i amerikansk regi i Fjärran Östern. Den ena storintressenten i Sentab är cementtrusten, som genom Iföverken och Skånska Cementgjuteriet äger betydligt mer än en tredjedel av aktierna. Mindre poster innehas av Motala Verkstad, som är knutet till Avesta Jernverk och Johnson-koncernen, av Bofors, där Wallenbergs företag är de största intressenterna, samt Facit och Aga. Men största enskilda posten, utgörande en tredjedel, innehas av Kooperativa Förbundet.³

Ett företag i den kemisk-tekniska branschen, Aminkemi AB, ägs till 50% av Kooperativa Förbundet. Andra hälften ägs av LKB-produkter, ett företag som helt domineras av Incentive AB, Wallenbergs och Enskilda Bankens holdingbolag (där f ö också Svenska Arbetsgivareföreningen är intressent). Det är alltså här fråga om rent hälftenbruk mellan konsumentkooperationen och en av finanskapitalets jättar.

I Fastighets AB Kapellgränd finns en liknande delning 50-50 mellan Kooperativa Förbundet och Orrje & Co, en av landets stora ingenjörs- och planeringsfirmor.

Kooperativa förbundet har 51% i Svenska Rayon AB medan resten ägs av ett brittiskt bolag. Samma andel har KF i AB Celloplast, där återstoden är brittiskt och schweiziskt kapital.

Stathmos-Lindell AB ägs till 50% av Kooperativa Förbundet. Andra hälften ägs av Coronaverken i Göteborg. KF äger en stor post i Coronaverken (den näst största med drygt 10% av röstvärdet), men Coronaverken domineras av privata ägare. Största posten ägs av Förvaltnings AB Hasselfors. Detta domineras i sin tur av ett antal enskilda (lustigt nog många adelsmän: Wachtmeister, Trolle-Wachtmeister, de Geer, Ramel osv.). Ägare av mindre poster i Coronaverken är Svenska Arbetsgivareföreningen, Skandia-koncernen (där Wallenberg och den skånska Malmros-gruppen är bland de starka) samt Grängesbergsbolaget (som i sin tur domineras av Wallenberg, Handelsbanken och Skandinavbanken).

Via Coronaverken är KF f.ö. intressent också i Verkstads AB Calor i Bromma och Backer Elektro-Värme i Sösdala, Kristianstads län. Via Sentab är man knuten till AB Tryckrör — Sentab, Skånska Cement och det danska Contractor delar där lika.

AB Svenska Salpeterverken (aktiekapital 40 miljoner) delas lika mellan Kooperativa Förbundet och Sveriges Lantbruksförbund, överorganisationen för jordbrukets föreningsrörelse (s a s byråkrats byråkrati).

³ Uppgifterna är hämtade ur B. och O. Forsgren: *Vem äger vad i svensk industri* (Stockholm 1968) samt *Svenska aktiebolag 1968*. Reservation för senare inträffade förändringar i detaljerna.

Fastighets AB Te-Do-Val ägs till större delen av konsumtionsföreningen Alfa i Gävle och Kooperativa förbundet, men över en tredjedel ägs av Åhlén & Holm.

På atomkraftsområdet är staten hälftendelägare med ASEA, ett Wallenbergföretag, i vilket också Svenska Arbetsgivareföreningen har en inte föraktlig post (nära 1% , nominellt värde 4 miljoner). I motsats till det gamla AB Atomenergi där staten hade majoritet, ASEA knappt 3% och resten var splittrat på en rad privatbolag — har nu ett enda privatföretag hälften. En kuriös detalj är att ASEA:s medverkan framgår av namnet utan att det antyds att staten betyder något.

Förutom lån och penninggåvor till privatföretag via lokaliseringpolitiken, har det ”statliga inflytandet” på kreditgivningens område resulterat i att storborgerligheten fått en direkt insyn i och representation i statsorganen, som de tidigare inte haft. Förutom i sin egen helägda bank har också staten engagerats som delägare i andra kreditföretag av korporativ typ.

Dit hör t ex AB Företagskredit, där staten äger hälften, medan resten fördelas på de privata storbankerna med Skandinaviska Banken och Handelsbanken som de främsta. I AB Industrikredit råder en liknande ordning, men utöver statens hälft äger Kreditbanken en mindre del. I Kommunlåneinstitutet AB är Handelsbanken, Skandinavbanken och Enskilda Banken i majoritet, medan Kreditbanken, Kommunförbundet och Landstingsförbundet är smådelägare. I Svensk Företags Garanti AB äger den statliga Investeringsbanken (med en i hög grad borgerlig chef) hälften, Sparbankernas Bank andra hälften. AB Svensk Exportkredit ägs till hälften av staten, medan resten delas mellan privatbanker med storbankerna i spetsen. Svensk Fartygskredit och Svensk Fastighetskredit är aktiebolag dominerade av de privata storbankerna med delägarskap för Kreditbanken. Rederi AB Göteborg-Fredrikshavn-Linjen domineras av Broström-företaget Tirfing men med betydande intressen för Järnvägsstyrelsen och Göteborgs stad. Staten har majoritet i Kalmar Verkstads AB men med starkt inslag från Handelsbanken.

Nya System AB (direktörsposten ofta reträttplats för förbrukade politiker) äger halva Fastighets AB Kolonnen. Andra hälften kontrolleras av Metro Invest AB, helt dominerat av familjen Nordmark. Samma hälftendelning förekommer i Fastighets AB Nötskrikan i Malmö. Systembolagets partner är där ett fastighetsbolag, som till 100% ägs av Skånska Cementgjuteriet.

Staten äger inte särskilt mycket i svensk produktion och den missbrukas av finanskapitalet för att ta över besvärliga krisföretag. Men i sin begränsade företagsamhet låter den sig sammansmälta med storkapitalet.

Ett intressant inslag i floran av korporativ kapitalism är AB Kramfors Trähusfabrik. Där äger byggnadsarbetarnas produktionsföretag 50% och de övriga 50 tillhör Svenska Cellulosa AB, där Handelsbanken och Wallenberg-gruppen är storintressenterna.

Det förefaller att finnas en benägenhet för korporativ kapitalism i några speciella sektorer. Det visar sig, om också ännu svagt, i bygg- och konstruktion. Tomter och fastigheter är ett annat sådant område, däribland också hotell. Spekulationen i mark- och fastighetsvärden utgör en gemensam källa för kapitalackumulation för alla olika intressegrupper. Relativt starkt träder den korporativa kapitalismen in på en nyckelsektor som kraftförsörjningen. Det finns en viss, om också inte genomgående dragning till de av den monopol-kapitalistiska utvecklingen gynnade långsiktiga investeringarna och till den i systemet inbyggda spekulationen.

Sydsvenska Kraft AB ägs huvudsakligen av Malmö stad gemensamt med andra städer i sydligaste Sverige. Näst största aktieägare är Kooperativa Förbundets dotterbolag AB Superco. Några privatkapitalistiska grupper, däribland Koncentrafonderna och Skandiakoncernen äger småposter. Bolaget intar naturligtvis producentställning gentemot dem man förser med kraft. Man är alltså i denna mening inget ”konsumentföretag”. Men i och för sig möjliggör ägandeförhållandena en

från det privata finanskapitalet i viss mån självständig hållning — om bolaget i övrigt saknar korporativa förbindelser.

Men nu är Sydkraft invecklat i ett större sammanhang inom kraftsektorn. Man äger 50% i Krafttransport AB, där de övriga 50% ägs av Krångede AB. Det senare kontrolleras av en grupp stora företag: Fagersta, Korsnäs-Marma, Sandviken och Kullager. Stockholms stad äger där också en minoritetspost.

Sydkraft äger också hälften av Karlshamnsverkets Kraftgrupp AB. Resten fördelas mellan Krångede AB, Stora Kopparberg (Wallenbergföretag) och AB Bergslagernas Gemensamma Kraft (Wallenberg-företag) samt några andra mindre ägarposter.

I AB Storboforsen äger Sydkraft 35% medan huvudparten kontrolleras av Johnson-koncernen genom Avesta Jernverk. I Gullspångs Kraft AB äger Lidköpings stad ungefär en fjärdedel, Mariestad och Örebro några småposter. Skånska Cement har större andel än de två senare städerna tillsammans. Den största posten ägs av Katrinefors AB, som via Svenska Tändsticks AB och AB Investor kontrolleras av Wallenberg-gruppen. I Investor har Arbetsgivarförbundet också en mindre post. Örebro Pappersbruk äger nästan fem gånger så stor andel som Örebro stad. Bruket kontrolleras genom Esselte av de välkända storbanksdominerade Skandia, Ratos, Koncentra och Grängesberg.

I Harrsele AB äger Sydkraft en minoritet, c:a en sjättedel. Nära hälften ägs av Mo & Domsjö (familjen Kempe). Något större andel än Sydkraft har Vännäs Kraft AB som via ett annat företag domineras av familjerna Rappe, Wikström och Bonde. En annan post av samma storleksordning som Sydkrafts ägs av Bålforsen, som är Svenska Cellulosa AB:s dotterföretag.

Andra sådana exempel på korporativt samarbetskapitalism är t ex AB Norrköpings Byggelement. Där äger stadens bostadsstiftelse hälften, resten ägs av AB Skånska Cementgjuteriet. Kommun + betongtrust.

I Oskarshamnsverkets Kraftgrupp AB äger Sydkraft en fjärdedel. Lika mycket ägs av Voxnans Kraft AB (Wallenberg via ASEA och Skandinaviska Elverk). Wallenberg har också inflytande via Bergslagernas Gemensamma Kraftförvaltning (ägt bl a av Voxnan och Gullspång) samt via Stora Kopparberg. Stockholms stad äger en mindre andel indirekt i oskarshamnsverket. Det är alltså kommunal kraftförsörjning och kapitaltillförsel — under Wallenbergs vingar.

Försvarets Fabriksverk samverkar i ett betydelsefullt utvecklingsbolag, Innovations AB Projection (amerikanskt namn ska det vara!). Försvarets Fabriksverk håller sig lojalt till c:a en sjundedel av inflytandet. Sammanlagt dominerar (med vardera lika stora delar som Fabriksverket) AGA, Bahco (närmast knuta till Handelsbanken), Mo & Domsjö (familjen Kempe), Svenska Metallverken (Wallenberg och Handelsbanken) samt Husqvarna Vapenfabriks AB (Handelsbanken, i någon mån Wallenberg, Svenska Arbetsgivarförbundet). Vem som dominerar rustningarna är således klart. Staten får vara med på ett hörn. Till och med Uppsala Universitet uppges äga 1 000 aktier i Husqvarna Vapenfabrik.

Vid sidan av dessa företag av partner-typ har den kooperativa och kommunala kapitalismen genom en mängd små, underordnade intresseposter utvecklat ett samband med den ledande finans- och storkapitalismen.

Kooperativa Förbundet äger en inte obetydlig post i Svensk Interkontinental Lufttrafik AB (SILA). SILA domineras av en bred samling ur svensk privatkapitalism: Svenska Amerika Linien (Broström), Wallenberg-anknutna företag som ASEA, Stora Kopparberg, Bofors m fl., Skånska Cement, AGA, Avesta (Johnson) osv. Större delen av svensk privat storfinans tycks på något sätt

vara invecklade i SILA. Små poster ägs av LKAB (staten) och Oljekonsumenterna (OK).

KF deltar med en liten post i Svenska Pappersbrukens Handels AB medan det avgörande inflytandet utövas av Svenska Cellulosa, Holmen och Stora Kopparberg. KF äger obetydliga poster i AB Järnförädling i Hällefors samt i t ex Forsså Bruks AB genom sitt dotterföretag Superco.

Folksam började som ett från andra försäkringsbolag fristående företag. Det spelar en roll bl a som karriärväg för politiska ämbetsmän och parlamentariker. Folksam har numera aktieposter av blygsamt omfång i en lång rad företag som domineras av den privata finanskapitalismen. Folksam är smådelägare i Enskilda Banken, Svenska Handelsbanken, Skandinaviska Banken samt i Wallenbergs holding-bolag Incentive och Handelsbankens Promotion. Vid sidan av Folksam har i Handelsbanken också t ex Handels Arbetsgivarorganisation och Svenska Verkstadsföreningen poster. Folksam har vidare aktieposter i bl.a. följande företag: Alfa-Laval, Astra, Atlas Copco, Bofors, Boliden, Volvo, Åhlén & Holm, L M Eriksson, Fagersta, Grängesberg, Korsnäs-Marma, Saab, Sandvikens Jernverk, Skånska Cement, Svenska fläktfabriken, SKF och Svenska Metallverken. I Grängesberg, Alfa-Laval, Boliden, Bofors, SKF, Fagersta, Svenska Metallverken och Sandviken sitter också Svenska Arbetsgivarföreningen med poster — vanligen något större. I Volvo sällar sig Svenska Kyrkans Missionsstyrelse till småprofitörerna. Missionsstyrelsen har också återförsäkrat sig i Handelsbankens holding-bolag Industrivärden, samt i AB Cardo — ett Wallenberg-dominerat företag.

Det är här överallt fråga om aktieinnehav, som inte ger inflytande och som upprätthålles under mäktigare intressens dominans och ledning. Var för sig är de betydelselösa. Men som ett nät av intressen och lojaliteter tjänar de otvivelaktigt sitt korporativa syfte. De påverkar och binder utan att ge makt. De medför en intressepolitisk fastklistring på punkt efter punkt.

Med ett enstaka exempel ska visas, vilka anknytningar som automatiskt uppstår, när ett samband etableras inom den korporativa kapitalismen. Folksam äger en betydande, men minoritetsställd, post i AB Cardo. Cardo är i sin tur bl a största aktieägare i AB Fannyudde. Båda är starkt Wallenberg-influerade. Folksam äger själv aktieposter i 24 mer betydande privatkapitalistiska företag. Till 13 av dessa är man dessutom knuten genom aktieinnehavet i Cardo, i ytterligare 8 via steget över Fannyudde. Dessutom har man via Cardo intresseanknytning till 14 ytterligare företag inklusive Fannyudde. Genom Fannyudde har man på motsvarande sätt anknytning till ytterligare 7 företag. Dessutom har både Fannyudde och Cardo på en gång aktieinnehav i 5 företag därutöver, där Folksam inte själv har aktier. Av 24 aktieinnehav blir intresseband till 44 bolag, alla tillhörande kretsen av landets mäktigaste storföretag. Och denna intressebindning motsvaras ingenstans av möjlighet att behärska en enda bolagsstämma i de företag, där man satt in pengar.

Det är därför naturligt, när Folksam ställer sig bakom en kampanj i företagshälsovård, där de som har svårt att anpassa sig i produktionen klassas som ”sociopater” och där de värsta arbetena kallas ”schimpansjobb”. Det är därför naturligt, när en amerikansk expert kallas att utforma arbetsinstruktioner vid ett svenskt statsföretag, vilka predikar fullständig underkastelse under chefen. Det är därför naturligt, att de mest entusiastiska förespråkarna för centralisering och för avfolkning i Norrland kan hittas bland Kooperationens toppbyråkrater.⁴

Ingen av dem har själva skuld i detta. De följer ”utvecklingen”. De anpassar sig till en nöd-

⁴ Här syftas på de bekanta ”31 teserna” till vilka bl a hör bud som ”Varje förändring i en anställds arbetsuppgifter och placering måste accepteras såsom viktigen i företagets intresse”, ”En chef måste visa fullständig lojalitet mot överordnade”, ”En chef kan i princip leda vilken verksamhet som helst” och ”En chef måste vara beredd att byta ståndpunkt för att stöda en högre chef”. Betr. attityderna till centralisering och norrlandsproblem se bl a intervju med några kooperativa chefer i *Konkret* nr 4 1969.

vändighet, som de inte själva kan — och sannolikt inte vill — styra i annan riktning.

Så verkar den korporativa kapitalismen. Den bryter solidariteten med andra grundidéer till förmån för bundenhet till det härskande systemet. Den underordnar ideologiskt arbetarklassen under det till bourgeoisin tenderande lönarbetarskiktet.

Samhällsteori och arbetsorganisation

Korporatismen är det stadium, då monopolkapitalet organiserar sig. Den är också det stadium, då en total korporativ ideologi, brukbar för hela det mänskliga och samhällsliga fältet byggs upp. Den är ett stadium, då staten på ett dittills okänt sätt infogas i den rent ekonomiska mekanismen och erhåller uppgifter, som går långt utöver dess gamla juridiskt-militära våldsuppgift.

Den tidiga fascismen var enkelt uppbyggd. Den utövades av storborgerlighetens och feodalkapitalisternas små skikt direkt över den statliga, institutionella apparaten. Den hade ingen ideologi, ingen sammanhängande kedja av sociala och politiska argument, som den sökte göra till allmän egendom eller få att genomsyra de breda folklagrens tänkande. Den bedrev heller inte någon egentlig aktiv politik på det ekonomiska och sociala planet. Den uppfattade som sin huvuduppgift att hålla den samhällsliga arenan fri från hinder för det kapitalistiska systemets uppbyggnad.

De fascistiska massrörelsernas och partifascismens tid innebar ett steg i en korporativ riktning. Den formulerade sig ideologiskt för att kunna skapa korporativa lojaliteter bland småborgerskap och småborgerligt sinnade lönarbetare. I dess ideologi framträder staten som ett aktivt och skapande element. Dels måste staten betydligt vidga sin roll som förtrycksorganisation, dels måste den träda in i sin ekonomiska roll som uttryck för kapitalisternas kollektiva önsningar. Slutligen ska den också stärka den korporativa lojaliteten genom en vidgad socialpolitik och i enhetens intresse ikläda sig rollen av lönarbetarnas och småborgerlighetens överdomare i deras konflikter med storkapitalet. Dessa tendenser framträder både i länder med öppet fascistiska regimer och på andra håll. Den socialliberala, socialdemokratiska och fascistiska synen på statens roll kommer därvid att i väsentlig grad sammanfalla. Trots olikheter i både tonvikt och effekter inom denna gemensamma syn, skapar detta förvirring bland många arbetare och vänsterintellektuella. Man uppfattar med skäl de tidiga likheterna som ett tecken på framtida överensstämmelse.

Den fascistiska massrörelsens tid bevitnar också början till en formlig organisation av kapitalisterna. Deras intresse- och påtryckningsorganisationer byggs upp. Det medför bl a en korporativ karaktär i förhållandet mellan finanskapitalister och övriga deltagande kapitalister. Via organisationerna börjar finanskapitalisterna att för sina syften utöva makt på alla kapitalisters vägnar, detta även formellt och juridiskt.

Likväl förblir även under denna tid kapitalismen till viss del ”fri” i sitt handlande och sin utveckling. Det göres klara skillnader mellan ”statligt” och ”privat”. Det dras bestämda gränser för den fascistiska maktutövningen direkt via staten. I många länder förblir dessutom de korporativa dragen i hög grad juridiska pappersfantasier med föga innehåll. Det förekommer också relativt litet av verklig korporativ sammansmältning över nationsgränserna.

Koncentrations- och kartellprocessen fortsätter visserligen. Men den korporativa lojaliteten är ännu ideologiskt uppbyggd kring nationen.

Till skillnad från tidigare perioder är den korporativa präglad av en långt mer omfattande och total organisation av ekonomi, samhälle och lojalitetsförhållanden. Den föregående periodens fascism innebar fortfarande ett utifrån pålagt tvång på de existerande sociala gemenskaperna och institutionerna. Korporatismen ombildar alla dessa gemenskaper till ett system av korporativa lojalitetsförhållanden. Oavsett ursprung får alla dessa gemenskaper bestämda roller i den aktiva

korporativa maktutövningen. De olika ingående elementen förenas i en högre enhet. Så verkar också sammansmältningsprocessen i den korporativa kapitalismen. Det kapitalistiska ägandet består visserligen, men omgrupperas. Finanskapitalisternas privata ägande utgör fortfarande den yttersta grundvalen för deras makt. Men det indirekta ägandet genom de korporativa företags-, finans- och statsblocken får starkt ökad betydelse. Staten är i varje klassamhälle en mängd samlad privat makt. Staten blir i det korporativa samhället bl.a. en juridisk form för en mängd samlad, privat ägande. Talesmän för detta ägande blir finanskapitalisterna, som här kan ta sig rätten att företräda också det mindre och medelstora kapitalet samt det till borgarklassen tenderande skiktet av lönarbetare.

Det korporativa stadiet är också den period, när den auktoritära storbürgerligheten slutgiltigt övervinner den nationella begränsningen. Denna begränsning hade fortfarande stor betydelse under den fascistiska massrörelsens stadium. Den kom att inveckla de kapitalistiska nationerna i uppslitande konflikter med varandra. Också i förhållandet mellan nationerna gör sig nu en korporativ tendens gällande. De inordnas i en högre ekonomisk och politisk gemenskap, dominerad av den imperialistiska amerikanska supermakten, och vänder därmed en i stort enad front mot det revolutionära världsproletariatet.

Kapitalismen vilar i allra sista hand på ett speciellt sätt att organisera arbetsfunktionerna. Också på detta oerhört centrala avsnitt gör sig korporatismen gällande som ett stadium i den organisatoriska uppbyggnaden.

Själva grundprincipen i den kapitalistiska arbetsorganisationen är den militärt uppbyggda diktaturen. Den bygger på vissa kategoriers ovillkorliga och bestående underordning under andra. Den är uppbyggd som en befälshierarki med all ordergivning gående uppifrån och ner.

Det finns i varje social situation mer än en metod att organisera arbetet. Maktförhållandena avgör vilken som väljes. Den speciella kapitalistiska arbetsorganisationen har två parallella grunddrag: specialisering och avgränsning på alla nedre nivåer, samordning och förening av funktioner på de högsta nivåerna.

Under den korporativa kapitalismen skärps den auktoritära karaktären i arbetsorganisationen. Varken företaget eller kapitalisten är längre från arbetarens ståndpunkt i produktionen någon gripbar realitet. Distansen — i ordets alla bemärkelser — mellan produktionslinjen och det centrala beslutsfattandet är inte längre ens teoretiskt möjlig att överbrygga, vare sig inom eller utom produktionsmekanismen. Det fasta kapitalets ökade herravälde över arbetsprocessens utformning och takt gör handlingsutrymmet på alla lägre nivåer snävare. Kraven på samordning inom den korporativa företagspolitiken ökar orderberoendet och disciplinen. De nedre skiktens arbetsuppgifter avlägsnas inte bara från sitt sammanhang och från den högre beslutsprocessen — de avlägsnas också i förhållande till de arbetandes utvecklingskrav som hela personligheter och från deras totala begåvnings- och känsleregister. I det korporativa stadiet ställs starkt ökade krav på den arbetandes disponibilitet — d v s omflyttningen från en specialiserad uppgift till en annan eller avflyttning ur inväxta arbetsgemenskaper och miljöer. I det tidiga kapitalistiska stadiet var möjligheten till omflyttning och rörlighet ett uttryck för arbetarens självständighet. I den korporativa kapitalismen är det ett tecken på den grad i vilken de lägre samhällsskikten står till finanskapitalets disposition. Den korporativa kapitalismen utkristalliserar en ledar- och elitprincip, som förkroppsligar de fascistiska teorierna.

Vad mera är: det krav på underkastelse, som ställs på alla nedre nivåer, vidgas. I stället för att som tidigare gälla det strikta och begränsade utförandet av den konkreta, materiella arbetsfunktionen, ställs i dag allt större krav på en tankemässig och ideologisk disciplinering. Attityden inte

bara till arbetsuppgiften utan till hela arbetssystemet tillmäts en allt större betydelse. Den korporativa kapitalismens olika delar samverkar för att öka kontrollen över de sociala attityderna och isolera opposition. Mot produktionssystemets principer oppositionella människor klassificeras som antisociala. Den gräns, vid vilken den korporativa organismen kan förordna om individens omhändertagande rycker närmare för dem, som äger stolthet nog att vara svårpassade.

Alla dessa förändringar har naturligt nog även djupgående förändrat den härskande borgerliga statsteorin.

För den tidiga, småborgerliga idén om folksuveräniteten var den rättsligt-politiska maktutövningen en rät linje mellan folket och representationen. Representationen kunde aldrig frigöra sig och ha självständig auktoritet mot folket. Den kunde aldrig överta folkets ansvar. Dess beslut var i princip att anse som förslag till folket och nationen. Någon särskilt organiserad verkställande regeringsmakt med initiativrätt existerade inte.

Under den tidiga storbürgerliga reaktionen slogs denna småborgerliga revolutionärt-demokratiska tradition ned. Ur den storbürgerliga diktaturen utvecklade sig i stället vad vi nu kallar den borgerliga parlamentarismen.

Parlamentarismen kom med två helt nya principer i förhållande till folksuveränitetsläran. För det första organiserades regeringen som en särskilt enhet med initiativrätt och rätt att leda parlamentets arbete. Detta blev av stor betydelse eftersom man praktiskt taget ingenstans hade en renodlad liberal parlamentarism. I de flesta industriländer hade statsmakten en vida starkare ställning än den parlamentariska teorin förutsåg. För det andra grundlade parlamentarismen principen om parlamentets självständighet gentemot folket och dess ständiga auktoritet gentemot folket. Ännu i dag framställs det som något positivt att det inte finns så bundna mandat, dvs att representanten har skyldighet att stå i kontakt med och ta hänsyn till sina väljares opinion. Sådana rester av folksuveränitetstanken dröjde sig kvar i parlamentarismen. Karl Staaf ville t ex inte gå med på upprustning 1914, därför att hans regering var vald på ett helt annat program — först borde nya val äga rum. Några riksdagsmän i den stora tullstriden röstade mot sin personliga mening då de förklarade sig ha sina valkretsars uppdrag att företräda en viss mening. I modernt parlamentariskt tänkande sätts det i stället en ära i att representanten får en blank fullmakt att handla efter gottfinnande i alla frågor under valperioden — och att därefter ställa vederbörande till ansvar är som bekant föga effektivt.

Parlamentarismen sköt inte endast åt sidan folket. Den sköt i sin vidare utveckling åt sidan även parlamentet och dess ledamöter. I en del länder satte den mot parlamentet en regeringsmakt, som inte påverkades av parlamentets sammansättning utan fick sin auktoritet av statsöverhuvudet. I länder med majoritetsstyre tjänade den i stället till att — just tack vare majoriteten — djupare sett göra regeringen oberoende av parlamentet. Det är t ex tanken i den brittiska parlamentarismen. Med olika former av utskottsväsen kom representanterna att skjutas åt sidan till förmån för själva parlamentskorporationen som sådan — styrd av en toppgrupp auktoritativa ledamöter. Alternativt kunde — som i Storbritannien — så starka ingrepp göras i parlamentets arbetsformer, att dessa tillrättalades för regeringens behov och med ledning av regeringens initiativ.

I det korporativa samhället har denna utveckling drivits till sin höjdpunkt. Representativsystemet av det gamla parlamentariska slaget — som en gång slog ut folksuveräniteten av jakobinskt märke — har nu själv i realiteten upphävts. Det gäller både på central och kommunal nivå. Representativförsamlingarna har helt underordnats de verkställande organen. Deras ”oberoende” i förhållande till folket har, som man kunnat vänta, ersatts av deras utlämnande till exekutivmakten, byråkratin och de utom-parlamentariska påtryckningsgrupperna.

Andelen ärenden och beslut, som handlägges på rent byråkratisk och administrativ väg har allmänt häftigt ökat. Likaså har de representativa församlingarnas initiativkraft mer och mer förklarats. Enligt Abendroth sjönk t ex i Västtyskland från förbundsdagens första till dess andra valperiod procenten lagar, tillkomna på parlamentsinitiativ från drygt 26 till 17. Samtidigt steg antalet administrativa förordningar (i praktiken lagstiftning på rent byråkratisk väg) betydligt. Antalet förordningar ökade medan antalet lagar minskade. Även de lagar som förelades parlamentet på regeringsinitiativ minskade, ehuru vida mindre än de från parlamentet själv komna. Sammanlagda antalet lagar och förordningar ökade från 1.410 under första perioden till 1.515 under den andra. Deras fördelning ändrades på följande sätt i procent räknat:

	Period 1	Period 2
Lagar på parlamentsinitiativ	10	5
Lagar på regeringsinitiativ	28	23
Byråkratiska förordningar	62	72

Sådana tendenser speglar också indirekt en annan stor politisk-rättslig förändring i det korporativa samhället: uppbyggnaden av en mängd sidoordnade organ och verk utanför den gamla parlamentariska sektorn. Många av dessa organ kännetecknas just av sin korporativa sammansättning, liksom av den indirekta proceduren för val av ledamöter. Det är en sektor av det politiska beslutsväsendet som får allt större vikt, inte minst i Sverige. Det är ett slags erkännande av de utomparlamentariska inflytelserna över byråkratin, ett legaliserande av påtryckningssystemet. Ledamöterna utses för att representera "näringsliv", "kommuner", "arbetsmarknadens partsorganisationer", "handeln" eller dylika helt korporativa gemenskaper. De står inte i någon som helst redovisningsskyldighet till de kretsar eller grupper, som de säges företräda, utan är helt sina egna. Deras sessioner är i de flesta fall slutna.

De gamla representativa organen trängs i det korporativa samhället alltmer tillbaka. Både gamla och nya organ får emellertid också en alltmer bestämd klassmässig sammansättning. De utformas mer och mer som organ för de skikt, vilka svarar för den korporativa ordningens upprätthållande eller på annat sätt utgör en folklig bas för finanskapitalets makt. Vi betraktade exempelvis nyss den svenska klasstrukturen och dess huvudsakliga drag. Det kan ha intresse, att jämföra fördelning på olika klasser och skikt med motsvarande fördelning i den riksdag, som valdes ungefär samtidigt med yrkesräkningen. Man får då följande bild:

	Procent	
	Av befolkningen (yrkesverksamma och kapitalister)	Av riksdagen
Storborgare och finanskapitalister	0.2	4
Det småborgerliga skiktet	11	25
Det till borgarklassen tenderande lönarbetarskiktet	3	41
Det odeciderade mellanskiktet inom lönarbetarklassen	17	23
Proletariatet	66	8

Iögonenfallande är den enorma representationen för funktionärs och byråkratskiktet. Anmärkningsvärd är också den höga andelen från småborgerligheten (företrädesvis ur lantbourgeoisin, dvs markägareintressen). Människor tillhörande de breda skikten från industri- och kontorsarbetsplatserna är en ren undantagsgrupp. Det parlamentariska livets rent verkställande och administrerande uppgift i det monopolkapitalistiska samhället speglas tydligt.

Det korporativa samhället ger också åt de politiska partierna en helt annan funktion än som förutsågs i den äldre parlamentarismen. Från att vara i princip självständigt bildade och själv-

ständigt levande sammanslutningar upphöjs de till rangen av stats- och författningsorgan. Den borgerliga staten erhåller i partierna en ”förlängning” av sin makt. Denna partiernas roll som meddelaktiga i den bestående ordningen finns öppet utsagd i den västtyska författningen och har utförligt definierats av landets författningsdomstol som själv är en från alla representativa organ fristående och ”oberoende” del av statsmakten, d v s skyddat från varje form av reell kritik.

Därmed upphöjs också partierna till organisationer med förpliktelser mot det bestående samhället och till agenturer för den bestående ordningens propagerande och upprätthållande.

Sammansmältningen av de olika kapitalistiska företagen och sektorerna, den gradvisa men obönhörliga förvandlingen av beslutsprocessen till en byråkratisk-administrativ dekret-verksamhet utövad under ständiga utomparlamentariska påtryckningar, representativsystemets övergång till en förvaltarskapets klassmässiga återspeglning — allt detta förkroppsligar den allmänna ”värdegemenskap” som allt öppnare proklamerats som den monopolkapitalistiska ordningens ”lagliga” grund.

Nyligen skrev en borgerlig svensk tidning, att ”. . . i princip är värdegemenskapen det som utmärker svensk politik. Och därmed är också sagt, att de stora, från varandra strikt avgränsade alternativen inte hör till realiteternas värld.”

En annan borgerlig tidning talade ännu klarare om värdegemenskapen:

”En bred gemenskap till försvar för demokratin och det fria näringslivet har inte minst på grund av den nya vänsterns uppträdande blivit något av en kärnpunkt”.

Och

”Ett effektivt samregerande kring en redan i realiteten existerande bred intresse- och värdegemenskap kan vara bättre än ett enpartivälde och en fiktiv opposition”.

Fyra månader tidigare hade statsministern deklarerat

”Vissa grundläggande värderingar måste eleverna få i skolan, och då är det av betydelse att man försöker få dem i så nära överensstämmelse som möjligt med det samhälle som de lever i.”

Man observerar, att det inte talas om verkliga kritiska och skapande värderingar, vilka kan leda till en förändrad värdering av samhället som helhet. Det talas bara om de värderingar, som kan skydda den bestående monopolkapitalistiska ordningen. Det sägs inte ens att de officiellt propagerade värderingarna bara i huvudsak ska anslutas till den aktuella omgivningen. De ska befinna sig i så nära harmoni *som möjligt*.

Så förändras i det korporativa samhället sakta och obönhörligt, utan oväsen och kupper, demokratibegreppet och dess innebörd i det allmänna medvetandet. Det auktoritära, byråkratiska beslutssystemet blir i det korporativa språkbruket till ”demokrati”. Oppositionen mot korporatismen — socialister, antibyråkrater, anhängare av resterande småborgerliga folksuveränitetsidéer — blir ”odemokratisk”. Den anklagas för att inte hålla sig till ”de demokratiska spelreglerna”, när den inte godtar beslutsordningen i en enstaka fråga. Den kallas ”utomparlamentarisk” av ett system, där all verklig makt redan utövas på utomparlamentarisk väg. På denna väg går så den nationella korporativa samhällsbyggnaden och dess borgerliga statsmakt upp i det internationella finanskapitalets större och än mer okontrollerbara internationella gemenskaper. De små internationella korporativa överskikten kommer, liksom nu de nationella, att spontant att uppfatta sig och sina institutioner som företrädare för ”alla”. Teoretiskt kommer de att kunna motivera en absolut auktoritet över andra, som är utan motstycke i historien.

Arbetarklassen och korporatismen

Är en fascistisk reaktion tänkbar inom de avancerade industriländernas arbetarklass? Kan en korporativ fascism utvecklas även efter en socialistisk revolution? Det vore ytterst farligt, att så offra sig åt teoretiska skylttexter, att man inte erkände den klara reella möjligheten härav.

Vi vet, att man inom de reformistiska arbetarpartierna alltid haft lätt att överskrida gränsen till fascistisk åskådning och fascistiskt handlande. Här är inte plats att utförligare beskriva denna tendens. Man behöver inte särskilt erinra om tyske rikspresidenten, socialdemokraten Eberts överenskommelse med general von Seeckt om att proklamera diktatur på hösten 1923. Man behöver inte utförligare beskriva LO-ordföranden Leiparts planer och förhandlingar 1932 om en koalitionsregering under general von Schleicher med stöd från fackföreningarna och den småborgerliga Strasserflygeln inom det nationalsocialistiska partiet. Man behöver inte närmare uppehålla sig vid det franska socialistpartiets omedelbara uppslutning kring de Gaulle efter militärkuppen 1958, inte heller dess krig vid Suez två år tidigare. Man behöver inte erinra om socialisten Spaaks stöd åt Frankrike i Algeriet-kriget och hans egna sändningar av fallskärmstrupper till det suveräna Kongo. Man behöver inte nämna den israeliske socialdemokraten Ben-Gurions förslag till de Gaulle rörande Algeriet: dela landet, behåll de fruktbara kustdistrikten och kolonisera dem med 1 miljon fransmän, ge sedan araberna resten. Man behöver inte erinra om framstående socialdemokratiska politikernas långvariga innehav av ledande poster inom organisationer, vilka avslöjats som bestuckna av den amerikanska underrättelsetjänsten (IUSY, ISC, FFI m fl). Man behöver inte erinra om LO-mannen Birger Wik-lunds roll i fallet Kelvin Roberts.

Reformismen leder logiskt till en teori om social harmoni, om arbetarklassens inväxande i det borgerliga samhället. Ideologiskt kan man inte urskilja gränsen mellan den svenska folkhemsidén och t ex argentinarerna Perón's s.k. ”justicialismo”. Den tyske socialdemokraten Lassalle spekulerade på 1860-talet i en sorts fosterländsk front mellan arbetare och Bismarcks junkrar mot industrialbourgeoisien. De japanska socialdemokraterna stödde — av socialpolitiska skäl officiellt den s k ”Junseiji-keisai”, d v s den korporativa krigsekonomiorganisationen, som då trängde sig fram pådriven av de mest konsekventa imperialisterna inom den japanska armén.

I ett av politikens egendomliga gränsland hittar vi också följande ledare i en svensk socialdemokratisk tidning från oktober 1938 — det gäller en bedömning av den tyska nationalsocialismen:

”Att den nya maktklassen är i viss mån påverkad av socialistiska tankar är uppenbart, det är en naturlig följd av utvecklingen. För den nya maktklassen ligger det under alla förhållanden närmare till hands att förena sig med den stora massan av folket för en jämnare fördelning av produktionens frukter.”⁵

Och i samma tidning hette det två månader senare:

”... de intelligenta ha klart för sig, att nationalsocialismen inom sig bär frön till en helt annan utveckling än i för en klassisk borgerlig regim gynnsam riktning.”⁶

Detta visar en psykologiskt mycket fascinerande sammansmältning av fascistiska och socialreformistiska synsätt. Vad skribenten — själv framstående politiker — tyckte sig se var i verkligheten den nya korporativa kapitalismen. Han definierade den korporativa kapitalismen med dess ökade roll för den borgerliga staten som en förändring i ”socialistisk” riktning.

Det skulle emellertid inte vara ärligt att förbigå de avvikelser av liknande slag, som förekommit i den kommunistiska rörelsen. Det var alls inget fel när den av Radek ledda riktningen bland de ryska bolsjevikerna i början av 1920-talet eftersträfvade en förändring av gränsen till Polen. Men

⁵ *Arbetet* 14. 10. 1938.

⁶ *Arbetet* 3. 12. 1938.

det var ett allvarligt fel att därvid förbinda sig med Tyskland och dess program för Polens förintelse som självständig nation. Därtill kom, att man utrikespolitiskt förband sig just med general von Seeckt — mannen som vid denna tidpunkt planerade en fascistisk diktatur och den tyska arbetarklassens nedslående. Den maktpolitiska fördelen köptes med en reträtt från vad som var den europeiska arbetarklassens grundintresse.

På samma sätt handlade man vid den rysk-tyska pakten 1939. Sovjetunionen hade under större delen av 1930-talet sökt få till stånd en antifascistisk allians med västmakterna. Dessa hade inte bara vägrat, de hade svikit i München 1938 och deras talesmän hade låtit förstå, att de inte utan välvilja skulle åse ett tyskt angrepp på Sovjetunionen. Pakten var ett livsintresse för Sovjetunionen. Till varje pris måste man ha ett andrum inför det tyska angrepp, som man hela tiden räknade med.

Men en sak är att i ett läge utan alternativ göra pakt med djävulen — en annan sak är att upphöja detta till allmän partimoral. Men detta var vad man gjorde. Man lät en kortsiktig diplomatisk manöver påverka hela den grundläggande inställningen till den antifascistiska kampen. Folk med klar antifascistisk åskådning förföljdes i Sovjetunionen. Sovjetregeringen krävde av andra kommunistpartier, att de skulle inställa kampen mot det nationalsocialistiska Tyskland. Detta skapade en oerhörd förvirring bland arbetarmassorna och kommunismens aktivister. För dem var den antifascistiska kampen central, och denna inställning var en klar och sund ideologisk ståndpunkt. Man kan i ett extremt läge tillfälligt tvingas handla i strid med en sådan ståndpunkt.

Men man får aldrig framställa detta som ett uppgivande av ståndpunkten. Man låter i så fall den nationella utrikespolitiken överflygla en av partiets långsiktiga huvuduppgifter. Det är att sätta en korporativ lojalitet före klasslojaliteten. Följderna härav gynnade i detta fall, som i andra liknande, främst fascismen. Det fanns kommunister som i det förvirrade och ödesdigra läget ställde sig och applåderade ockupationen av Danmark och Norge (visserligen var också ett och annat socialdemokratiskt organ fullt av beundran, men det är inget försvar).

Det fanns vid denna tid uppenbarligen inom Sovjetunionen en fascistisk strömning. Det visas inte bara genom några av de politiska domstolsprocesserna mot höga militärer, som förberett en statskupp. Det visas också av de eftergifter man av rädsla för tysk infiltration gjorde för den ukrainska nationalismen. Det bekräftas av det gensvar, som de inmarscherande tyska trupperna sedermera fick från grupper av den ukrainska befolkningen. Härför talar också det inflytande, som män av typen Stefan Bandera sedan under lång tid utövade bland ukrainska emigranter i Västtyskland.⁷

Den socialistiska revolutionen avskaffar inte borgarklassen. Den avskaffar bara den äganderättsliga grunden för borgarklassens roll som härskande klass. Som social gruppering finns borgerligheten kvar. Om man efter revolutionen bygger upp en ekonomisk utveckling med hjälp av samma form för arbetsfördelning och arbetsorganisation, som gäller i det högt utvecklade kapitalistiska samhället, ger detta utan vidare en grund för en korporativ tendens. Det ger inte endast den gamla borgarklassen nya hållpunkter och rehabiliterar vissa av dess värderingar. Den ger också en stark ledande position åt det skikt, som i de kapitalistiska länderna motsvaras av det till bourgeoisie tenderande lönarbetarskiktet. Kinas kommunistiska parti har insett detta. Därför är kulturrevolutionen också en kamp mot korporatismen. Det är dåraktigt av gamla, trogna kommunister i Europa att inte vilja se denna problematik i ögonen. Frågan om arbetarklassens inställning till korporatismen och om korporatismen i det efterrevolutionära samhället aktualiseras ju genom ar-

⁷ Stefan Bandera (alias Stefan Popel) var ukrainsk fascistledare under den tyska ockupationen. Sedermera under många år ledande personlighet i den fascistiska ukrainska befrielseörelsen. Vid ett par tillfällen i svensk dagspress benämnd "frihetskampen Stefan Bandera". Bosatt i Västtyskland avled han där under mystiska omständigheter.

betarklassens speciella ställning till det borgerliga produktionssättet.

Borgaren har nämligen mycket lättare att frigöra sig från feodalsamhällets tryck och ideologi, än vad arbetaren har tarera har att frigöra sig från kapitalismen. Borgaren byggde upp en självständig ekonomisk tillvaro innanför den feodala byggnaden. Han skaffade sig en materiell och psykologisk replipunkt i en fientlig omgivning. Han bidrog dagligen till att i verklig mening tränga undan det feodala produktionssättet.

Arbetarens position mot kapitalismen är en annan. Han eller hon är bunden till kapitalismens utveckling och utgör dess ständiga bihang. Det är inte fråga om att bygga upp en socialistisk sektor inom den kapitalistiska byggnaden. Följden också är, att arbetaren i helt annan utsträckning är utlämnad åt kapitalismen materiellt såväl som ideologiskt. Befrielseprocessen är svårare. Borgaren kan förbereda sin befrielse genom att inför sin egen revolution gradvis tränga undan feodalismens ekonomi och sociala värderingar. Arbetaren måste med ett slag förändra makt-situationen. Givet är, att detta lättare medför gamla, förvärvade uppfattningars kvarblivande, liksom en ibland ödesdiger oförmåga att gå ifrån den kapitalistiska formen för arbetsorganisation. Löses inte detta dilemma, kan också efter den socialistiska revolutionen den industriella utvecklingen utmynna i ett slags korporatism.

Arbetarklassens bristande möjligheter till förberedande frigörelse kan i bestämda lägen göra den mottaglig för fascistiska reaktioner. Denna risk blir inte mindre, därför att arbetarklassen samtidigt kvarstannar i sina gamla organisatoriska gemenskaper. Ofta är det just ledarskiktet inom dessa som stimulerar reaktionen. Risken skärps dessutom, ifall arbetarna i den givna situationen upplever en motsättning eller ett avståndstagande till de fattiga ländernas revolutionära klasser eller till ett underproletariat i det egna landet.

Arbetarna i de högt industrialiserade länderna är fortlöpande delaktiga i den imperialistiska utsugningen av världens fattiga. Det är ett obestridligt inneboende drag i den kapitalistiska strukturen i Västerlandet.

Men denna företeelse behöver inte aktivt upplevas av arbetarklassen i varje givet läge. Den algeriska revolutionen saknade av allt att döma alla möjligheter att få gensvar bland arbetarna i det franska 'moderlandet'. Algeriet-frågan uppfattades också bland de franska arbetarna som i hög grad en fråga om eventuell förlust av koloniala fördelar (häri ligger säkerligen en stor del av orsaken bakom det franska kommunistpartiets entusiasm för en fransk "union" med Algeriet). Men händelserna både i Frankrike och Italien 1968-69 visar å andra sidan, att sådana frågor i andra lägen inte alls upplevs som betydelsefulla och inte alls hindrar arbetarklassens revolutionära ställningstaganden. De visar också, att extraprofiterna från den imperialistiska exploateringen inte effektivt kan avskärma arbetarna från följderna av monopolkapitalismens ekonomiska utveckling i allmänhet.

Korporatismen är en utvecklingsmässig följd av kapitalistisk samhälls- och arbetsorganisation. Den kan därför inte reformeras bort. Den omintetgör själv reformresultaten. Den förblir dominerande som historisk tendens, så länge man har kvar sociala och ekonomiska auktoritetsförhållanden mellan människa och människa, vilka stammar ur en kapitalistisk ordning. Korporatismen måste därför krossas av arbetarklassen. I annat fall kommer arbetarna att krossas av korporatismen — krossas i både social och mänsklig mening.

21. 5. 1969